

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra

Jano Maciejevskio,
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studento
e-paštas: jan.maciejevski@tf.vu.lt

Magistro darbas
Principas non reformationis in peius civiliniame procese

Vadovas: lekt. Egidijus Laužikas
Recenzentas: lekt. dr. Rimantas Simaitis

Vilnius, 2009

TURINYS

TURINYS	1
IŽANGA	2
1. PRINCIPO <i>NON REFORMATIONIS IN PEIUS</i> ATSIRADIMO PRIELAIIDOS IR ISTORINĖ RAIDA	
1.1. Principo <i>non reformationis in peius</i> esmė ir reikšmė	6
1.2. Principo <i>non reformationis in peius</i> istorinė raida	10
1.3. Principo <i>non reformationis in peius</i> įgyvendinimo galimybės Latvijos, Estijos, Lenkijos ir Rusijos civiliniame procese	21
2. PRINCIPO <i>NON REFORMATIONIS IN PEIUS</i> ĮGYVENDINIMAS CIVILINIAME PROCESE	
2.1. Principas <i>non reformationis in peius</i> ir kiti civilinio proceso principai	29
2.2. <i>Non reformationis in peius</i> principas ir teismų sprendimų (nutarčių) kontrolės formos	40
2.3. Principas <i>non reformationis in peius</i> apeliaciniame procese	41
2.4. Principo <i>non reformationis in peius</i> netaikymas	50
2.5. Principas <i>non reformationis in peius</i> kasaciniame procese	58
2.6. Principo <i>non reformationis in peius</i> įgyvendinimo galimybės proceso atnaujinimo bylose	65
IŠVADOS	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS	72
SANTRAUKA	
SUMMARY	

IŽANGA

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija)¹ 30 str. 1 d. yra nustatyta kiekvieno asmens teisė, „kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos <...> kreiptis į teismą“. Šis principas taip pat yra įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – Konvencija)² 6 str. 1 d., kurioje nustatyta, kad „kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų <...> klausimas, toks asmuo turi teisę, kad būtų <...> teisingai išnagrinėtų <...> nepriklausomas ir bešališkas teismas“³. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (toliau – Teismų įstatymas)⁴ 4 str. 1 d. yra nustatyta, kad „Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę į teisminę gynybą nuo kėsinosi į Lietuvos Respublikos <...> įstatymuose <...> įtvirtintas jų teises ir laisves“. Taigi tiek Konstitucijoje, tiek Teismų įstatyme, tiek Konvencijoje yra įtvirtinta kiekvieno asmens teisė, kad jo materialinės subjektinės teisės būtų ginamos nepriklausomo ir bešališko teismo. Materialinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo subjektines teises, neretai susiduria su vienokiomis ar kitokiomis kliūtimis ar trukdymais. Pavyzdžiui, reikalavimo teisę turinti sutarties šalis negali jos įgyvendinti, nes kita sutarties šalis sutarties nevykdo. Šiuo atveju reikalavimo teisė gali būti įgyvendinta tik priverstiniu būdu⁵. Taigi, kaip matome materialinė teisė vargu ar galėtų išsiversti be proceso teisės. Kaip pažymėjo G.Walkeris, F.Kleino bendradarbis, vieno iš pagrindinių Austrijos civilinio proceso kodekso kūrėjų, materialinės ir procesinės teisės ryšis yra tolygus ryšiui tarp minties ir jos įgyvendinimo⁶. Pasak F.Kleino materialioji teisė yra vaistai, o procesinė teisė – daktaras⁷.

Kaip pažymėjo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) „teisė kreiptis į teismą yra absoliuti; asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas“⁸. Skirtingai nei kai kuriose kitose valstybėse⁹, LR

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

³ Vadapalas, V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: *Eugrimas*, 2003. P. 225.

⁴ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.

⁵ Mikelėnas, V. Civilinis procesas. I d. Vilnius: *Justitia*, 1997. P. 12.

⁶ Piasecki, K. Postępowanie sporne rozpoznawcze. Warszawa: *C.H.Beck*, 2004. P. 13.

⁷ Nekrošius, V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė*, 1999, Nr. 33 (1), p. 44.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

Konstitucijoje nėra įtvirtinta teisė apskusti pirmos instancijos teismo sprendimą ar nutarimą. Tokiu būdu ilgą laiką Lietuvos teisės doktrinoje buvo laikytasi nuomonės, jog ši absoliuti asmens teisė apėmė tik teisę į teisminę gynybą pirmos instancijos teisme. Tačiau 2006 m. sausio 16 d. Konstitucinis Teismas sukūrė naują doktriną šiuo klausimu ir konstatavo, kad „konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, aiškinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, suponuoja ir tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskusti bent vienos aukštesnės instancijos teismui“¹⁰. Tokiu būdu pasak prof. V.Nekrošiaus, Konstitucinis Teismas aiškiai pasakė, kad apeliacija yra imperatyvi ir neribojama¹¹. Anot prof. V.Nekrošiaus¹² tokią Konstitucinio Teismo poziciją dalinai galime pagrįsti 2006 m. rugsėjo 21 d. Konstitucinio Teismo sprendimu, kuriame jis pažymėjo, jog „Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas. Konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet - svarbiausia - tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi. Vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija“¹³. Reikėtų sutikti su prof. V.Nekrošiumi, kad procesas nėra ir neturėtų būti vertinamas vien kaip paprasčiausia teisinė ginčo šalių „kova“, o teismo sprendimas – tik kaip šios kovos baigiamasis aktas, kuriuo teisėjas nusprendžia, kuris iš kovojusiųjų buvo geresnis¹⁴. Svarbu yra nustatyti objektyvią tiesą ir priimti maksimaliai teisingą sprendimą nepažeidžiant kitų civilinio proceso principų.

Apibendrinant galima tvirtinti, jog galimybė apskusti žemesnės instancijos teismo sprendimą aukštesnės instancijos teismui, sietina su būtinybe kad būtų dar kartą galėtų peržiūrėti aukštesnės kvalifikacijos teisėjai ir tokiu būdu išvengti teismo suklydimo ar teismo klaidos galimybės bei užtikrinti konstitucinio teisingumo principo įgyvendinimo garantijas.

⁹ Pavyzdžiui Lenkijos Žečpospolitos Respublikos Konstitucijos 78 str. yra įtvirtintas principas, jog kiekviena iš byloje dalyvaujančių šalių turi teisę apskusti pirmos instancijos teismo sprendimą ar nutarimą (nutartį), o Konstitucijos 176 str. yra įtvirtinta mažiausiai dviinstancinė teismų sistema.

¹⁰ *Cit.op.* 8.

¹¹ Nekrošius, V. Kai kurie civilinio proceso klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė*, 2007, Nr. 63, p. 79.

¹² *Ibidem*.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

¹⁴ *Cit. op.* 7, p. 47.

Kad ir koks būtų apeliacijos modelis, visada egzistuoja apeliacijos ribų problema¹⁵. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK)¹⁶ XVI skyriaus pirmame skirsnyje yra įtvirtinti pagrindiniai apeliacinio proceso principai bei nustatytos apeliacijos ribos. Pirmiausiai pažymėtina, kad apeliacijos ribas nustato apeliacinio skundo ribos. Tai sietina su šalių dispozityvumo principu. Tokiu būdu pats apeliantas nustato apeliacijos ribas. Kitas ribojimas yra draudimas apeliaciniame skunde kelti naujus reikalavimus, tai yra natūralu, kadangi kitaip galima būtų išvengti bylos nagrinėjimo pirmoje instancijoje bei būtų pažeistas koncentruotumo principas.

Dar vienas principas, kuris aktualus tiek apeliaciniam, tiek kasaciniam procesui yra „draudimas priimti blogesnį sprendimą“ (*non reformationis in peius*). Pažymėtina, jog šis principas riboja ne apelianto teises, bet neleidžia teismui priimti blogesnio sprendimo, nors galbūt ir teisingesnio, apelianto atžvilgiu. Tačiau tai yra suprantama, kadangi žemesnės instancijos teismo sprendimu nepatenkinta šalis baimindamasi, kad aukštesnės instancijos teismas peržiūrėjus bylą galėtų priimti blogesnį sprendimą jos atžvilgiu nei žemesnės instancijos teismas, tiesiog bijotų kreiptis į aukštesnės instancijos teismą. Tokiu būdu būtų sudėtinga užtikrinti konstitucinio teisingumo principo įgyvendinimą. Taigi principas *non reformationis in peius* viena vertus riboja teismo galimybes priimti objektyviai teisingą sprendimą, kita vertus neužtikrinus šio principo įgyvendinimo būtų sudėtinga išvengti teismo klaidų, t.y. neteisingų sprendimų. Be abejo, kad siekiant civilinio proceso nustatytų tikslų bei civilinio proceso principų pusiausvyros principas *non reformationis in peius* neturi ir negali būti absoliutus. Todėl būtina detaliau šiame darbe aptarti ne tik šio principo įgyvendinimo galimybes bei ypatumus, bet taip pat šio principo ribojimo mechanizmus bei jo netaikymo atvejus.

Temos aktualumas ir originalumas. Turbūt niekas nedrįs ginčyti, jog teisėjai irgi yra žmonės su savo pažiūrom bei gyvenimo patirtimi. Taigi kaip ir bet kurioje kitoje veikloje, teisme irgi aktualus yra žmogiškasis faktorius. Kaip ir kiekvienas kitas profesionalas teisėjas taip pat nėra apdraustas nuo klaidos. Tuo tarpu vienas iš pagrindinių civilinio proceso tikslas yra teisingumo įgyvendinimas, kitaip tariant teisingai išspręsti ginčą. Šią problemą vienaip ar kitaip gvildeno daugelis Lietuvos mokslininkų, taip pat šia tema yra pasisakęs Konstitucinis Teismas¹⁷. Taigi šioje vietoje iš esmės nėra didesnių ginčų, jog turi būti galimybė peržiūrėti bet kokią bylą dar kartą, t.y. aukštesnės instancijos teismo. Tačiau, kadangi apskusti žemesnės instancijos teismo sprendimą gali tik proceso

¹⁵ Laužikas, E; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: *Justitia*, 2005. II t. P. 278.

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁷ *Cit. op.* 13.

šalys, turi būti sukurtos tam tikros paskatos šalims kreiptis į aukštesnės instancijos teismą. Tokia paskata ir galime pavadinti principą *non reformationis in peius*. Taigi, autoriaus manymu, labai svarbu atskleisti šio principo esmę ir ypatumus bei detaliau išanalizuoti įgyvendinimo galimybes.

Lietuvoje šis principas plačiau nebuvo nagrinėjamas ir autorius nerado nei vienos monografijos ar straipsnio skirtą atskirai šiam principui aptarti. Tuo tarpu pavyzdžiui Lenkijoje ir Vokietijoje šiam principui yra skirta pakankamai daug straipsnių ir monografijų. Taigi svarbu, jog šis darbas bus pirmas skirtas atskirai principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo civiliniame procese ypatumams aptarti.

Darbo objektas ir tyrimo metodai. Darbo objektas yra principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo civiliniame procese ypatumai. Pirmoje darbo dalyje istoriniu metodu bus aptariama principo *non reformationis in peius* atsiradimo prielaidos bei istorinė raida. Lyginamuoju metodu bus aptariama užsienio valstybių šio principo įgyvendinimo patirtis. Antroje darbo dalyje analitiniu, sisteminiu bei loginiu metodais bus aptariama principo *non reformationis in peius* sąveika su kitais civilinio proceso principais. Sisteminiu bei aprašomuoju metodais bus aptariami šio principo įgyvendinimo ypatumai atskirai apeliacinėje bei kasacinėje instancijoje, taip pat šio principo įgyvendinimo galybės proceso atnaujinimo bylose. Taip pat sisteminiu metodu bus aptariami šio principo netaikymo arba ribojimo atvejai.

Darbo tikslai. Vienas iš šio darbo tikslų yra atskleisti principo *non reformationis in peius* esmę, apibūdinti sąvoką, taip pat atskleisti istorines šio principo atsiradimo prielaidas bei istorinę raidą. Taip pat aptarti kai kurių užsienio valstybių pirmus šio principo kodifikacijos atvejus. Šiame darbe siekiama palyginti Lietuvos ir kai kurių užsienio valstybių patirtį principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo srityje. Darbe bus analizuojama iškelta **hipotezė** - ar principas *non reformationis in peius* nepažeidžia teisingumo principą ir, ar neriboja teismo galimybių priimti teisingą sprendimą. Ši hipotezė bus analizuojama nustatant principo *non reformationis in peius* santykį su kitais civilinio proceso principais. Vienas pagrindinių šio darbo tikslų yra panagrinėti ir išanalizuoti šio principo įgyvendinimo ypatumus atskirose teismo instancijose (apeliacinėje ir kasacinėje), bei proceso atnaujinimo bylose, taip pat bus analizuojami šio principo netaikymo atvejai.

1. PRINCIPO *non reformationis in peius* ATsirADIMO PRIELaidOS

IR ISTORINė RAIDA

1.1. Principo *non reformationis in peius* esmė ir reikšmė

Terminą “*reformatio – reformationis*” reikia suprasti kaip *atnaujinimą, kažko sugrąžinimą, atpirkimą ar išganyimą*¹⁸. Pats žodis “*reforma*” kilęs iš lotyniško veiksmazodžio “*reformo*” (reiškiantį *pakeitimą* ar *pertvarkymą*¹⁹) kasdieniniame vartojime reiškia “*pokytį, pasikeitimą geresniam, į geresnę pusę*”²⁰. Savo ruožtu žodis “*peius*” yra aukštesnysis laipsnis lotyniško būdvardžio “*malus*”²¹ ir reiškia *blogesnį, menkesnį, žalingesnį, pavojingesnį*²². Tokiu būdu lotynų kalbos žodžių junginį “*reformationis in peius*” reikia suprasti kaip *pakeitimą (pertvarkymą) į blogesnę pusę*. Teisine prasme kreipinis “*non reformationis in peius*” yra suprantamas kaip draudimas priimti blogesnį sprendimą.

Atsižvelgiant į “*non reformationis in peius*” instituto ypatumus ir esmę reikėtų pažymėti, jog šio instituto įgyvendinimas imanomas tik instancinėje teismų sistemoje, kadangi pirmos instancijos teismas sprenddamas bylą iš esmės negali būti ribojamas ar saistomas šio instituto. Dar vienas šio instituto ypatumas yra tas, jog institutas *non reformationis in peius* yra taikomas ne tik civiliniame procese, bet ir baudžiamajame procese bei administraciniame procese, taip pat šis institutas yra taikomas ir neteismine tvarka nagrinėjamuose ginčiuose (pavyzdžiui arbitražas). Tai, kad institutas *non reformationis in peius* taikomas visose teismo (ir ne teismo) procedūrose leidžia teigti, jog *non reformationis in peius* institutas yra pastovus elementas atitinkamų institucijų teisės taikymo procedūrose ir yra - tam tikra prasme - universalus teismo proceso institutas²³.

Vadovaujantis doktrininio apibrėžimu (definicija) “*reformationis in peius*” galime apibrėžti kaip subjekto, siekiančio apginti savo teises apeliaciniame procese apskundžiant teismo sprendimą, kuris jo vertinimu pažeidžia jo interesus arba dėl kitokių priežasčių jo netenkina, kai tuo pačiu laiku kita šalis (varžovas) tokio sprendimo neapskundžia, teisinės padėties pabloginimą. Tai reiškia, jog teismas nagrinėdamas skundą (pavyzdžiui – apeliacinį) yra ribojamas – kaip taisyklė – ne tik apeliacinio skundo ribomis, bet tuo pačiu

¹⁸ Pieńkos, J. Słownik łacińskiego-polski. Łacina w nauce i kulturze. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1996. P. 357.

¹⁹ Kuzavinis, K. Lotynų-Lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958. P. 534.

²⁰ Pogonowski, P. Zakaz reformationis in peius w postępowaniu cywilnym. Warszawa: Wydawnictwo prawo i praktyka gospodarcza, 2004. P. 15.

²¹ “*Malus*” - blogas, netinkamas. Cit. op. 19, p. 378.

²² Cit. op. 18, p. 256.

²³ Cit. op. 20, p. 16.

yra įpareigotas išsamiai išnagrinėti bylą ir nustatyti apelianto teisinę padėtį, kuri atsirastų po apskusto sprendimo įsiteisėjimo ir įvertinti savo sprendimo hipotetines teises pasekmes, kurios savo ruožtu didesnės pareigų apimties apeliantui nustatymo atveju arba apelianto teisių apimties sumažinimo atveju (subjektinių teisinių interesų pažeidimas, įtvirtintų pirmos instancijos teismo sprendime) – turi būti pripažintinos kaip neleistinos²⁴. Blogesniu sprendimu ar teisinės padėties pabloginimu galime pavadinti situacijas, kai pavyzdžiui aukštesnės instancijos teismas, apeliacinio skundo ribose, ieškinį atmetė iš viso, kai pirmos instancijos teismas ieškinį tenkino dalinai, o apeliantas (ieškovas) prašė patenkinti ieškinį visa apimtimi arba kai atsakovas prašo priteistos žalos dydį sumažinti, o aukštesnės instancijos teismas padidina tokios žalos dydį, tokiu būdu pabloginant apelianto padėtį. Pateiktose pavyzdinėse situacijose proceso šalies (apelianto) teisinės padėties pabloginimas, aukštesnės instancijos teismo priimtu atitinkamu sprendimu, yra akivaizdus. Akivaizdu, kad proceso šalis negali apskusti sau naudingo sprendimo, toks veiksmas būtų tiesiog nelogiškas, be to toks skundas aukštesnės instancijos teismo būtų tiesiog atmetas, kadangi skundžiant sprendimą turi būti nurodytos priežastys, dėl ko skundžiamas sprendimas bei teisiniai argumentai įrodantys tokio apskusto sprendimo neteisėtumą. Tačiau ne visada proceso šalies teisinės padėties ir jos interesų vertinimas apskustame teismo sprendime yra vienareikšmiškas. Gali pasitaikyti atvejų, kad proceso šalies interesus atitiks jai naudingas, bet neteisėto proceso pasekoje išduoto sprendimo apskundimas. Tokiu atveju tokio teismo sprendimo apskundimas užtikrins šalies interesą dėl to, kad bus panaikintas teismo sprendimas, kuris ateityje gali būti atsakovo ginčijamas dėl jo neteisėtumo ir panaikintas per proceso atnaujinimą su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis, apimant ir šalių grąžinimą į pradinę padėtį (lot. *status quo*)²⁵.

Apelianto padėties pabloginimu pavyzdžiui nelaikoma bylinėjimosi išlaidų klausimo išsprendimas, kai pavyzdžiui pirmos instancijos teismas neteislingai išsprendė bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimą, neteisėtai sumažinant iš atsakovo priteisiamų bylinėjimosi išlaidų dydį ieškovo naudai ir atsakovui šią teismo sprendimo dalį apskundus, o apeliacinės instancijos teismas šią klaidą ištaiso apelianto nenaudai, t.y. priteisdamas iš atsakovo papildomas bylinėjimosi išlaidas ieškovo naudai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo atveju yra pasisakęs, jog reikalavimas priteisti bylinėjimosi išlaidas yra ne savarankiškas, bet procesinio pobūdžio išvestinis ieškinio reikalavimas²⁶ (detaliau apie principo *non reformationis in peius* netaikymo atvejus bus aptariama šio

²⁴ Cit. op. 20, p. 17.

²⁵ Ibidem.

²⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis c.b. K.V. v. UAB „Bioprocesas“, Nr. 3K-3-607/2008, kat. 27.3.2.1.

darbo 2.6. skyriuje). Lietuvos Aukščiausiasia Teismas taip pat yra konstatavęs, jog blogesniu sprendimu gali būti laikomas tas sprendimas, kuriuo asmeniui sumažinama teisių arba jam nustatoma daugiau pareigų²⁷.

Taigi, galime tvirtinti, jog *non reformationis in peius* yra teisinis principas glaudžiai susijęs su apeliacinio skundo ribomis ir, kuris (kai skundą pateikia tik viena šalis) nustato (užbrėžia) tolesnio nagrinėjimo kryptį ir ginčo išsprendimo ribas. Doktrinoje yra išskiriama, jog minėtas draudimas gali būti suprantamas „plačiąja“ prasme – kaip bet koks padėties pabloginimas vienos iš šalių atžvilgiu arba atitinkamai abiejų šalių atžvilgiu, kai skundus pateikia abi šalys, arba „siaurąja“ prasme, kaipo teisinės padėties pabloginimas apelianto atžvilgiu²⁸, kuris draudžiamas CPK 313 str. normoje. CPK 313 str. yra nustatyta, jog nelaikoma blogesnio sprendimo priėmimu skundžiamo sprendimo panaikinimas ir bylos perdavimas iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Pažymėtina, jog nelaikytina blogesnio sprendimo priėmimu apeliacinio ar kasacinio skundo atmetimas ir palikimas galioti žemesnės instancijos teismo sprendimą.

Normos, kuria įstatymų leidėjas draudžia priimti blogesnę sprendimą pareiškėjo atžvilgiu apeliaciniame ar kasaciniame procese, egzistavimo pagrindimas glūdi pamatinėse civilinio proceso idėjose, kurios paremtos pirmiausiai tokiais principais kaip dispozityvumas, bei tuo pačiu kaip kiekvienas racionalus veiksmas, yra paremtas teisingumo postulatu. Teisingumo siekimas, taip pat santykių, esančių teisminio nagrinėjimo dalyku, turinio bei esmės nustatymas – yra teisminio proceso esmė ir tikslas bei šalių pareiga. *„Teisingumas gali būti suprantamas dvejopai: formaliai teisiškai ir prigimtiniu požiūriu. Formaliai teisiškai teisingumas yra materialiosios teisės normų įgyvendinimas vartojant valstybės prievartą sprendžiant ginčus dėl teisės. Prigimtiniu požiūriu teisingumas yra moralinė kategorija, matas, kuriuo vertinamas žmogaus elgesys, jo veiksmai įvairiose gyvenimo srityse“*²⁹. Teisingumas taip pat gali būti suprantamas objektyviąja prasme, tačiau ši kategorija yra labiau filosofinė, todėl teisiškai ji nėra tokia reikšminga, tačiau teisminio nagrinėjimo procese, siekiant teisingo sprendimo priėmimo, turi būti nustatoma objektyvioji „tiesa“, kuri ir turi padėti teismui priimti teisingą sprendimą remiantis nustatytomis bylos aplinkybėmis. Autoriaus nuomone, teisingas sprendimas imanomas tik teisingo proceso pasekoje, kai kiekviena iš proceso šalių tinkamai naudojasi savo teisėmis bei aktyviai dalyvauja ginčo nagrinėjime, taip pat

²⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 22 d. nutartis c.b. *L.Drevinskienė v. I.R.Drevinskienė*, Nr. 3K-3-25/2001, kat. 15.2.1.3; 15.2.1.4; 50; 94.3; 115.

²⁸ *Cit. op.* 20, p. 17.

²⁹ Valančius, V.; *et al.* Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras: I dalis. Vilnius: *Justitia*, 2004. P. 59-60.

teismui išsamiai atskleidus ginčo esmę bei santykių turinį bei tinkamai taikant teisės normas.

Atsižvelgiant į pamatines civilinio proceso idėjas, draudimas bloginti pareiškėjo padėtį sprendimo peržiūrėjimo procese, kai sprendimą apskundė tik viena šalis, atrodytų yra prielaida griaušančia šias pamatines civilinio proceso idėjas, nes kaip gali atrodyti įstatymų leidėjas tokioje situacijoje teikia pirmenybę skundą pateikusio asmens interesų apsaugai, o ne „teisingumo siekimui“. Tačiau tokie priekaištai, P.Pogonowskio nuomone, yra nepagrįsti. Toks draudimas *reformationis in peius* atlieka svarbų vaidmenį sprendimų apskundime, kadangi skatina būti aktyvia šalį nepatenkintą teismo sprendimu, dėka ko – kaip ir visa teismų instancinė struktūra – suteikia papildomas normatyvinio reglamentavimo garantijas siekiant priimti teisingą sprendimą³⁰.

Tokiu būdu *non reformationis in peius* institutą vertinti vienareikšmiškai yra pernelyg sudėtinga. Viena vertus šis draudimas yra nepaprastai reikalingas, instancinė struktūra pagrįstai civilinio proceso sistemai, kita vertus jis apriboja teismo galimybes priimti „teisingą sprendimą“. Kaip pavyzdį galima pateikti tokią situaciją. Pirmosios instancijos teismas išnagrinėjęs ginčą tarp juridinių asmenų tenkino ieškinį dalinai bei priteisė iš atsakovo ieškovo naudai penkių procentų dydžio metinės palūkanas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³¹ (toliau – CK) 6.210 str. 2 d. yra nustatyta, kad „*kai abi sutarties šalys yra verslininkai ar privatūs juridiniai asmenys, tai už termino praleidimą mokamos šešių procentų dydžio metinės palūkanos, jeigu įstatymai ar sutartis nenustato kitokio palūkanų dydžio*“. Atsakovui tokį sprendimą apskundus (ieškovas sprendimo neskundė), taip pat sprendimo dalį dėl palūkanų dydžio, Lietuvos apeliacinis teismas nustatė, kad „*palūkanų mokėjimą ir jų dydį, kai skolininkas praleido terminą įvykdyti prievolę, numato įstatymas. Teismas įstatymu nustatytų palūkanų dydžio mažinti ar didinti negali. Tarp verslininkų ir privačių juridinių asmenų CK 6.210 str. 2 d. numatytos šešių procentų dydžio metinės palūkanos. Tuo tarpu pirmosios instancijos teismas priteisė penkių procentų dydžio metinės palūkanas. Tačiau apeliacinės instancijos teismas dėl apeliančio negali priimti blogesnio sprendimo, nes sprendimą ginčija tik viena šalis (CPK 313 str.)*“³².

Kaip bebūtų, draudimo priimti blogesnį sprendimą (*non reformationis in peius*) institutas, kaip papildoma skundą padavusio asmens garantija sprendimų peržiūrėjimo procese, padeda užtikrinti efektyvesnę sprendimų kontrolę per aukštesnės instancijos

³⁰ Cit. op. 20, p. 18.

³¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

³² Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 2 d. nutartis c.b. UAB „Galinta ir partneriai“ v. UAB „PZU Lietuva“, Nr. 2A-299/2007, kat. 73.1; 73.2.5.7.

teismo galimybę pakartotinai peržiūrėti ir įvertinti pirmos instancijos priimtą sprendimą, suteikiant ginčo išsprendimo rezultatui idealiausią pavidalą, atitinkantį teisingumo sampratą.

1.2. *Principo non reformationis in peius* istorinė raida

Seniausiais laikais įprastas būdas įgyvendinti savo teises buvo savigyna, kai asmuo, kurio teisė pažeista, asmeniškai arba savo gentainių padedamas priversdavo įpareigotą asmenį elgtis atsižvelgiant į nusistovėjusius papročius, savo interesus³³. Tačiau ilgainiui toks paprotys kito ir jau romėnų teisė draudė savigyną. *Decretum Divi Marci* įtvirtino taisyklę, kad asmuo negali naudoti jėgos siekdamas įgyvendinti savo teisę, o turi kreiptis pagalbos į valstybę³⁴. Dvylikos lentelių įstatymai jau įtvirtino teismo, kaip valstybės institucijos, ginančios ir prievarta įgyvendinančios subjektines teises, įgaliojimus³⁵. Tai ir buvo pirmos civilinio proceso atsiradimo prielaidos. Kaip teigė II a. romėnų teisininkas Gajus, seniausia civilinio proceso forma Romoje buvo *legis actiones*³⁶.

1.2.1. Civilinio proceso sąvoka. Sąvoka *procesas* (lot. *processus*) reiškia vieną po kito einančių būvių kaitą, glaudų ryšį dėsningai vienos paskui kitą sekančių vystymosi stadijų, sudarančių nenutrūkstamą vieningą judėjimą³⁷. Teisine prasme sąvoka *procesas* reiškia tam tikrą veiklą teisme, įgyvendinant materialiąsias subjektines teises³⁸. Savo ruožtu, civilinio proceso sąvoka apibrėžtina kaip tam tikra teismo ir šalių procesinių veiksmų sistema vienam tikslui pasiekti – ginčui dėl teisės išspręsti³⁹. Atkreiptinas dėmesys, jog senovės Romoje civilinio proceso sąvoka nebuvo vartojama, o norėdami apibūdinti teisminį procesą, romėnai vartojo tokius terminus kaip *iudicium* ar *iurgium*⁴⁰.

Kaip jau buvo minėta, *non reformationis in peius* institutas (draudimas priimti blogesnį sprendimą) yra procesinės teisės institutas. Tuo pačiu reikia pažymėti, kad *non reformationis in peius* instituto įgyvendinimas galimas tik esant instancinei (daugiapakopei) teismų sistemai, t.y. kai yra daugiau nei viena teismo instancija. Todėl galima teigti, jog *non reformationis in peius* instituto atsiradimas bei jo evoliucija turėtų būti siejamas su instancinės teismų sistemos atsiradimu, t.y. atsiradus teismų kontrolės sistemai. Tokiu būdu minėto instituto įgyvendinimo ypatumai ir problematika yra aktuali jau nuo pat instancinės teismų sistemos atsiradimo laikų⁴¹.

³³ Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. Romėnų teisė. Vilnius: *Justitia*, 1999. P. 31-32.

³⁴ *Cit. op.* 5, p. 13.

³⁵ *Cit. Op.* 33, p. 32.

³⁶ *Ibidem.* P. 36.

³⁷ Kaminskas J. *et al.* Lietuvių Enciklopedija. XXIV t. JAV: *Lietuvių enciklopedijos leidykla*, 1961. P. 72.

³⁸ Nekrošius, V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė*, 2002, Nr. 43, p. 153.

³⁹ *Cit. op.* 5, p. 25.

⁴⁰ *Cit. op.* 38.

⁴¹ *Cit. op.* 20, p. 23.

1.2.2. *Sampratos non reformationis in peius raida iki Justiniano kodifikacijos.*

Non reformationis in peius institutas, klasikiniu supratimu – kaip draudimas sprendimą peržiūrinčiam teismui bloginti apelianto padėtį – nebuvo žinomas ankstyvajai romėnų teisei, pagal kurią (aukštesnės instancijos teismo) teisėjas, kas lietė teisingą bylos išsprendimą, nebuvo varžomas jokiais ribomis.

Kaip nurodo lenkų teisininkas G.Smyk, seniausias romėnų teisės šaltinis, kuriame terminas „*reformatio in peius*“ buvo paminėtas pirmą kartą, yra Digestai (lot. *Digesta*), kuriuose aptinkamas toks Ulpiano pasisakymas: „*Appellandi usus quam sit frequens quamque necessarius nemo est qui nesciat, quippe quum iniquitatem judicantium, vel imperitiam recorigat: licet nonnunquam bene latis sententias in peius reformat neque enim utique melius pronuntiat qui novissimas sententias laturus est*“⁴². Pateikto pasisakymo turinio analizė bei kontekstas, kuriame vartojama formuluotė *in peius reformare*, perša išvadą, jog pradinis šio termino vartojimas turėjo skirtingą palyginus su šiuolaikiniu vartojimu reikšmę. Pacituotoje ištraukoje Ulpianas aiškiai nurodė tuometinės apeliacinių teismų praktikos atvejus, materialiosios teisės taikymo atžvilgiu, kuriuose teismai priimdavo sprendimus, mažiau teisingus nei tie, kurie buvo apskusti. Taigi tuo labiau tikėtina, kad jau klasikinėje romėnų teisėje buvo laikomasi teiginio, jog apeliacijos pateikimo pasekoje išauga materialiai ir formliai teisingo ginčo išsprendimo tikimybė⁴³.

Kaip jau buvo minėta, kalbant apie *non reformationis in peius*, mes turime omeny tokį bloginimą, kuriuo apelianto teisinė padėtis ar statusas apeliacinės instancijos teismo priimtame sprendime pablogėja, palyginus su pirmos instancijos teismo priimtu sprendimu. Tokiu būdu galima tvirtinti, jog sintaksės *in peius reformare* esmė, *Digesta* prasme, buvo nukreipta link apeliacinio teismo sprendimo teisinio vertinimo bei sprendimo kokybės vertinimo, arba kitaip tariant į teisėjo veiksmų vertinimą, o ne į apelianto teisinės padėties pabloginimo vertinimą apeliaciniam teismui priimant sprendimą.

Principato laikais įvestas kognityvinis procesas, kuris laikui bėgant išstumė ankstesnius legisakcioninį (lot. *legis actiones*) ir formularinį (lot. *per formulas*) procesus, pirmą kartą suteikė žemesnės instancijos teismo sprendimų apskundimo imperatoriui galimybę (Nerono laikais apeliacinio teismo funkcijas atliko senatas, vėliau buvo įsteigtos dvi institucijos: *praefectus urbi* ir *praefectus pretorio* kaip pirma sprendimų

⁴² Aut. – „kiekvienas žino, koks dažnas ir koks reikalingas yra apeliavimo paprotys: mat apeliacija ištaiso teisėjų neteisingumą ar nesąmoningumą. Tačiau gali atsitikti, kad geri sprendimai apeliacijoje būna keičiami į blogesnius. Gali atsitikti, kad aukščiausios instancijos teisėjas priims blogą sprendimą geriausią sprendimą pakeičiant blogesniu“. Vertimas iš lenkų kalbos pagal J.Szymanowskio vertimą. Žr. pl. Szymanowski, J. Wykład kodeksu postępowania czwilnego. Warszawa, 1866, t. II. P. 159.

⁴³ Cit. op. 20, p. 24.

peržiūrėjimo instancija, po kurios toliau galima buvo kreiptis į imperatorių)⁴⁴. Tokiu būdu buvo sukurta galimybė pakartotinai peržiūrėti žemesnės instancijos teismo priimtą sprendimą.

Jau ikijustinianiais laikais apeliacinio nagrinėjimo dalyku buvo tik ta sprendimo dalis, kurios peržiūrėjim ir pakeitimo aiškiai reikalavo apeliantas. Nepriimtini buvo jokie nauji reikalavimai, įrodymai ar kaltinimai, kurių apeliantas nepateikė ikiapeliaciniame procese. Tokiais atvejais, kai sprendimą apskųsdavo tik viena šalis, apeliacinis teismas tikrino tik tą sprendimo dalį, kurią apskundė apeliantas. Tokiu būdu apeliacinis teismas nagrinėdavo bylą išimtinai apeliacinio skundo nustatytose ribose, kurių atsižvelgiant į principą *ultra petita non cognoscitur* peržengti negalėjo. Ko pasekoje likusi, neapskusta žemesnės instancijos teismo sprendimo dalis nesudarė apeliacijos nagrinėjimo dalyko ir kaip įsiteisėjusi negalėjo būti pakeista, taigi galima sakyti, kad neapskustą sprendimo dalį apėmė *non reformationis in peius* principas. Tokia išvada darytina iš jos įsiteisėjimo neatgręžtinumo. Taigi pripažinus apeliacijos argumentus teismas galėjo patenkinti apeliacijoje pateiktus reikalavimus, tačiau anuomet tai nereiškė draudimo *reformationis in peius* mums įprasta prasme, o tiesiog tai išpalaukė iš tuometinio apeliacijos reglamentavimo esmės⁴⁵.

1.2.3. *Sampratos non reformationis in peius raida po Justiniano kodifikacijos.*

Aukščiau pateiktas apeliacijos reglamentavimas radikaliai buvo pakeistas Justiniano kodifikacijos laikais. 530 m. kovo 27 d. išleistoje imperatoriaus konstitucijoje (lot. *constitutione*), žinomoje iš pirmų žodžių kaip *Lex Ampliorem*, Justinianas aiškiai įtvirtino galimybę bloginti apelianto padėtį apeliaciniame procese⁴⁶: „*Ampliorem providentiam subiectis conferentes, quam forsitan ipsi viilantes (non) inveniunt, antiquam observationem emendamus, quum in appellationem auditoris is solus post sententiam iudicis emendationem meruerat, qui ad provocationis convolasset auxilium, altera parte, quae haec non fecisset, sententiam sequi, qualiscumque fecisset, compellenda. Sancimus itaque, si appellator semel in iudicium venerit et causas appellationis suae proposuerit, habere licentiam et adversarium eius, si quid iudicatis oponere maluerit, si praesto fuerit, hoc facere et iudiciale mereri praesidium: sin autem absens fuerit, nihilo minus iudicem per suum vigorem eius partes adimplere*“⁴⁷.

⁴⁴ Cit. op. 20, p. 25.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Aut. – „pareiškiant pavaldiniams mūsų susirūpinimą, pakeičiame seną paprotį, kuriuo teisę į sprendimo ištaisymą turėjo tik tas, kas pateikė apeliaciją. Nematant priežasčių, dėl kurių kita pusė, kuri nepateikė apeliacijos, turi paklusti tokiam sprendimui, nustatome, kad jeigu apeliantas atvyko į teismą ir pateikė savo reikalavimus, tai jo varžovas taip pat turi turėti galimybę pateikti savo teismo argumentus ir visus jam žinomus įrodymus bei naudotis teismo pagalba. Jeigu jis savo ruožtu nedalyvauja, tai teisėjas turi pareigą

Sutinkamai su *Lex Ampliorem* nuostatomis, tais atvejais kai apeliacinį skundą pateikdavo tik viena šalis (apeliantas), apelianto varžovas galėjo prie apeliacijos prisijungti bet koku metu be atskiro atsikirtimo į skundą bei ginčyti apskųstą sprendimą savo naudai. Šiuo tikslu, savo argumentų palaikymui, jis galėjo net pateikinti naujus faktus ir įrodymus, kurių nepateikė ikiapeliaciniame procese, ir į kuriuos apeliacinis teismas privalėjo atsižvelgti. Taigi teismo nagrinėjimo dalyku buvo jau ne tik apelianto teiginiai ir kaltinimai, bet taip pat ir jo varžovo reikalavimai, tokiu būdu apeliacinis procesas nebebuvo ribojamas apeliacinio skundo nustatyta kryptimi bei ribomis, kadangi teismas turėjo reikalą su *quasi* abipuse apeliacija. Negana to, iš pacituoto teksto išplaukia dar viena svarbi naujovė (inovacija). Tais atvejais, kai apelianto varžovas neatvykdavo į teismą, tačiau kaip galima manyti tik dėl pateisinamų priežasčių, apeliacinio teismo teisėjas turėjo pareigą pavaduoti (atstovauti) nedalyvaujantį *per sum vigorem absentis partes adimplere*, t.y. atlikti procesinius veiksmus jo vardu bei jo naudai⁴⁸. Kaip teigia G.Smyk, atrodytų, jog tokie įgaliojimai teisėjui buvo suteikti tam, kad jis galėtų nagrinėti bylą objektyviai nustatant visas faktines bei teises aplinkybes ir neatsižvelgiant į apelianto reikalavimus, pakeisti apskųstą sprendimą net jo nenaudai⁴⁹. Taigi galima konstatuoti, kad toks procesas pirmoj eilėj buvo paremtas „tiesos“ (teisingumo) principu, ko pasekmėje buvo pašalintas draudimas bloginti padėtį šalies, kuri vienintelė pateikė apeliaciją.

Tokiu būdu *Lex Ampriorem* yra seniausias reglamentavimas, kuriame pirmą kartą aiškiai įtvirtinta galimybė *reformatio in peius* (priimti blogesnę sprendimą, bloginti padėtį) apeliaciniame procese⁵⁰.

1.2.4. Non reformationis in peius civiliniame procese naujaisiais amžiais.

Pradedant ankstyvaisiais viduramžiais, remiantis paprotinės teisės pradais civilinių bylų nagrinėjimas nuo pat pradžių vadovavosi skundo ribomis nustatytu procesu ir toks reguliavimas, išskyrus tam tikrus atvejus, iš principo įsitvirtino daugumoje Europos valstybėse per visą laiką. Laikui bėgant atsirado teisinės priemonės nukreiptos prieš sprendimus, su kuriais šalys nesutikdavo. Apeliacijos institutas tikėtinais atsirado jau XIII a., tačiau kaip savarankiška ir pilnai išsivysčiusi apskundimo priemonė ji paplito tik XV

ginti jo teises”. Vertimas iš lenkų kalbos. Žr. pl. Smyk, G. Zarys historycznego rozwoju zakazu reformationis in peius w procesie cywilnym w czasach nowożytnych do końca XIX wieku, „*Annales UMCS*” vol. XXXVIII, 1991. P. 202.

⁴⁸ *Cit. op.* 20, p. 26.

⁴⁹ Smyk, G. Zarys historycznego rozwoju zakazu reformationis in peius w procesie cywilnym w czasach nowożytnych do końca XIX wieku, „*Annales UMCS*” vol. XXXVIII, 1991. P. 202.

⁵⁰ *Cit. op.* 20, p. 26.

a.⁵¹. Toliau mes aptarsime *non reformationis in peius* principo raidą atskirų Europos valstybių procesinėje teisėje.

1.2.4.1. Vokiškas procesas naujaisiais amžiais. Skirtingai nuo daugumos Europos valstybių procesinės teisės, kurioje *non reformationis in peius* buvo kaip natūrali pasekmė įtvirtinus ieškinio (skundo) ribomis apribotą procesą, Vokietijos civilinis procesas nustatė kitokį reguliavimą, kuriuo romėnų teisės recepcijos pasekmėje buvo įtvirtinta galimybė bloginti padėtį apeliaciniame procese. To priežastimi buvo tai, jog pagrindiniu romėnų teisės šaltiniu, kurį Vokietija ir perėmė nustatydami apeliacinio proceso taisykles, buvo Justiniano kodeksas kartu su jame įtvirtintu *Lex Ampliorem*. Tokiu būdu Vokietijoje, remiantis Justiniano kodeksu, buvo panaikinti *non reformationis in peius* principo pagrindai įvedant į apeliacinį procesą specifinį institutą, taip vadinamą *beneficium adhaesionis*, t.y. geranorišką prisijungimą, kuris tuo atveju, kai apeliacinį skundą pateikdavo tik viena šalis, kitai šaliai (varžovui) leido bet kada prisijungti prie apeliacijos, nereikalaujant atskiro atsiliepimo (pareiškimo), bei leido teikti iš savo pusės faktus ir įrodymus, netgi naujus, laisvai ginčyti apskustą sprendimą savo naudai⁵². Tokio reguliavimo recepcijos pagrindu buvo įsitikinimas, jog apeliacija negali tarnauti tik vienai šaliai, kuri pateikė skundą, kadangi apeliacijos pateikimo pasekmė yra tos pačios bylos nagrinėjimo pratęsimas, kurios metu savo tiesą įrodinėjo taip pat ir kita šalis (varžovas), kuri apeliaciniame procese irgi turi turėti galimybę ją įrodinėti, todėl apeliacinio proceso teisėjas, tuo atveju, kai kita šalis (varžovas) nepateikė jokio atsiliepimo, negali vienašališkai nagrinėti bylą ir privalo pasirūpinti visų teisių įgyvendinimu taip pat ir tos kitos silpnesnės šalies⁵³. Tokiu būdu apeliacinis teismas, kai skundą pateikdavo tik viena šalis, nebuvo ribojamas apeliacinio skundo ribomis, o jo nagrinėjimo dalyku buvo tiek apeliaciniame skunde nurodytų ginčijamų klausimų tyrimas, tiek ir tų klausimų tyrimas, kuriuos ginčijo prie apeliacinio skundo prisijungusi šalis. Taigi *beneficium adhaesionis* principas įtvirtino teismo pareigą pasirūpinti ir skundo nepateikios šalies teisių įgyvendinimu, kas įtvirtino galimybę apeliaciniam teismui priimti sprendimą apelianto nenaudai (blogesnį sprendimą).

XVII a. toks reguliavimas, leidžiantis bloginti apelianto padėtį, buvo priimtas daugumoje Vokietijos valstybių ir kai kuriose valstybėse išsilaikė net iki XIX a. antros pusės⁵⁴.

⁵¹ Cit. op. 20, p. 27.

⁵² Ibidem. P. 28.

⁵³ Cit. op. 49, p. 205.

⁵⁴ Cit. op. 20, p. 28.

Nūdienos procesinės teisės prasme terminas *reformatio in peius* anksčiausiai pasirodė vokiečių literatūroje XIX a. pradžioje, t.y. tais laikais, kai lotynų kalba kaip profesionali teisinė kalba turėjo dar labai didelę reikšmę ir tuo pačiu tais laikais, kai civilinio proceso pagrindai, plečiantis liberalizmo ir individualizmo idėjoms, buvo radikaliai pertvarkomi. Pirmu autoriumi, kuris plačiau gvildeno draudimo priimti blogesnį sprendimą apeliaciniame procese garantijos problematiką buvo vokiečių civilinio proceso teoretikas N.T.Gönnner. Tuo pačiu jis kaip pirmas, savo veikale *Hanbuch des deutschen gemeinen Prozesses* pavartojo formuluotę *reformatio in peius* apibūdinant apelianto padėties pabloginimą apeliacinio proceso metu ir nors iki dabar vokiečių literatūroje vyksta ginčai, dėl to ar jis buvo šios formuluotės „tėvu“ ar tiesiog pakeitus šio termino reikšmę perėmė ją iš romėnų teisės, tačiau tai nepaneigia to fakto, jog XIX a. veikaluose civilinio proceso tematika šis terminas buvo pradėtas plačiai vartoti⁵⁵.

Tokiu būdu įvyko šio termino evoliucija nuo romėnų teisės laikų, kai šis terminas buvo vartojamas vertinant apeliacinio teismo sprendimo teisinę kokybę, iki naujausių laikų, kai šis terminas tapo apelianto padėties bloginimo apeliaciniame procese sinonimu.

Tokiu būdu galima sutikti su G.Smyku, kad terminas *reformatio in peius* nėra autentiškas romėnų teisės terminas, o tiesiog dirbtinai suformuluota teisinė sąvoka, kuri kaip ir daugelis kitų kreipinių, sentencijų ar sąvokų kilo iš lotynų kalbos⁵⁶.

1.2.4.2. Lenkiškas procesas naujaisiais amžiais. Lenkiškame žemės procese apeliacinį procesą formaliai sureguliuavo 1523 m. priimta *Formula Processus*. Pagal šį teisės aktą apeliacinį skundą galėjo pateikti kiekviena šalis, tiek šalis, kurios nenaudai priėmė sprendimą pirmos instancijos teismas, tiek šalis kuri laimėjo pirmos instancijos teismo procesą, jeigu ji laikė, jog pirmos instancijos teismas nepripažino visų jos reikalavimų. Apeliacinis procesas vyko pagal visas tas pačias taisykles, kaip ir pirmos instancijos teisme. Vadovaujantis dispozityvumo principu apeliantas galėjo apskųsti tiek visą pirmos instancijos teismo sprendimą, tiek atitinkamas to sprendimo nuostatas, už kurių ribų apeliacinis teismas negalėjo išeiti, tokiu būdu teismas buvo ribojamas apeliacinio skundo nustatymis ribomis, o apeliacinis skundas nustatė nagrinėjimo kryptį apeliaciniam procesui. Todėl tuo atveju, kai su apeliacija kreipėsi tik viena šalis, aukštesnės instancijos teismas galėjo arba atmesti skundą ir palikti galioti ankstesnį sprendimą, arba priimti sprendimą, palaikant apeliacinio skundo argumentus, apelianto naudai. Nei vienu iš šių atvejų nebuvo laikoma apelianto padėties pabloginimu apskūsto sprendimo atžvilgiu. Tokiu būdu galima teigti, jog lenkiškame žemės procese buvo įtvirtintas *non reformationis in peius* principas, kuris riboja aukštesnės instancijos teismą.

⁵⁵ *Ibidem*. P. 28-29.

⁵⁶ *Cit. op.* 49.

Vis tik buvo numatyta viena išimtis. 1588 m. buvo įtvirtinta nuostata, jog šaliai pateikus apeliacinį skundą apeliacinis procesas negalėjo būti nutrauktas, t.y. apeliantas negalėjo vienašališkai atsisakyti skundo, nebent kita šalis su tuo sutiktų. Šios pareigos apeliantui neįvykdžius aukštesnės instancijos teismas galėjo priimti apeliantui nenaudingą (blogesnį) sprendimą, tokiu būdu pabloginant jo padėtį. Ši nuostata, turinti grynai represinę savybę, buvo akivaizdžiai nukreipta prieš lengvabūdišką sprendimų apskundimą ir įtvirtino sankciją už nepateisinamą apeliacinio skundo atsisakymą. Atsižvelgiant į šios taisyklės išimtinumą ir tikslų situacijos, kurioje ji buvo taikoma, apibūdinimą, tokia taisyklė laikytina kaip išimtis patvirtinanti, o ne panaikinti *non reformationis in peius* principo galiojimą⁵⁷.

1.2.4.3. Prancūziškas procesas naujaisiais amžiais. Panašiai, kaip lenkiškame žemės procese, buvo išspręsta draudimo priimti blogesnį sprendimą problema Prancūzijoje. Jau XVI a. ten įsitvirtino savarankiškas civilinis procesas, kuriam gautiną pavidalą suteikė Liudviko XIV įsakymas „dėl civilinio proceso“ priimtas 1667 m. Šio įsakymo būdingu bruožu buvo stiprus išplėtimas dispozityvumo principo su visomis iš to sekančiomis pasekmėmis, o ypač tomis, kurios draudė teismui išeiti už ginčo dalyko ribų, kuri nustatė proceso šalys. Įsakymo nuostatos, reguliuojančios apeliacinį procesą, įtvirtino taisyklę, jog apeliacinis procesas turi vykti pagal tas pačias taisykles kaip ir ikiapeliacinis procesas⁵⁸. Tokiu būdu tais atvejais, kai sprendimą apskųsdavo tik viena šalis, apeliacinis teismas nagrinėjo apeliacinį skundą jo nustatytose ribose ir pagal skundo nustatytą kryptį, tokiu būdu galima teigti, jog teismas buvo ribojamas *non reformationis in peius* principu.

1.2.5. Principo *non reformationis in peius* kodifikacija XIX amžiuje. XVIII ir XIX a.a. sandūroje įvyko esminiai pokyčiai civilinio proceso reguliavime. Kapitalistinių ūkinių santykių atsiradimas bei visuomeniniai pokyčiai, kurių apogėjų išgyveno Prancūzija ikirevoliuciniais laikais, atskleidė visas civilinio proceso reguliavimo netobulybes ir privedė prie racionalaus civilinio proceso principų (pagrindų) pertvarkymo liberalizmo ir individualizmo idėjų link. Šių siekių rezultate atsirado kokybiškai naujas civilinis procesas, kuris sutinkamai su šalies autonomijos principu privačių teisinių santykių srityje turėjo tarnauti išskirtinai šalims kaip veiksmingas instrumentas užtikrinant jų teisių apsaugą bei įgyvendinimo garantijas privačiuose santykiuose remiantis dispozityvumo principu. Remiantis aukščiau paminėtais civilinio proceso principais, pagrindine tendencija tapo suteikimas šalims kaip galima daugiau laisvės ir autonomijos atliekant procesinius veiksmus, taip pat ir teikiant skundus (apeliacijas), taip

⁵⁷ Cit. op. 20, p. 30.

⁵⁸ Cit. op. 49, p. 204.

pat visų veiksmų, kurie galėjo tokią šalių laisvę riboti, pašalinimas. Apeliaciniame procese tokiu veiksmu galėjo būti *reformatio in peius* galimybė⁵⁹.

1.2.5.1. Prancūziškas procesas. Pirma šiuolaikinė civilinio proceso kodifikacija, kurioje anksčiausiai galima nustatyti draudimo *reformationis in peius* principo galiojimą buvo prancūziškas civilinio proceso kodeksas priimtas 1806 m. Šio kodekso III knygoje, reguliuojančioje apeliacinio proceso tvarką, vistiek nebuvo įtvirtintos normos, kuri tiesiogiai draustų apeliaciniam teismui priimti sprendimą, kuriuo būtų pabloginta apelianto padėtis. Tačiau šis draudimas galiojo kitų normų, kurios nustatė teismo nagrinėjimo ribas, pagrindu. Šis draudimas buvo interpretuojamas CPK 462 str. pagrindu, kuriame buvo numatyta, jog „apeliantas aštuonių dienų bėgyje, po to kai jo varžovui paskirtas advokatas, pateiks visus savo argumentus prieš priimtą sprendimą. Varžovas turės atsakyti per kitas aštuonias dienas⁶⁰“. Tokiu būdu buvo įtvirtintos apeliacinio proceso ribos.

Taigi, tais atvejais, kai apeliacinių skundą pateikė tik viena šalis, apeliacinis teismas sprendė tik dėl tų žemesnės instancijos sprendimo dalių, kurių atmetimo ar pakeitimo reikalavo apeliantas ir palikdavo nenagrinėtas tas sprendimo dalis, dėl kurių apeliantas nepasisakė. Teismas savo ruožtu galėjo arba atmesti apeliaciją, pripažindamas ją kaip nepagrįstą, arba nagrinėti bylą apeliacinio skundo nustatyta kryptimi ir ribose, tokiu būdu joks apelianto padėties pabloginimas be jo valios negalėjo būti. Prancūziškas civilinio proceso mokslas ir šiandien išliko ištikimas tokiai reguliacijai įtvirtinus principą „*il n'est dévolu qu'autant qu'il est appelé*“, kuris perfrazavo lotynišką sąvoką „*tantum devolutum, quantum appellatum*“⁶¹.

Taigi civilinio proceso tikslas tapo, skirtingai nei baudžiamojo proceso, ne materialios tiesos nustatymas, bet vadovaujantis civilinio proceso normomis nustatyti, kuri iš proceso šalių yra teisi – tokiu būdu teisėjas sprendžia bylą vadovaujantis šalių pateiktais reikalavimais ir įrodymais. Šiuo atveju teisingumo vykdymas iš anksto yra įtvirtintas tam tikrose šalių nustatytose ribose. Tuo pačiu galima teigti, kad specialus *reformatio in peius* (padėties pabloginimo) instituto išskyrimas nėra būtinas, kadangi jis yra išvestinis principas iš civilinio proceso esmės. Teisėjas, kuris teismo nagrinėjimo eigoje yra ribojamas šalių nustatytų reikalavimų, gali blogiausiu atveju atmesti apeliaciją apeliacinio proceso metu, bet negali viršijant apeliacinio skundo reikalavimus priimti blogesnę apelianto atžvilgiu sprendimą – *reformatio in peius*⁶².

⁵⁹ Cit. op. 20, p. 31.

⁶⁰ Plačiau šia tema galima rasti: Labęcki, A. *Kodeks postępowania sądowego cywilnego*. Warszawa, 1810. P. 143.

⁶¹ Cit. op. 20, p. 32.

⁶² Ibidem.

1.2.5.2. Rusiškas procesas. Carinėje Rusijoje net iki XIX a. antros pusės galiojo civilinis procesas, kuris rėmėsi vokiško civilinio proceso principais, kuriame, kaip jau minėta, principas *non reformationis in peius* negaliojo, kadangi teismas nebuvo ribojamas apeliacinio skundo ribomis ir jam buvo leista spręsti bylą neatsižvelgiant į šalių valią, t.y. *ex officio*. Tokį reguliavimą pakeitė 1864 m. priimtas „Civilinio teismo proceso įstatymas“ (toliau – CTPĮ). Šioje kodifikacijoje, kuri pagrinde rėmėsi prancūziško civilinio proceso idėjomis, draudimo priimti blogesnę sprendimą pagrindu buvo normos, kurios griežtai nustatė apeliacinio teismo nagrinėjimo ribas. CTPĮ 706 str. buvo įtvirtinta norma, kad teismas negali išeiti už skundo nagrinėjimo ribų nei viršyti skunde nustatytas ribas⁶³. Minėtos normos pagrindu apeliaciniame procese CTPĮ 745 str. reikalavo, kad savo apeliaciniame skunde apeliantas tiksliai nurodytų, ar visą sprendimą, ar tik atskiras jo dalis ir kokias konkrečiai, jis apskundžia. Tokiu būdu buvo aiškiai nustatytos apeliacinio proceso ribos. Šios normos pažeidimas, remiantis CTPĮ 793 str., sudarė šio sprendimo panaikinimo pagrindą kasaciniame procese⁶⁴.

1.2.5.3. Vokiškas procesas. Visoje vokiškos teisės galiojimo teritorijoje, kur daugumoje valstybių dominavo vokietijos civilinis procesas, *non reformationis in peius* principo įvedimas atskirose teisinėse sistemose vyko skirtingu laiku viso XIX a. bėgyje. Teisės suvienodinimas įvyko tik XIX a. pabaigoje, 1877 m. priėmus vienalytį civilinio proceso kodeksą (vok. *Zivilprozessordnung*), kuris galiojo visame reiche, bei austrijos civilinio proceso įstatymą 1895 m⁶⁵.

Vokietijos literatūroje esti vieningas požiūris, jog pirmas šaltinis, kuris aiškiai uždraudė priimti blogesnę sprendimą apelianto atžvilgiu apeliaciniame procese, badeno civilinio proceso kodeksas priimtas 1831 m. Šio kodekso 1167 str. buvo nustatyta, sprendimas ginčijamas teisinėmis priemonėmis negali būti pakeistas nenaudai to, kuris ginčija tokį sprendimą, išskyrus atvejus, kai sprendimą ginčija ir kita šalis. Identiškai skambėjo hanoverio civilinio proceso kodekso (priimto 1847 m.) 220 str. bei bavarijos civilinio proceso kodekso (priimto 1869 m.) 729 str⁶⁶.

Tačiau draudimo priimti blogesnę sprendimą (lot. *non reformationis in peius*) instituto reglamentavimą visose vokietijos kraštuose suvienodino 1877 m. priimtas Vokietijos civilinio proceso kodeksas. Šiame kodekse principas *non reformationis in peius* nebuvo įtvirtintas vienoje normoje, bet buvo grindžiamas 525, 537 ir 539 straipsniais, kuriuose buvo draudžiamas apeliaciniam teismui išeiti už apeliacinio skundo

⁶³ Cit. op. 49, p. 209.

⁶⁴ Cit. op. 20, p. 33.

⁶⁵ Cit. op. 49, p. 209.

⁶⁶ Ibidem.

ribų, o 536 str. tiesiogiai draudė priimti sprendimą apelianto nenaudai be jo sutikimo: „pirmos instancijos teismo sprendimas gali būti pakeistas tik skunde nustatyta kryptimi“⁶⁷.

1.2.5.4. Austriškas procesas. Austrijos civiliniame procese draudimas blogintį apelianto padėtį (*non reformationis in peius*) buvo apibrėžiamas apeliacinio teismo ribojimo apeliacinio skundo ribomis pagrindu. Pakeisti pirmos instancijos teismo sprendimą aukštesnės instancijos teismas galėjo tik esant tokiam šalies prašymui, tuo tarpu tokį sprendimą panaikinti ir grąžinti jį pirmos instancijos teismui ar apeliaciniam teismui toks teismas galėjo *ex officio*⁶⁸.

1.2.6. Principo *non reformationis in peius* kodifikacija Lietuvos civiliniame procese XX a. Tarpukario Lietuvoje (1918-1940 m.) taip ir nebuvo sukurtas CPK (kaip beje ir CK). Visą šį nepriklausomybės laikotarpį vadovautasi 1864 m. carinės Rusijos civilinės teisenos įstatymu, kuris prireikus pildytas⁶⁹. Dėl teismų sprendimų kontrolės formų pasakyтина, kad visą nepriklausomybės laikotarpį galiojo visiškos apeliacijos (pagal bendrąją taisyklę esant visiškai apeliacijai galima pateikti naujus įrodymus, kurie nebuvo pateikti pirmos instancijos teisme; ši taisyklė iš esmės neribota) ir kasacijos (tikrinamas tik skundžiamo teismo sprendimo ar nutarties teisėtumas)⁷⁰. Tokiu būdu, galima pasakyti, kad visą nepriklausomybės laikotarpį principas *non reformationis in peius* apeliaciniame procese negaliojo, kadangi teismas nebuvo ribojamas apeliacinio skundo ribomis.

1940 m. Lietuvai ne savo valia tapus TSRS dalimi, pagrindinis teisės aktas reguliavęs civilinį procesą buvo 1964 m. priimtas CPK, kuris faktiškai, su pakeitimais ir papildymais, net iki 2003 m. sausio 1 d., kai buvo priimtas naujas CPK. Dėl teismų sprendimų kontrolės pasakyтина, kad šalims iš esmės buvo suteikta viena galimybė skųsti pirmos instancijos teismo sprendimą (kasacija, kuri buvo šiek tiek panaši į apeliacinio apskundimo procedūrą). Kasacinės instancijos teismas tikrino apskųsto sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą visa apimtimi, t.y. neapsiribodamas paduotu skundu⁷¹. Todėl pasakyтина, kad visą tą laikotarpį nebuvo aplanai jokios kalbos apie principą *non reformationis in peius*.

Lietuvai 1990 m. kovo 11 d. paskelbus apie nepriklausomybę iškylo būtinybė reformuoti visą teisinę sistemą, tame tarpe ir CPK, kad jis atitiktų šiuolaikines realijas.

⁶⁷ *Cit. op.* 20, p. 34.

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: *Justitia*, 2003. I t. P. 212.

⁷⁰ *Ibidem.* P. 215.

⁷¹ *Ibidem.* P. 217.

Lietuvoje dar ilgai galiojo, nors ir kardinaliai pakeistas, tarybinis 1964 m. CPK. Pirmiausiai reikėtų pripažinti, kad visus nepriklausomybės metus CPK keistas neturint aiškos jo reformavimo koncepcijos, nepasirinkus, kokio modelio bus civilinis procesas – liberalusis ar socialinis. Apeliacinis ir kasacinis procesai iš esmės keisti net tris kartus⁷².

Pirmiausiai pažymėtina, kad apeliacinis procesas buvo atkurtas tik 1994 m. Tokiu būdu CPK buvo įtvirtintas vėl tripakopė instancinė teismų sistema (pirmos instancijos teismas, apeliacinės instancijos teismas ir kasacinis teismas). Atkreiptinas dėmesys, jog 1994 m. CPK redakcija įtvirtino ribotos apeliacijos modelį, t.y. apeliacinės instancijos teismas negalėjo išeiti už apelianto skundo ribų (principas *tantum devolutum quantum appellatum*), ir nors ir nebuvo tiesiogiai įtvirtintas principas *non reformationis in peius*, tačiau šis principas buvo apibrėžiamas apeliacinio proceso saistymo skundo ribomis pagrindu. 1964 m. CPK 332 str. buvo nustatyta, kad apeliacinės instancijos teismas, neperžengdamas apeliacinio skundo reikalavimų, nagrinėja teisinę ir faktinę bylos puses.

Toks apeliacinio proceso reguliavimas galiojo iki 1996 m., kol buvo priimta nauja CPK redakcija, kurioje įstatymų leidėjas iš ribotos apeliacijos modelio perėjo prie neribotos arba visiškos apeliacijos modelio. 1996 m. liepos 9 d. įstatymas pakeitė CPK 332 str. ir nustatė, kad „*nagrinėdama bylą apeliacine tvarka pagal byloje esančią ir šalių bei kitų dalyvaujančių byloje asmenų papildomai pateiktą medžiagą, kolegija patikrina tiek apskųstosios, tiek neapskųstosios sprendimo dalių teisėtumą ir pagrįstumą, taip pat sprendimo nepadavusių skundo asmenų atžvilgiu teisėtumą ir pagrįstumą. Teismo nesaisto apeliacinio skundo argumentai ir jis privalo patikrinti visą bylą*“. Šis pakeitimas apeliacinį procesą apvertė aukštyn kojom⁷³. Tokiu būdu 1996 m. liepos 9 d. buvo pašalintas principas *tantum devolutum quantum appellatum*, o tai reiškia, kad apeliacinės instancijos teismas, išeidamas už apeliacinio skundo ribų, gali priimti mažiau palankų apeliantui sprendimą, nei buvo priėmęs pirmosios instancijos teismas, tokiu būdu pažeidžiant *non reformationis in peius* principą.

1998 m. Įstatymų leidėjas vėl iš pamatų keičia apeliacinio proceso reguliavimą. CPK įtvirtinamas ribotos apeliacijos modelis, t.y. teismas negali išeiti už apeliacijos ribų (principas *tantum devolutum quantum appellatum*) bei pirmą kartą įtvirtina normą (CPK 326 str.), tiesiogiai draudžiančią priimti blogesnę sprendimą apelianto atžvilgiu (principas *non reformationis in peius*).

2002 m. vasario 28 d. patvirtinus naują CPK, principas *non reformationis in peius* išliko ir naujame CPK, tik perkeltas į CPK 313 str.

⁷² *Ibidem*. P. 219.

⁷³ Mikelėnas, V. Civilinis procesas. Vilnius: *Justitia*, 1997. II d. P. 243.

1.3. Principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės Latvijos, Estijos, Lenkijos ir Rusijos civiliniame procese

1.3.1. Latvijos civilinis procesas. Po civilinio proceso reformos 1998 m. spalio 14 d. buvo priimtas naujas Latvijos civilinio proceso kodeksas (*Latvijas civilprocesa kodekss*⁷⁴, toliau-CPK), kuris įsigaliojo nuo 1999 m. kovo 1 d. Latvijos CPK iš esmės yra ne kas kita kaip gerokai pataisytas tarybinis CPK⁷⁵. Kaip ir Lietuvoje, Latvijoje įtvirtinta pakopinė trijų instancių teismų sistema (pirmoji instancija, apeliacinė instancija ir kasacija).

Iš esmės Latvijoje nėra ribojamas apeliacijos pateikimas, t.y. kiekviena ginčo šalis, nepatenkinta pirmos instancijos teismo sprendimu, gali paduoti apeliaciją. Savo ruožtu, teismas priėmęs apeliacinį skundą ex officio sprendžia ar apeliacija yra pagrįsta ir ar atitinka apeliaciniam skundai keliamus reikalavimus. Atkreiptinas dėmesys, kad, skirtingai nei Lietuvoje, Latvijoje teismas gavęs apeliacinį skundą, įsitikinęs, kad apeliacinis skundas atitinka visus apeliacinio skundo pateikimo reikalavimus, neatidėliotinai išsiunčia apeliacinio skundo kopijas visoms byloje dalyvaujančioms šalims (Latvijos CPK 422 str. 1 d.), o šalis, savo ruožtu, gavusios apeliacinio skundo kopijas, iki apeliacinio skundo pateikimo termino pabaigos, turi teisę pateikti priešinę apeliaciją.

Latvijos CPK 418 str. yra nustatyta, kad apeliaciniame skunde negalima kelti naujų reikalavimų, kurie nebuvo iškelti pirmosios instancijos teisme, bei keisti ginčo dalyką. Apeliacinės instancijos teismas nevertina įrodymų, kurie nėra apskūsti apeliaciniame skunde, taip pat iš Latvijos CPK 418 str. dvasios galima suprasti, kad apeliacinės instancijos teismas gali priimti ir naujus įrodymus, jeigu jie negalėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, o jeigu teismas nustato, kad tokie įrodymai galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme bei, kad šalis tokiu būdu bando užtęsti procesą, apeliacinės instancijos teismas tokią šalį gali nubausti iki 100 latų bauda.

Latvijos CPK 426 str. nustatyta, kad apeliacinės instancijos teismas nagrinėja bylą iš esmės paduoto apeliacinio skundo ribose. Tokiu būdu, galima teigti, kad Latvijos CPK taip pat yra įtvirtintas *tantum devolutum quantum appellatum* principas. Taigi, Latvijos CPK, kaip ir Lietuvos CPK, nustatytas ribotos apeliacijos modelis. Tačiau, atsižvelgiant į apeliacinio skundo ir priešinio apeliacinio skundo pateikimo mechanizmą, manytina, kad Latvijos apeliaciniame procese principo *non reformationis in peius* įgyvendinimas yra apsunkintas, kadangi vienai šaliai pateikus apeliacinį skundą ir kitai šaliai gavus tokio skundo kopiją iki apskundimo termino pabaigos, kita šalis beveik visada bus

⁷⁴ Latvijas civilprocesa kodekss (su pakeitimais ir papildymais). „Latvijas Vēstnesis“, 03.11.98, Nr. 326/330; „Zinotājs“, 1998, Nr. 23.

⁷⁵ Nekrošius, V. Kasacija Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62), p. 26

suinteresuota pateikti priešinį skundą, kas iš esmės principo *non reformationis in peius* įgyvendinimą daro neimanomą.

Dar viena ypatybė Latvijos apeliaciniame procese yra tai, jog apeliacinės instancijos teismas faktiškai visada išsprendžia bylą iš esmės pats ir priima sprendimą. Panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimą ir sugrąžinti bylą, apeliacinės instancijos teismas gali tik absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų nustatymo atveju, kurie nustatyti Latvijos CPK 427 str.

Tokiu būdu, galima konstatuoti, kad apeliacinės instancijos teismas yra saistomas principo *non reformationis in peius* – tai apibrėžiama principu *tantum devolutum quantum appellatum* – tačiau, atsižvelgiant į jau minėtus argumentus, minėto principo įgyvendinimas yra smarkiai apribotas.

Nors Latvijoje, kaip ir Lietuvoje, kasacijos objektas yra jau įsiteisėjęs apeliacinės instancijos teismo sprendimas, tačiau atsižvelgiant į kasacinio proceso ypatumus, Latvijoje kasacija negali būti vadinama ekstraordinaria teismų sprendimų kontrolės forma⁷⁶. Kasacinis skundas Latvijoje gali būti paduodamas dėl apeliacinės instancijos teismo padarytų materialinės ar procesinės teisės normų pažeidimų arba jeigu teismas nesilaikė įstatyme nustatytos kompetencijos. Paduodant kasacinį skundą kasatorius turi įmokėti 50 latų dydžio užstatą, tiesa nuo užsto yra atleidžiami asmenys, kurie yra atleidžiami ir nuo žyminio mokesčio. Tai galima vadinti kasacinio skundo padavimo apribojimu.

Kasacinis skundas, skirtingai nei Lietuvoje, pateikiamas teismui, kurio sprendimas yra apskundžiamas. Skirtingai nei Lietuvoje, kurioje kasaciniam procesui nustatomi grynai viešas tikslas, Latvijoje kasaciniam procesui yra keliami ir privatūs, ir viešieji tikslai. Todėl Latvijoje kasacija gali būti traktuojama kaip ordinari teismų sprendimų teisėtumo kontrolės forma⁷⁷.

Kaip ir apeliacijoje, šaliai pateikus kasacinį skundą, kita byloje dalyvaujanti šalis per 30 dienų nuo kasacinio skundo kopijos gavimo gali pateikti priešinę kasaciją. Kasacija, vadovaujantis dispozityvumo principu, nagrinėjama kasacinio skundo nustatytose ribose (Latvijos CPK 473 str. 1 d.), t.y. tikrinama tik skundžiama sprendimo dalis. Taigi, konstatuotina, kad kasacijoje irgi įtvirtintas *tantum devolutum quantum appellatum* principas. Tačiau, Latvijos CPK 473 str. 2 d. nustatyta, jog, nepaisant to, kad skundžiama tik dalis sprendimo, kasacinis teismas gali panaikinti jį visą, jeigu nustato įstatymo pažeidimų, kurie sukėlė viso sprendimo neteisėtumą⁷⁸.

⁷⁶ *Ibidem*. P. 27.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*. P. 30.

Pažymėtina, kad, kaip ir apeliacijos atveju, kasaciniame procese nėra tiesiogiai įtvirtintas principas *non reformationis in peius*. Tačiau, atsižvelgiant į pateiktą analizę, galima teigti, kad kasacinis teismas priimdamas sprendimą, kasacinio skundo ribose, neturėtų bloginti kasatoriaus teisinės padėties. Nors, atsižvelgiant į priešinio skundo padavimo mechanizmą, konstatuotina, kad principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės yra apribotos.

1.3.2. Estijos civilinis procesas. Naujasis Estijos civilinio proceso kodeksas (*Tsiviilkohtumenetluse seadustik*⁷⁹, toliau-TKS) buvo priimtas 2005 m. balandžio 14 d. (įsigaliojo 2006 m. sausio 1 d.). Atkreiptinas dėmesys, kad Estijoje tai jau antrasis TKS per nepriklausomybės laikotarpį⁸⁰. Kaip Lietuvoje ir Latvijoje, Estijoje veikia trijų instancijų teismų sistema (pirma instancija, apeliacinė instancija ir kasacija). Pažymėtina, kad, kaip Lietuva, Estija reformuodama savo TKS pasirinko germaniškąją tradiciją.

Atkreiptinas dėmesys, kad Estijos TKS 646 str. yra įtvirtintas principas *tantum devolutum quantum appellatum*, taigi galime kalbėti apie Estijos TKS įtvirtintą ribotos apeliacijos modelį. TKS 646 str. nustatyta, kad apeliacinės instancijos teismas nagrinėja bylą vadovaudamasis tik apeliaciniu skundu bei *ex officio* patikrina ar nėra absoliučių teismo sprendimo negaliojimo pagrindų. Absoliučių sprendimų negaliojimo pagrindų sąrašas pateiktas TKS 656 str.

Reikia pažymėti, kad principas *non reformationis in peius* tiesiogiai TKS nėra įtvirtintas, tačiau atsižvelgiant į *tantum devolutum quantum appellatum* principo įtvirtinimą, galima manyti, kad apeliacinės instancijos teismas, jeigu apeliacinį skundą paduoda tik viena šalis, nagrinėjant bylą tik apeliacinio skundo ribose, neturėtų priimti blogesnio sprendimo apelianto atžvilgiu, kadangi tai prieštarautų apeliaciniame skunde nustatytiems reikalavimams, o tai reiškia, kad galime kalbėti apie principo *non reformationis in peius* galiojimą apeliaciniame procese. Akreiptinas dėmesys, kad apeliacinės instancijos teismui panaikinus pirmosios instancijos teismo sprendimą ir grąžinus bylą, teismas, kuris pakartotinai nagrinėja tokią bylą yra saistomas apeliacinės instancijos teismo sprendime nurodytų motyvų ir teisės aiškinimo (TKS 658 str. 2 d.).

Kalbant apie kasacijos instanciją, reikia pažymėti, jog Estijoje kasacija yra pripažįstama ordinaria teismų sprendimų kontrolės forma jau vien todėl, kad kasacijos objektas yra neįsiteisėjęs apeliacinės instancijos teismo sprendimas ar nutartis (TKS 670 str.)⁸¹. TKS 668 str. nustatyta, kad apeliacinės instancijos teismo sprendimas gali būti apskųstas kasacine tvarka, jeigu bylą nagrinėjęs teismas pažeidė procesinės teisės normas

⁷⁹ Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustik (su pakeitimais ir papildymais). RT I 2005, 26, 197.

⁸⁰ Cit. op. 75.

⁸¹ Ibidem. P. 27.

arba netinkamai taikė materialinės teisės normas, tiesa TKS 679 str. 3 d., 3 p., kaip ir Lietuvoje, numatyta, kad kasacinė byla visada yra iškeliamą, jeigu kasacinio skundo nagrinėjimas turi esminę reikšmę teisiniam stabilumui bei formuoti ir plėtoti vienodą teismų praktiką. Faktiškai nėra nustatyta jokių apribojimų teikti kasacinį skundą.

Kaip ir apeliacinio proceso atveju, kasacinio proceso ribas nustato kasacinis skundas (TKS 688 str. 1 d.). Kasacinis teismas (Valstybinis teismas) remiasi tik pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose nustatytais faktais ir įrodymais, nebent nustatyti faktai yra apskūsti kasaciniame skunde. Kaip ir apeliacinio proceso atveju, normose reglamentuojančiuose kasacinio proceso tvarką nėra įtvirtintas principas *non reformationis in peius*. Tačiau, kaip ir apeliacijos atveju, principas *non reformationis in peius* gali būti apibūdinamas per principą *tantum devolutum quantum appellatum*, kadangi kasacinis teismas negali išeiti už kasacinio skundo ribų, todėl galime kalbėti apie principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybę ir kasaciniame procese.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog kasaciniam teismui panaikinus apeliacinės instancijos teismo sprendimą ir grąžinus bylą teismui, teismas pakartotinai nagrinėjantis bylą yra saistomas kasacinio teismo sprendime nustatytos Valstybinio teismo pozicijos taikant bei aiškinant teisės normas.

1.3.3. Lenkijos civilinis procesas. Atkreiptinas dėmesys, kad Lenkijos civilinio proceso kodekse (*Kodeks postępowania cywilnego*, toliau-k.p.c.⁸²), priimtame 1932 m. ir įsigaliojusiam 1933 m. sausio 1 d., jau galima buvo kalbėti apie principo *non reformationis in peius* įgyvendinimą. Tiesiogiai k.p.c. įtvirtintas šis principas nebuvo, tačiau šio principo galiojimas buvo apibrėžiamas, kai skundą paduodavo viena šalis, apeliacinio skundo ribomis (k.p.c. 408 str. § 1)⁸³. Taigi galima sakyti, kad k.p.c. buvo įtvirtintas ribotos apeliacijos modelis. Taip pat pažymėtina, kad 1932 m. redakcijos k.p.c. buvo įtvirtinta tripakopė instancinė teismų sistema (I instancija, apeliacija ir kasacija)⁸⁴. Tuo pačiu, k.p.c. 408 str. § 2 įstatymų leidėjas buvo nustatęs atvejus, kada, atrodytų, teismas nebuvo saistomas principo *non reformationis in peius*, t.y. teismas galėjo panaikinti visą ar dalį sprendimo, jeigu nustatydavo, kad jis buvo priimamas neteisėto proceso pasekoje, arba, jeigu pirmos instancijos teismas neatskleidė bylos esmės⁸⁵.

Tuo tarpu, 1950 m. po k.p.c. novelizacijos buvo pertvarkyta teismų instancinė sistema, iš trijų instancijų į dviinstancinę teismų sistemą, apeliaciją pervadinant revizija,

⁸² Kodeks postępowania cywilnego (su pakeitimais ir papildymais). Dz.U. 1964, Nr. 43, poz. 296.

⁸³ Cit. op. 20, p. 35.

⁸⁴ Jodłowski, J.; Misiuk-Jodłowska, T.; Lapierre, J.; Resich Z. Postępowanie cywilne. Warszawa: Wydawnictwo prawo i praktyka gospodarcza, 1997. P. 371.

⁸⁵ Cit. op. 20, p. 36.

bei įvedus ypatingosios revizijos instanciją⁸⁶. Kaip teigia daugelis autorių, tuo metu tiesiogiai principas *non reformationis in peius* nebuvo įtvirtintas, tačiau jis buvo, kaip ir anksčiau išvestinis, kadangi revizija buvo vykdoma tik revizinio skundo ribose⁸⁷.

Priėmus 1964 m. lapkričio 17 d. absoliučiai naują k.p.c. instancinę teismų sistema išliko ta pati, tačiau įstatymų leidėjas pirmą kartą tiesiogiai 382 str. įtvirtino principą *non reformationis in peius* nustatydamas, kad teismas negali panaikinti ar pakeisti sprendimą reviziją pateikusio asmens nenaudai, nebent kita šalis irgi pateikė skundą⁸⁸.

1964 m. k.p.c. galioja lyg šiol, tačiau 1996 m. buvo įvykdyta jo reforma. Po 1996 m. reformos draudimas priimti blogesnę sprendimą taip ir išliko, tik buvo perkeltas į k.p.c. 384 str., taigi išliko ir ribotos apeliacijos modelis⁸⁹. Tuo pačiu buvo reformuotas teismų sprendimų kontrolės mechanizmas, įvedus vėl trijų instancijų teismų sistemą, t.y. pirmąją instanciją, apeliaciją ir kasaciją⁹⁰.

Iš esmės po 1996 m. redakcijos, Lenkijos k.p.c. ir Lietuvos CPK yra labai panašūs, kadangi rengiant mūsų naują CPK, buvo remtasi pagrinde Austrijos ZPO ir Lenkijos k.p.c., kadangi jie buvo laikomi moderniais ir progresyviais.

Tačiau, reikia pažymėti, kad tam tikrų skirtumų tarp Lietuvos CPK ir Lenkijos k.p.c. visgi yra. Pavyzdžiui, k.p.c. nėra nustatytų apeliacijos apribojimų. Be to, pagal k.p.c. reglamentavimą, teismui suteikiama diskrecijos teisė vertinti, ar galima priimti naujus įrodymus, tame tarpe ir tuos, kurie galėjo būti pateikti pirmos instancijos teisme, t.y. teismas turi teisę savo nuožiūra priimti tokius įrodymus (k.p.c. 381 str.). Kaip ir CPK, k.p.c. 378 str. § 1 nustatyta, kad antros instancijos teismas nagrinėja bylą tik apeliacinio skundo ribose, bei *ex officio* patikrina ar nėra absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų (k.p.c. 379 str.). K.p.c. 380 str. įtvirtinta apeliacinio teismo teisė spręsti ir dėl tų pirmos instancijos teismo nutarčių, dėl kurių nebuvo paduota atskirųjų skundų, tačiau tai turėjo įtaką neteisingo sprendimo priėmimui. CPK tokių teisių teismui nėra suteikta. Kaip ir CPK, k.p.c. nustatytas draudimas kelti naujus reikalavimus, kurie nebuvo keliami pirmos instancijos teisme, tačiau, pasikeitus aplinkybėms, apeliantui suteikiama teisė pakeisti ginčo dalyką ar padidinti ginčo vertę.

Atkreiptinas dėmesys, kad k.p.c. 384 str. yra įtvirtintas draudimas priimti blogesnę sprendimą, nebent apeliacinį skundą padavė ir kita šalis (principas *non reformationis in peius*). Dar vienas esminis skirtumas, tarp CPK ir k.p.c., k.p.c. nenustato principo *non reformationis in peius* jokių išimčių, tuo pačiu k.p.c. nepasisako dėl viešojo intereso

⁸⁶ Cit. op. 84.

⁸⁷ Cit. op. 20, p. 37.

⁸⁸ Ibidem. P. 38.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Cit. op. 84.

apsaugos ir dėl teismo teisės išeiti už ginčo ribų. Tokiu būdu, galima teigti, kad Lenkijos k.p.c. principas *non reformationis in peius* yra faktiškai suabsoliutinamas, tačiau čia kyla klausimas, ar kai apeliacinės instancijos teismui panaikinus teismo sprendimą ir grąžinus bylą pirmos instancijos teismui, teismas tas yra ribojamas *non reformationis in peius* principo, ar ne? Čia reikėtų pasitelkti k.p.c. 386 str. § 6, kuriame nustatyta, kad teisinis vertinimas bei motyvai nustatyti apeliacinės instancijos teismo sprendime saisto kaip tą teismą, kuriam byla perduodama pakartotiniam peržiūrėjimui (pavyzdžiui, pirmos instancijos teismą), taip ir apeliacinės instancijos teismą, jeigu byla pas jį sugrįžta. Tokiu būdu galima būtų preziumuoti, kad ir principas *non reformationis in peius* irgi saisto pirmosios instancijos teismą. Atkreiptinas dėmesys, kad vieningos, šiuo požiūriu, nuomonės Lenkijos civilinio proceso teisės doktrinoje nėra, vieni autoriai teigia, kad pirmos instancijos teismas yra saistomas principo *non reformationis in peius*, kiti teigia, kad ne.

Kaip ir Lietuvoje, Lenkijoje kasacija yra priskiriama prie ypatingosios (ekstraordinarios) teismų sprendimų kontrolės formos. Kaip ir Lietuvoje, Lenkijoje kasacinė instancija yra Aukščiausiasis Teismas. K.p.c. yra įtvirtinti pagrindai, kuriais remiantis galima teikti kasacinį skundą. Kasacinį skundą, pagal k.p.c. 398³ str., galima paduoti, jeigu manoma, kad apeliacinės instancijos teismas pažeidė materialinės ar procesinės teisės normas. Tačiau, skirtingai nei Lietuvoje, k.p.c. nustatyti platesni apribojimai paduoti kasacinį skundą. Tai, turtiniuose ginčiuose, aukštesnės ginčijamų sumų ribos bei apribojimai skusti kasacine tvarka tam tikrų kategorijų bylose priimtus sprendimus (k.p.c. 398² str.).

Kasacinės instancijos teismas nagrinėja bylą neperžengdamas kasacinio skundo ribų bei *ex officio* patikrina ar nėra absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų. Kasaciniame procese negalima kelti naujų reikalavimų bei teikti naujų įrodymų, kasacinis teismas tikrina tik pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose nustatytus faktus bei aplinkybes (k.p.c. 398¹³ str.).

Vienas iš ypatumų, kad kasacinis teismas, nustačius materialinės bei procesinės teisės normų pažeidimus arba absoliučius sprendimo negaliojimo pagrindus, teismo sprendimą panaikina ir grąžina žemesnės (pirmosios arba apeliacinės) instancijos teismui (k.p.c. 398¹⁶ str. § 1), tačiau nustačius tik materialinės teisės normų pažeidimus, kasacinis teismas turi teisę panaikinti sprendimą ir priimti iš esmės naują sprendimą. Pastebėtina, kad, nagrinėjant bylą kasacinėje instancijoje, k.p.c. tiesiogiai nėra nustatytas draudimas priimti blogesnę sprendimą. Tačiau šio principo galiojimas gali būti apibrėžiamas k.p.c. 398²¹ str. Šiame straipsnyje nustatyta: jeigu nėra specialių taisyklių reglamentuojančių

kasacinio proceso tvarką, taikomos atitinkamos taisyklės nustatančios apeliacinio proceso tvarką. Taip pat šis principas gali būti apibrėžiamas kasacijos ribomis. Tačiau, kaip ir apeliacijoje, iškyla klausimas dėl bylos grąžinimo žemesnės instancijos teismui. Šiuo atveju, taip pat, galime pasitelkti k.p.c. 398¹² str., kuriame nustatyta, kad žemesnės instancijos teismas, kuriam perduodama byla yra saistomas Aukščiausiojo Teismo teisinių argumentų išaiškinimo toje byloje. Tačiau, ar pirmos instancijos teismas, jeigu jam buvo grąžinta byla, yra saistomas principo *non reformationis in peius*. Į šį klausimą, Lenkijos civilinio proceso doktrinoje, vieningo atsakymo nėra⁹¹.

1.3.4. Rusijos civilinis procesas. Rusijoje visą TSRS gyvavimo laikotarpį ir iki 2002 m. galiojo 1964 m. tarybinis CPK (ГПК). Jis buvo dalinai pakeistas 1995 m. Iki 2002 m. jame buvo įtvirtinta dviinstancinė teismų sistema bei teismų sprendimų teisėtumo priežiūros instancija. Apie principo *non reformationis in peius* įgyvendinimą, negalėjo būti jokios kalbos, kadangi tuo metu buvo įtvirtintas visiškos arba neribotos apeliacijos modelis, t.y. teismas galėjo bet kada išeiti už apeliacinio skundo ribų.

2002 m. buvo priimtas naujas civilinio proceso kodeksas (*Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации*, toliau-ГПК-РФ⁹²). Pažymėtina, kad naujame ГПК-РФ buvo pertvarkyta teismų sprendimų kontrolės formos. 2002 m. ГПК-РФ buvo atkurta apeliacinė instancija, tačiau kodeksas įtvirtino dviinstancinę teismų sistemą (taikos teismai-apeliacinė instancija, pirma instancija-kasacinė instancija). Taigi, apeliacinės instancijos teismas įsteigtas tik kaip taikos teisėjų sprendimų kontrolės institucija. Federacinių teismų sprendimų kontrolė vykdoma, kaip ir anksčiau, kasacinėje instancijoje su apeliacijos elementais⁹³.

Apskūsti taikos teisėjo priimtą sprendimą gali bet kas iš taikos teisme dalyvaujančių byloje asmenų. Pažymėtina, kad ГПК-РФ nėra nustatyta jokių apribojimų dėl skundo padavimo. Tuo pačiu, atkreiptinas dėmesys, kad, kaip ir senajame ГПК, naujajame ГПК-РФ yra įtvirtinta visiška arba neribota apeliacija⁹⁴. ГПК-РФ 327 str. 1 d. yra nustatyta, kad apeliacinis procesas vyksta pagal pirmos instancijos teismo proceso taisyklės. To pačio straipsnio 2 d. nustatyta, kad teismas nustatynėti ir tirti naujus faktus ir įrodymus. Apeliacinės instancijos teismas turi teisę palikti galioti taikos teisėjo sprendimą, arba jį panaikinti visą ar iš dalies ir priimti naują sprendimą, bei turi teisę panaikinti taikos teisėjo sprendimą bei nutraukti procesą arba palikti ieškinį ar pareiškimą

⁹¹ Plačiau šia tema žr. *Cit op.* 20, p. 217-223.

⁹² Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации (su pakeitimais ir papildymais). 2002, Nr. 138-ФЗ.

⁹³ Шакарян, М.С.; Алехин, С. А.; Блажеев, В.В.; *et al.* Гражданское процессуальное право: учебник. Москва: ООО “ТК Велби“, 2003. P. 391.

⁹⁴ *Ibidem*.

nenagrinėtą (ГПК-ПФ 328 str.). Tokiu būdu, apeliacinės instancijos teismas nagrinėja bylą iš esmės ir jam nesuteikta teisė panaikinti sprendimą ir grąžinti bylą taikos teismui. Tokiu būdu, apeliacinės instancijos teismo priimtas sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Taigi, kaip ir anksčiau, pagal naujo kodekso reguliavimą, apeliaciniame procese negalima kalbėti apie principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybes, kadangi apeliacinės instancijos teismas nėra ribojamas apeliaciniame skunde nustatytų reikalavimų, o peržiūri visą bylą iš esmės.

Kalbant apie kasaciją, pažymėtina, kad ГПК-ПФ įtvirtina kasaciją, kaip įprastąją (ordinarią) teismų sprendimų kontrolės formą. Šią išvadą galima pagrįsti keliais argumentais. Pirma, kasacinė instancija vykdo pirmosios instancijos teismų sprendimų kontrolės funkciją, t.y. kaip antroji instancija. Antra, kasacinį skundą galima paduoti tik dėl neįsiteisėjusio pirmos instancijos teismo sprendimo. Trečia, nėra jokių kasacinio skundo padavimo apribojimų. Taigi, Rusijoje kasacija suteikia pirmenybę privačiam interesui. Tokiu būdu, galima teigti, kad kasacinis procesas turi ir apeliacijos elementų⁹⁵.

ГПК-ПФ 347 str. yra nustatytos kasacinio proceso ribos. Kasacinės instancijos teismas patikrina pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą, remiantis skunde pateiktais faktais ir įrodymais, bei faktais ir įrodymais išdėstytais atsiliepiamuose į kasacinį skundą. Kasacinis teismas priima naujus įrodymus tik tais atvejais, jeigu jie negalėjo būti pateikti pirmos instancijos teisme.

Atkreiptinas dėmesys, kad ГПК-ПФ 348 str. nustatyti terminai per kurį kasacinės instancijos teismai turi bylas išnagrinėti ir priimti sprendimus. Tokiu būdu, atrodytų yra išaukštinamas koncentruotumo principas, tuo pačiu paminant teisingumo principą. Taigi, atrodytų yra pažeidžiama šių principų pusiausvyra, kita vertus tai gali būti sovietmečio paveldas, kai buvo planinė politika, planinė ekonomika bei, matyt, planinis teisingumas.

Kalbant apie principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybes kasaciniame procese, kai skundą pateikė tik viena šalis, reiktų turbūt atsakyti greičiau nei taip, kadangi vis dėl to išlieka pakankamai plati galimybė teikti naujus įrodymus bei, atsižvelgiant į tai jog teismas remiasi faktais ir įrodymais pateiktais atsiliepiamuose į kasacinį skundą – reikia konstatuoti, kad principas *tantum devolutum quantum appellatum* čia nėra įgyvendinamas pilna apimtimi – darytina išvada, kad kasacinės instancijos teismui išlieka didelės galimybės priimti kastaoriaus atžvilgiu blogesnę sprendimą.

⁹⁵ *Ibidem*. P. 400.

2. PRINCIPO *NON REFORMATIONIS IN PEIUS* ĮGYVENDINIMAS CIVILINIAME PROCESE

2.1. Principas *non reformationis in peius* ir kiti civilinio proceso principai

Bet koks mokslas iš prigimties remiasi tam tikrais principais. Ne išimtis ir procesinės teisės mokslas. Teisės mokslo siekis sukonkretinti (aiškiai apibrėžti) tam tikrus procesinius reiškinius sukūrė prielaidas procesinių principų sukūrimui (suformulavimui). M.Cieślakas prie svarbiausių teorinės procesinių problemų (ypatumų) sintezės (apibendrinimo) priemonių priskiria procesinius principus⁹⁶. Mokslo apie procesinius principus tikslas yra atskleisti bendrąsias struktūrines prielaidas, kurios gali būti protingai pagrįstos, darančias įtaką civilinio proceso instituto formavimuisi⁹⁷.

Pirmą kartą procesinio principo sampratą suformulavo XIX a. pradžioje Vokietijos procesualistas Gönneris. Jo nuomone procesiniai principai, nors tiesiogiai neįtvirtinti teisės normose, tačiau kildinami iš pačio proceso esmės⁹⁸.

Lietuvių enciklopedijoje sąvoka **principas** (lot. *principium*) reiškia – pradinys teiginys, iš kurio išvedami kiti teiginiai; vadovaujančioji norma, iš kurios išvedamos pareigos⁹⁹. Principas taip pat gali būti suprantamas, kaip „pagrindas“, „pradas“¹⁰⁰.

Civilinio proceso teisės principai – tai pagrindinės nuostatos, įtvirtintos atitinkamose teisės normose ar suformuluotos teismų praktikos ir teisės doktrinos, kurios išreiškia proceso esmę ir yra visos teisės šakos plėtros bazė¹⁰¹. Civilinio proceso teisės principus lemia pati civilinio proceso esmė ir proceso tikslai, kurie nustatyti CPK 2 str. Todėl principai turi užtikrinti civilinio proceso uždavinių įgyvendinimą, nes priešingu atveju būtų iškreipta pati proceso esmė ir nebūtų įgyvendinti proceso uždaviniai¹⁰².

Teisės principai gali būti skirstomi pagal įvairius kriterijus. Pavyzdžiui, pagal įtvirtinimo formą gali būti skiriami konstituciniai, t.y. įtvirtinti konstitucijoje, ir kituose įstatymuose įtvirtinti principai. Ši klasifikacija reikšminga aiškinant ir taikant teisės normas, nes konstituciniai principai turi prioritetą prieš bet kuriuos kitus principus¹⁰³.

Pagal veikimo sferą teisės principai gali būti klasifikuojami į bendruosius, t.y. bendrus visai teisės sistemai, tarpšakinius – veikiančius keliuose teisės šakose, juos dar galima pavadinti universaliais teisės principais ir šakinius – veikiančius vienoje teisės

⁹⁶ Cit. op. 6, p. 43.

⁹⁷ Mądrzak, H.; Marszałkowska-Krześ, E. Postępowanie cywilne: 4 wydanie. Warszawa: C.H.Beck, 2003. P. 50.

⁹⁸ Broniewicz, W. Postępowanie cywilne w zarysie. Warszawa: LexisNexis, 2005. P. 50.

⁹⁹ Cit. op. 37, p. 57.

¹⁰⁰ Cit. op. 93, p. 34.

¹⁰¹ Cit. op. 69, p. 132.

¹⁰² Cit. op. 29, p. 47.

¹⁰³ Cit. op. 5, p. 58.

šakoje¹⁰⁴. Civilinio proceso principai dar gali būti skirstomi į bendrus ir specializuotus, t.y. vieni gali būti taikomi visoms proceso stadijoms ir teisenoms (pvz. šalių lygiateisiškumo principas), kiti – tik tam tikroms iš jų (pvz., principas *non reformationis in peius*).

Kalbant apie principą *non reformationis in peius*, reikia pabrėžti, kad jo esmė atskleidžia jo specifiškumą, t.y. jis taikomas tik tam tikrose proceso stadijose, tačiau, kita vertus, kitas šio principo specifiškumas apibrėžiamas jo tarpšakiniu pobūdžiu, t.y. jis galioja ir kitose procesinės teisės šakose.

Visi civilinio proceso principai yra tarpusavyje susiję ir sudaro bendrą sistemą. Faktiškai principų sistema reiškia, kad kiekvienas atskirai paimtas principas yra dalis, grandis, savarankiška ląstelė jų vieningos struktūros¹⁰⁵. Kiekvienas principas yra savarankiškas, bet ne autonomiškas. Jis negali funkcionuoti atskirai nuo kitų principų¹⁰⁶. Visi civilinio proceso principai yra susiję. Todėl vieno principo pažeidimas yra ir kito principo pažeidimas. Be to, galima konkrečių teisės principų konkurencija. Todėl esant civilinio proceso teisės principų konkurencijai ar konfliktui ir atsižvelgiant į tai, jog principų yra daug, būtina užtikrinti jų pusiausvyrą, jų suderinimą¹⁰⁷. Taigi, ir principą *non reformationis in peius* negalima aiškinti atsiejant jį nuo kitų civilinio proceso principų. Todėl svarbu paanalizuoti principo *non reformationis in peius* ryšį su kitais civilinio proceso principais.

2.1.1. Principas *non reformationis in peius* ir teisminės gynybos prieinamumo principas. Kadangi principo *non reformationis in peius* įgyvendinimas įmanomas tik kai sprendimą apskundžia viena šalis, todėl būtina panagrinėti principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybes atsižvelgiant į teisminės gynybos prieinamumo principą.

Teisminės gynybos prieinamumo principo esmė, kad kiekvienam asmeniui, manančiam esant pažeistas jo teises, yra garantuojama ir prieinama teisminė gynyba¹⁰⁸. Kaip jau minėta Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad „teisė kreiptis į teismą yra absoliuti; asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas“¹⁰⁹.

Aptariamo principo svarba ne kartą pabrėžta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija 2000 m. gegužės 15 d. nutartyje yra

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Мусин, В.А.; Чечина, Н.А.; Чечота, Д.М.; et al. Гражданский процесс: учебник. Москва: Проспект, 1997. Р. 30.

¹⁰⁶ Driūkas, A.; Valančius, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.198.

¹⁰⁷ *Cit. op.* 29, p. 49.

¹⁰⁸ *Cit. op.* 69, p. 137.

¹⁰⁹ *Cit. op.* 8.

pabrėžusi, kad „suinteresuoto asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia teisės reikalauti ginti nuo pažeidimų bet kieno teisę, o reiškia tik galimybę kreiptis į teismą dėl to, kad būtų apginta jo subjektyvinė teisė arba įstatymų saugomas interesas“¹¹⁰.

Kitoje byloje Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad „Konstitucijos 30 str. 1 d. įtvirtinta teisė kreiptis į teismą negali būti aiškinama kaip asmens galimybė kreiptis į teismą bet koku būdu. Kaip ir bet kuri kita subjektyvinė teisė, teisė kreiptis į teismą realizuojama tam tikra įstatymų nustatyta tvarka“¹¹¹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, analizuodamas teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo mechanizmą, 1999 m. balandžio 12 d. nutartyje nurodė, kad „kaip ir kiekviena teisė, teisė kreiptis į teismą turi būti realizuojama laikantis tam tikros įstatymo nustatytos tvarkos. Taigi pozityvius teisinius padarinius kreipimasis į teismą suinteresuotam asmeniui gali sukelti tik tuo atveju, jeigu ši teisė bus įgyvendinama laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ir sąlygų“¹¹².

Teisminės gynybos prieinamumas, pirmiausiai reiškia teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą siekiant apginti subjektyvias teises. Šis principas taip pat apima ir ekonomines (finansines) šios teisės įgyvendinimo garantijas¹¹³.

Bet kuris, taigi ir teisminės gynybos prieinamumo, principas gali būti formalus arba realus. Nepakanka tik formaliai garantuoti asmens teisės kreiptis į teismą, būtina sudaryti ir protingas sąlygas šiai teisei be kliūčių įgyvendinti. Šį principą tiesiogiai ar netiesiogiai gali riboti įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, didelis žyminis mokestis, veiksmingos nemokamos ar iš dalies nemokamos teisinės pagalbos, finansuojamos iš valstybės lėšų, sistemos nebuvimas, ilgi bylų nagrinėjimo terminai, aukštos kvalifikacijos advokatų stygius, nuolatinis įstatymų keitimas ir pildymas, teismų priklausomumas nuo vykdomosios valdžios, labai trumpi kreipimosi į teismą ar kitokių procesinių veiksmų atlikimo terminai, teismo sprendimų nevykdymas ir kita¹¹⁴. Taigi, valstybė turi sudaryti protingas sąlygas šiam principui įgyvendinti, kitaip liks tik fikcija. Teisminės gynybos prieinamumo ir universalumo principas susijęs su daugeliu kitų civilinio proceso principų ir jo egzistavimas priklauso nuo kitų principų realumo¹¹⁵. Pavyzdžiui, teisminės gynybos prieinamumo principo įgyvendinimo ribojimai riboja ir principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybes.

¹¹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. R.Bridziulaitis v. Žemės ir kito nekilnojamojo turto kadastro ir registro valstybės įmonės Kauno filialas, Nr. 3K-3-552/2000, kat. 36.

¹¹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 21 d. nutartis c.b. M.Jankauskas v. K.Blaževičius, Nr. 3K-3-203/2000, kat. 37.

¹¹² LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 12 d. nutartis c.b. M.Jankauskas v. Jonavos rajono žemėtvarkos skyrius, Nr. 3K-3-49/1999, kat. 35.

¹¹³ Cit. op. 6, p. 54.

¹¹⁴ Cit. op. 29, p. 55-56.

¹¹⁵ Cit. op. 106, p. 220.

Daugelis mokslininkų nesutaria dėl to ar nagrinėjamas principas yra absoliutus. Vieni teigia, kad šis principas yra absoliutus ir jokie ribojimai negalimi. Kiti mano priešingai ir teigia, kad teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti, todėl gali būti ribojama¹¹⁶. Nesutariama ir dėl teisminės gynybos prieinamumo turinio, t.y. ar teisė kreiptis į teismą apima tik teisę kreiptis į pirmos instancijos teismą ir atitinkamai neapima teisės kreiptis į apeliacinės ir kasacinės instancijos teismą ir tokiu būdu apeliacija ir kasacija gali būti ribojami¹¹⁷.

Kaip jau buvo minėta, Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra pasisakęs, kad „konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, aiškinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, suponuoja ir tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad <...> pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui“. Tokiu būdu, konstatuotina, jog teisė į apeliacinį procesą yra konstitucinė teisė. Savo ruožtu, principas *non reformationis in peius* vaidina papildomos apeliacinio proceso garantijos vaidmenį. Čia svarbu pažymėti, jog teisminės gynybos prieinamumo principas yra labai glaudžiai susijęs su dispozityvumo bei rungimosi principais, kadangi nesant šalių valios bei aktyvių veiksmų siekiant teisminės gynybos, neįmanomas aptariamo principo įgyvendinimas, taigi ir principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės.

2.1.2. Principas teisingumą vykdo tik teismas ir principas non reformationis in peius. Reikia pabrėžti, kad pagrindinis principas su kuriuo konkuruoja principas *non reformationis in peius* yra principas – teisingumą vykdo tik teismas. Tai yra vienas iš pagrindinių principų – išvėstinis iš teisinės valstybės bei valdžių padalijimo principų. Šis principas yra sudėtinis, kadangi į jo turinį telpa išskirtinės teismo teisės vykdyti teisingumą principas bei teisingumo principas.

Atsakant į klausimą, koks šio principo turinys, pirmiausia derėtų aptarti *teisingumo* sąvoką. Teisingumas gali būti suprantamas dvejopai: materialiuoju (formaliuoju) teisiniu ir prigimtiniu požiūriu. Materialiuoju (formaliuoju) teisiniu požiūriu teisingumas yra materialiosios teisės normų įgyvendinimas valstybės prievarta sprendžiant ginčus dėl teisės. Prigimtiniu požiūriu teisingumas yra moralinė kategorija, matas, kuriuo vertinamas žmogaus elgesys, jo veiksmai įvairiose gyvenimo srityse¹¹⁸.

Kaip minėta, Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime yra pabrėžęs teisingumo principo koncepciją: „Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats

¹¹⁶ Cit. op. 69, p. 145.

¹¹⁷ Ibidem. P. 146.

¹¹⁸ Cit. op. 69, p. 147.

sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas. Konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet - svarbiausia - tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi. Vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija“

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat ne kartą savo nutartyse yra pabrėžęs teisingumo principo reikšmę civiliniam procesui. Pavyzdžiui, 1999 m. gegužės 12 d. nutartyje Aukščiausiasis Teismas nurodė, jog *„pagal Konstitucijos 109 str. 1 d. teismas, sprenddamas bylas, privalo siekti, kad jo sprendimai būtų ne tik teisėti, bet ir teisingi“*¹¹⁹.

Aptariamas principas labai glaudžiai susijęs su *non reformationis in peius* principu. Kadangi aukštesnės instancijos teismas, sprenddamas ginčą apeliacine ar kasacine tvarka, kai skundą pateikia tik viena šalis, vykdamas teisingumą yra ribojamas principo *non reformationis in peius*. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2005 m. gruodžio 6 d. nutartyje konstatavo, kad *„apygardos teismas be pagrindo solidariai priteisė iš abiejų atsakovų piniginių ekvivalentą vietoje restitucijos natūra, kadangi nesant galimybės grąžinti ginčo sandoriu perleisto turto natūra, atsakovas M. B. yra atsakingas už ginčo sandoriu įgyto turto piniginio ekvivalento sugrąžinimą ieškovui. Tačiau pagal CPK 313 str., apeliacinės instancijos teismas dėl apelianto negali priimti blogesnio, negu yra skundžiamas, sprendimo, jeigu teismo sprendimą skundžia tik viena iš šalių, todėl paliktina galioti ir ši teismo sprendimo dalis“*¹²⁰. Kitoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas taip pat nustatė, kad *„taikant ieškovo nurodytą žalos dydžio apskaičiavimo būdą, iš atsakovės priteistinas žalos atlyginimas būtų didesnis už pirmosios instancijos teismo priteistą. Apeliacinės instancijos teismas negali dėl atsakovės priimti blogesnio sprendimo, nes sprendimą apskundė tik viena atsakovė (CPK 313 str. nuostata). Remdamasi išdėstytais argumentais teisėjų kolegija pirmosios instancijos teismo sprendimą palieka nepakeistą“*¹²¹. Taigi, šiose situacijose nors apeliacinės instancijos teismas ir konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas neteisingai išsprendė bylą, tačiau, kadangi kita šalis apeliacinio skundo nepateikė bei nebuvo pagrindų grąžinti bylą, apeliacinės instancijos teismas neturėjo galimybės priimti teisingą sprendimą¹²².

¹¹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 12 d. nutartis c.b. *S.Ilčiukienė v. K.Mažeikienė ir kt.*, Nr. 3K-3-120/1999, kat. 55.

¹²⁰ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis c.b. *A.B. IĮ v. A.B., M.B.*, Nr. 2A-411/2005, kat. 21.6; 24.2; 27.3.2.5; 27.8.2; 35.6.1; 126.7.

¹²¹ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis c.b. *BUAB „Tekoveta“ v. N.S.*, Nr. 2A-334/2006, kat. 44.5.2.17; 44.8; 50.9; 121.13.

¹²² Su panašiomis problemomis apeliacinės instancijos teismai susiduria pakankamai dažnai, kaip antai: Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 27 d. nutartis c.b. *Z.J. v. UAB „Rejona“*,

Taigi teisingumo principas, tokiais atvejais, galima sakyti yra pažeidžiamas, tačiau kita vertus atsižvelgiant į šalių dispozityvumo bei rungimosi principus ir kitus civilinio proceso principus, konstatuotina, kad teismas vykdo teisingumą tik teismo procese nustatytų aplinkybių ribose, o tokių aplinkybių atskleidimas bei nustatymas faktiškai priklauso nuo proceso šalių, išskyrus atvejus kai teismas gina viešąjį interesą.

2.1.3. Principas non reformationis in peius ir proceso koncentruotumo principas. Kalbant apie koncentruotumo principą, norėtusi pasakyti, kad tiesioginio ryšio tarp šių dviejų principų kaip ir nėra, tačiau yra netiesioginis ryšys, kad ir, pavyzdžiui, konkurencija tarp teisingumo principo ir koncentruotumo principo, bei susijęs su teismų sprendimų kontrolės ribomis koncentruotumo principo kontekste. Toliau mes šį ryšį ir paanalizuosime.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2001 m. spalio 24 d. nutartyje pabrėžė, kad „civilinio proceso paskirtis – užtikrinti greitą ir teisingą privatinių ginčų išsprendimą, ginčijamų civilinių teisių bei pareigų nustatymą“¹²³. Abu šie civilinio proceso tikslai lemia aktyvaus teisėjo poreikį – teismo pareigą išaiškinti – *ex officio* šalinti bet kokius bandymus vilkinti procesą, teisę tam tikrais atvejais rinkti įrodymus savo iniciatyva, rūpintis materialiosios tiesos nustatymu ir kuo greitesniu bylos išnagrinėjimu¹²⁴. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas toje pačioje byloje konstatavo – „CPK 128 str. 6 d. įtvirtina dalyvaujančių byloje asmenų pareigą domėtis nagrinėjamos bylos eiga, veikti už greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Tuo būdu užtikrinamas civilinio proceso tikslų įgyvendinimas, taip pat atskleidžiamas vienas iš svarbiausių procesinių teisių paskirties aspektų – garantuoti operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Procesinės teisės įgyvendinimas tokiu būdu, kuriuo nepagrįstai, prieštaraujant šios subjektinės teisės paskirčiai, suvaržomos kitų asmenų turimos teisės ir teisėti interesai, laikytinas piktnaudžiavimu teise - neteisėtu veiksmu. Iš neteisėtų veiksmų negali kilti jokios teisėtos pasekmės, teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus“¹²⁵. Tokiu būdu, koncentruotumo principo turinys apima ir draudimą piktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis.

Bylų nagrinėjimo trukmė toli gražu nėra nauja problema. Jau daugiau kaip prieš du tūkstančius metų (81 m. pr. Kr.) Ciceronas vieną iš savo ginamųjų kalbų pradėjo taip:

Nr. 2A-35/2006, kat. 2.16.; 44.2.4.1.; 44.2.4.2.; 44.5.; Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. R. S. A., B. J., I. K., M. P., Z. S. v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Nr. 2A-166/2009, kat. 19.4.; 20.2.; 92.; Panevėžio apygardos teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. Š.Š. v. A.B., Nr. 2A-485-338/2008, kat. 121.15; 121.21. ir kt.

¹²³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis c.b. G.Kikalienė v. AB „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87.1; 115; 117.

¹²⁴ Cit. op. 106, p. 388.

¹²⁵ Cit. op. 123.

„*Quod est hociudicium in quo iam biennium versamur? Quid negotii geritur in quo ille tot et tales viros defatigat*“ (Apie ką kalbama šiame procese, kuris trunka jau dvejus metus? Kokia šio proceso, kuris išvargino tiek daug nuostabių žmonių, eiga)¹²⁶.

Kaip bet kuris reiškiny, proceso operatyvumas turi ne tik privalumų, bet ir trūkumų. Siekiant paspartinti bylų nagrinėjimą, nevalia pamiršti pagrindinio dalyko – teisingumo vykdymo kokybės. Greitai priimtas teismo sprendimas, deja, ne visada yra teisingas¹²⁷. Akivaizdu, kad kalbant apie greitą ir teisingą ginčo išsprendimą, mes susiduriame su tam tikra šių sampratų konkurencija. Taigi, kalbant apie civilinio proceso koncentruotumą, būtinai iškyla klausimas, ką reiškia „teisingai“ išnagrinėti bylą, apie kokią „tiesą“ (materialiąją, objektyviąją ar formaliąją) kalbama. Kas yra svarbiau – teisingas sprendimas po dešimties metų (kai jo niekam nebereikia) ar tikėtina teisingas, bet priimtas greičiau¹²⁸? Be abejo, kad turi būti išlaikoma šių principų pusiausvyra, kitaip civilinio proceso tikslai nebus pasiekti.

Viena iš koncentruotumo principo įgyvendinimo garantijų yra procesiniai terminai. Procesiniai terminai nustatomi tiek pirmos instancijos teismo procese, tiek nustačius tokio sprendimo apskundimo terminus, tiek nustačius tokio sprendimo įvykdymo terminus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad „*trumpi apeliacinio skundo padavimo terminai (CPK 318 str. 1 d.) numatyti, siekiant užtikrinti pirmosios instancijos teismo sprendimu nustatytų teisinių santykių stabilumą ir, esant reikalui, operatyvų pirmosios instancijos teismo sprendimo patikrinimą instancine tvarka*“¹²⁹. Konstatuotina, kad koncentruotumo principas galioja visose proceso stadijose, tiek pirmosios instancijos teisme, tiek apeliacinės, tiek ir kasacinės instancijos teisme. Siekiant užtikrinti civilinio proceso tikslų įgyvendinimo garantijas, t.y. per kiek įmanomai trumpesnį laiką išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą, iškyla reikalingumas tinkamai sureguliuoti ir sprendimų kontrolės institutus, kad būtų maksimaliai užtikrintas teisingumas, optimizuojant teismo sprendimų kontrolės institutus, ir tuo pačiu išvengti proceso vilkinimo bei piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis galimybių. Tai pasiekama nustatant tam tikrus apribojimus šalims. CPK įtvirtina, pavyzdžiui, tokius pagrindinius apeliacinio proceso ribojimus: tai, pirmiausiai trumpi skundo padavimo terminai; tai draudimas apeliaciniame procese kelti naujus reikalavimus; tai draudimas teikti naujus įrodymus, jeigu jie galėjo būti pateikti pirmos instancijos teisme ir kt. Tokiu būdu koncentruotumo principo įgyvendinimo garantijos yra tam tikri įstatyme numatyti

¹²⁶ Nekrošius, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 15.

¹²⁷ Mikelėnas, V. *Quo vadis?* arba eksperimentuojama toliau. Justitia, 1999, Nr. 2. P. 16.

¹²⁸ Cit. op. 126, p. 13.

¹²⁹ Cit. op. 123.

procesiniai ribojimai. Tas pats pasakytina ir apie principą *non reformationis in peius*, kurio įgyvendinimo garantijos susijusios su apeliacinio ar kasacinio proceso ribomis. Taigi, galima teigti, kad paminant *non reformationis in peius* principą, sukuriamos galimybės pažeisti ir koncentruotumo principą.

2.1.4. Principas *non reformationis in peius* ir rungimosi ir dispozityvumo principai. Pagrindiniai principai, kurie pagrindžia principo *non reformationis in peius* egzistavimą civiliniame procese yra dispozityvumo ir rungimosi principai, kadangi, pagrinde, būtent šie du principai nustato teismo nagrinėjimo kryptį bei ribas.

Rungimosi principo turinys, pereinant iš liberaliojo civilinio proceso mokyklos į socialinio civilinio proceso mokyklą, šiek tiek kito. Liberaliojo civilinio proceso rungimosi principas nepajudinama vertybe laikė civilinių teisinių santykių dalyvių autonomiją. Klasikinis jo turinys labai paprastas: tik ginčo šalys sprendžia, kokiais įrodymais ir koku būdu grįsti savo reikalavimus ar atsikirtimus, o teismas į šį procesą nesikiša, tik prižiūri, kad ginčas vyktų pagal taisykles. Kiek toks procesas truks ir ką šalims pavyks įrodyti – ne teismo problema. Tačiau besivystant socialinio civilinio proceso mokyklai, atsirado idėjos apie aktyvų teismo vaidmenį procese, kad jo pareiga rūpintis materialiosios tiesos nustatymu ir kuo greitesniu bylos išnagrinėjimu ir šalinti visus mėginimus vilkinti bylos nagrinėjimą bei apie šalių ir teismo „bendradarbiavimą“ (kooperaciją)¹³⁰.

Kooperacijos principas civiliniame procese reiškia, kad įrodymų teikimas ir rinkimas nėra tik ginčo šalių reikalas (nors būtent taip reiktų teigti, jeigu vadovautumėmės „klasikine“ rungimosi principo sąvoka). Taigi kooperacijos principas civiliniame procese reiškia aktyvų ginčo šalių ir bylą nagrinėjančio teismo bendradarbiavimą, siekiant kuo greičiau išspręsti ginčą ir priimti byloje teisingą sprendimą¹³¹.

Tačiau, nors kooperacijos principas ir įneša tam tikrus pakeitimus į rungimosi principo turinį, bet vistiek nepaneigia rungimosi principo esmės. Rungimosi principas išreiškia pačią civilinio proceso esmę, visą bylos nagrinėjimą laikydamas lygiateisių ginčo šalių dvikova, kurios arbitras yra teismas (teisėjas). Logiškai reikalauti, kad visas bylos aplinkybės įrodytų ginčo šalys, o teismas, remdamasis šalių pateiktais įrodymais, tik įvertintų bylos faktus ir nesibrautų į sritį, kurios nė viena ginčo šalis nenurodo (toks teismo kišimasis gali būti pateisinamas tik ginant viešąjį interesą). Jeigu teismas stotų kurios nors šalies pusėn ir kartu su ja pradėtų rinkti įrodymus, būtų pažeistas ir šalių lygiateisiškumas, ir teisėjo nešališkumas bei neutralumas¹³². Taigi, rungimosi principas –

¹³⁰ Cit. op. 126, p. 45.

¹³¹ Nekrošius, V. Kooperacijos principas civiliniame procese. *Teisė*, 1999, Nr. 33 (2). P. 36.

¹³² Cit. op. 5, p. 93.

tai teisėjo nešališkumo ir neutralumo bei šalių procesinio lygiateisiškumo principų garantija¹³³. Rungimosi principas taip pat pateisina ir principo *non reformationis in peius* konkurenciją su teisingumo vykdymo principu, kadangi pačios bylinėjimosi šalys sprendžia kaip jiems naudotis savo procesinėmis teisėmis ir kokia apimtimi, t.y., jeigu viena šalis priima sprendimą apskųsti pirmosios instancijos teismo sprendimą, o kita šalis dėl kažkokių priežasčių to nepadaro, tai pastaroji turi susitaikyti su principo *non reformationis in peius* taikymo pasekmėmis, kadangi buvo per mažai aktyvi.

Rungimosi principo esmę sudaro tai, kad nešališkas teismas nagrinėja privačių šalių privatų ginčą, todėl šalys privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis jos remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, išskyrus atvejus, kai remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti. Taigi šalys negali būti tik abejingos stebėtojos. Šalių pasyvumas procese, nepasinaudojimas teise, kartu ir pareiga įrodinėti, įrodymų nepateikimas per nustatytą terminą sukelia neigiamų padarinių: teismas, laikydamas tam tikras aplinkybes neįrodytomis, gali ieškinį atmesti¹³⁴. Logiškai teigti, kad rungimosi principas apima tiek pirmos instancijos teismo proceso stadiją, tiek ir tokio teismo sprendimo apskundimo stadiją. Tokiu būdu, vadovaujantis rungimo principu, šalys privalo būti aktyvios tiek nagrinėjant bylą pirmos instancijos teisme, tiek apeliacinės ar kasacinės instancijos teisme. Logiška, kad šalis kuri vengia aktyvių veiksmų rizikuoja tuo, kad gali pralaimėti bylą arba jos teisės gali būti neapgintos. Tas pats pasakytina ir apie teisingumo vykdymą. Jeigu sprendimą apskundžia ir reikalavimus iškelia, apeliaciniame procese, tik viena šalis – teismas negali savo iniciatyva ginti kitos šalies teisių ir atstovauti ją teisme, kaip kad buvo Justiniano kodifikacijos laikais.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra ne kartą pabrėžęs rungimosi principo svarbą bei jo esmę. Pavyzdžiui, 2004 m. balandžio 19 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad „*vadovaujantis CPK 12 str. reikalavimais, civilinės bylos visuose teismuose turi būti nagrinėjamos, laikantis rungimosi principo, tai reiškia, kad kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu. Rungimosi principas išreiškia pačią civilinio proceso esmę, visą bylos nagrinėjimą laikydamas lygiateisių ginčo šalių dvikova teisme, kuriame kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu (CPK 178 str.). Taigi rungimosi principas reiškia,*

¹³³ Cit. op. 106, p. 304.

¹³⁴ Cit. op. 29, p. 79.

*kad įrodinėjimo dalyką nustato ginčo šalys, o teismas turi spręsti bylą, vertindamas tik šalių nurodytus faktus ir jų pateiktus įrodymus*¹³⁵.

Šalių dispozityvumas civiliniame procese atitinka civilinio proceso esmę, kadangi sudėtinga būtų išvaizduoti civilinio proceso modelį, kuris neigtų šalių dispozityvumą¹³⁶. Skiriamasis dispozityvumo principo bruožas yra tas, jog vadovaujantis šiuo principu civilinių teisių turėtojai gali savo teisėmis disponuoti laisvai, t.y. naudojasi šalių autonomija, kuri tik ypatingais, įstatyme numatytais, atvejais gali būti ribojama¹³⁷. Dispozityvumo principas – analogiško principo materialiojoje teisėje padarinyš¹³⁸. Dispozityvumas reiškia, kad šalys gali disponuoti ir ginčo objektu, t.y. savo pareikštais materialiaisiais teisiniais reikalavimais (materialusis dispozityvumo principo aspektas), ir procesinėmis priemonėmis (procesinis dispozityvumo principo aspektas). Šiuo atžvilgiu šalys procese turi plačią autonomiją, todėl kai kas jas vadina civilinio proceso šeimininkėmis¹³⁹. Dispozityvumo (kaip ir rungimosi) principas būdingas visoms civilinio proceso stadijoms, jis įgyvendinamas nuo pat kreipimosi į teismą momento, iškėlus bylą – pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje ir bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, vykdymo procese ir atnaujinus procesą, taip pat apeliacijoje ir kasacijoje, kur bylos nagrinėjimo ribas apibrėžia atitinkamai apeliacinis arba kasacinis skundas¹⁴⁰.

Taigi, dispozityvumo, kaip ir rungimosi, principas reiškia, kad: 1) civilinė byla gali būti iškelta tik suinteresuoto asmens iniciatyva; teismas negali iškelti civilinės bylos savo iniciatyva, taip pat niekas negali priversti ieškovo pareikšti ieškinį; 2) bylos nagrinėjimo dalyką nustato šalys; teismas negali keisti nei ieškinio dalyko, nei jo pagrindo; jis negali priteisti ieškovui to, ko šis neprašė, teismas negali pagrįsti savo sprendimo faktais, kurių šalys nenurodė; 3) šalys turi teisę baigti bylą taikos sutartimi; ieškovas turi teisę atsisakyti ieškinio, o atsakovas turi teisę ieškinį pripažinti; 4) ieškovas turi teisę didinti ar mažinti savo reikalavimų apimtį, keisti ieškinio dalyką ar pagrindą; 5) šalys turi teisę apskųsti priimtą sprendimą apeliacine tvarka, bet gali šia teise ir nesinaudoti; 6) šalys gali vesti bylą pačios arba per atstovus; 7) šalis gali pripažinti faktus, kuriais remiasi kita šalis; 8) vykdymo procesas prasideda paprastai tik išieškotojo iniciatyva¹⁴¹.

¹³⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. D.Dudėnienė*, Nr. 3K-3-282/2004, kat. 84; 94.5.

¹³⁶ Siedlecki, W.; Świeboda, Z. *Postępowanie cywilne: Zarys wykładu*. Warszawa: LexisNexis, 2001. P. 61.

¹³⁷ *Cit. op.* 106, p. 44.

¹³⁸ *Ibidem*. P. 325.

¹³⁹ *Cit. op.* 69, p. 183.

¹⁴⁰ *Cit. op.* 106, p. 326.

¹⁴¹ *Cit. op.* 5, p. 99-100.

Tačiau kyla kalusimas, ar iš tiesų dispozityvumo principas yra absoliutus? Ar jis neturi jokių apribojimų? Atsižvelgiant į CPK reguliavimą, tampa akivaizdu, kad taip nėra. Šis principas nėra absoliutus, nes šalių veiksmus kontroliuoja teismas. Pavyzdžiui, teismas gali nepriimti ieškovo pareikšto ieškinio atsisakymo ar netvirtinti šalių taikos sutarties (CPK 42 str.), teismas gali nepriimti faktų pripažinimo, jeigu faktai pripažinti ne savanoriškai (CPK 187 str.), įstatymo numatytais atvejais teismas gali peržengti pareikšto ieškinio ribas (CPK 376-377, 405, 414 str.) ir pan¹⁴². Pagrindinis veiksnys leidžiantis teismui riboti šalių dispozityvumą – yra viešojo intereso apsauga¹⁴³.

Minėti dviejų civilinio proceso teisės principų – rungimosi ir dispozityvumo – aspektai galioja, kaip minėta, ir vėlesnėse civilinio proceso stadijose. Pavyzdžiui, ginčo šalis gali nesinaudoti teise į apeliaciją, kasaciją, nepateikti prašymo atnaujinti procesą, ginčą laimėjusi šalis gali nereikalauti vykdyti sprendimą (dispozityvumo principas). Tačiau jeigu šalis pageidauja, kad jai nepalankus teismo sprendimas būtų panaikintas, ji turi nustatyta tvarka paduoti apeliacinį ar kasacinį skundą, prašymą atnaujinti procesą, o siekdama sprendimo įvykdymo šalis turi kreiptis dėl vykdomojo dokumento išdavimo ir nustatyta tvarka pateikti jį priverstinai vykdyti antstoliui (rungimosi principas)¹⁴⁴.

Taigi, atsižvelgiant į dispozityvumo ir rungimosi principų turinį, tampa akivaizdu, kad kalbant apie principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybes, susiduriama su šalių valios (apsisprendimo teisės) pasireiškimu, t.y. vienai šaliai apskundus teismo sprendimą, kita šalis yra laisva teikti skundą ar ne, ar savo teises ginti kitomis teisinėmis priemonėmis.

Tokiu būdu, apibendrinant, galima pasakyti, kad principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės tiesiogiai priklauso nuo tinkamo šalių naudojimosi minėtais principais (pavyzdžiui, teisminės gynybos prieinamumo, dispozityvumo, rungimosi principais), t.y., jeigu abi bylinėjimosi šalys yra aktyvios ir tinkamai gina savo interesus, tai principas *non reformationis in peius* gali būti tiesiog netaikomas, su visom iš to išplaukiančiom pasekmėm.

¹⁴² Cit. op. 69, p. 183.

¹⁴³ Apie viešojo intereso apsaugos sampratą plačiau bus 2.4. skyriuje.

¹⁴⁴ Cit. op. 106, p. 327.

2.2. *Non reformationis in peius* principas ir teismų sprendimų (nutarčių) kontrolės formos

Kaip jau minėta, principo *non reformationis in peius* įgyvendinimas susijęs su instancine teismų sistema. Todėl nuo to, kaip konstruojama ir kokia koncepcija grindžiama teismų sprendimų (nutarčių) kontrolės formų sistema, daug priklauso ir principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės.

Tai, kad yra priimtas teismo sprendimas, dažniausiai dar nereiškia bylinėjimosi pabaigos. Koks bebūtų teismo sprendimas, viena šalis visada lieka nepatenkinta. Tinkamo proceso, teisės būti išklausytam ir kiti civilinio proceso principai reikalauja nepatenkintai šaliai suteikti teisę skusti priimtą teismo sprendimą ir šitaip duoti jai dar vieną galimybę įrodyti savo teisę¹⁴⁵. Kita vertus, galimybė skusti teismo sprendimą egzistuoja ne vien dėl to. Teismas, sprenddamas bylą, dažnai klysta. Teismo klaidas lemia objektyvios ir subjektyvios priežastys. Teisėjas, kaip bet kuris žmogus gali klysti tiek aiškindamas ir vertindamas faktines bylos aplinkybes, tiek aiškindamas ir taikydamas įstatymą (lot. *errare humanum est*). Neteisėtą ir nepagrįstą teismo sprendimą gali lemti teisėjo patirties stoka, menka teisinė kvalifikacija ar nesąžiningumas¹⁴⁶. Be to, teismo sprendimas gali būti klaidingas ir dėl šalių bei kitų asmenų tyčinių ar netyčinių veiksmų – neteislingai nurodytų faktų, melagingų liudytojų parodymų, melagingos eksperto išvados ir t.t. Daugelį teismo klaidų lemia netobula teisės sistema, nuolatinis įstatymų kaitaliojimas, nesusiformavusi vienoda teismų praktika. Pagaliau teismo sprendimas gali būti neteisėtas dėl esminių proceso pažeidimų, teismui ignoravus elementarias proceso taisykles – proceso principus: neišklausius abiejų šalių, nepranešus šaliai apie teismo posėdį, išsprendus neįtrauktą į bylą asmenų teisių ar pareigų klausimą ir t.t. Taigi teismas gali klysti faktinėms bylos aplinkybėms taikydamas materialinės teisės normas (lot. *errum in judicande*) arba proceso teisės normas (lot. *errum in procedendo*)¹⁴⁷.

Daugumoje valstybių yra hierarchinė teismų sistema: pirmosios instancijos teismai, tarpiniai, t.y. antrosios (apeliacinės instancijos) teismai ir valstybės aukščiausiasis teismas kaip vienintelė ir galutinė instancija. Ši pakopinė teismų sprendimų kontrolė vadinama instancine sistema¹⁴⁸.

Lietuvoje egzistuoja tripakopė instancinė teismų sistema. Tai apylinkės ir apygardos teismai, nagrinėjantys bylas pirma instancija; apygardos teismai, nagrinėjantys skundus kaip apeliacinė instancija dėl apylinkės teismų sprendimų bei apeliacinis teismas,

¹⁴⁵ Cit. op. 98, p. 215.

¹⁴⁶ Cit. op. 15, p. 263.

¹⁴⁷ Cit. op. 73, p. 215-216.

¹⁴⁸ Ibidem. P. 216.

nagrinėjantis skundus dėl apygardos teismų sprendimų; bei Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėjantis bylas kasacine tvarka bei formuojantis vieningą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką. Pagal klasifikaciją, galime išskirti tokias pagrindines teismų sprendimų kontrolės formas: įprastoji (ordinarinė) teismų sprendimų kontrolės forma (apeliacija; atskirieji skundai) ir ypatingoji (ekstraordinarinė) teismų sprendimų kontrolės forma (kasacija; proceso atnaujinimas).

2.3. Principas *non reformationis in peius* apeliaciniame procese

Civilinio proceso teisės moksle bei įvairių valstybių praktikoje skiriamos 2 pagrindinės apeliacinio proceso esmės koncepcijos. Apeliacija gali būti suprantama kaip pakartotinis bylos nagrinėjimas apeliacinės instancijos teisme (vadinamoji visiška, arba neribota, apeliacija) arba kaip pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės mechanizmas (dalinė arba ribota apeliacija). Trumpai apibendrinant būtų galima pateikti tokius esminius šių apeliacijų rūšių skirtumus: 1) esant ribotai apeliacijai apeliacinio nagrinėjimo objektu pripažįstamas pirmosios instancijos teismo sprendimas (jo teisėtumas ir/ar pagrįstumas), neribotai – apeliacinės instancijos teismui perduotas šalių ginčas; 2) kai apeliacija ribota, panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacine tvarka pripažįstama tik pirmosios instancijos teismo padaryta teisės ar fakto klaida, kai neribota – tiek teismo, tiek proceso šalių klaidos; 3) esant neribotai apeliacijai naujų įrodymų pateikimas apeliacinės instancijos teisme leidžiamas be apribojimų, tuo tarpu ribotai – galimas tik išimtiniais atvejais arba apskritai draudžiamas; 4) esant neribotai apeliacijai apeliacinės instancijos teismas privalo pats užbaigti tarp šalių kilusį ginčą, ribotai – turi teisę grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui¹⁴⁹. Esant neribotai arba visiškai apeliacijai principas *non reformationis in peius* faktiškai yra paneigiamas.

Per paskutinius dvidešimt Lietuvos nepriklausomybės metų daugiausiai reformų civiliniame procese patyrė teismų sprendimų kontrolės formos, kadangi buvo būtina iš esmės keisti galiojusias šios srities tarybinio civilinio proceso normas, kurios visiškai neatitiko naujų politinių ir ekonominių valstybės gyvenimo sąlygų. Nuo 1994 metų, kai CPK pirmą kartą po nepriklausomybės atgavimo buvo įvesta apeliacinė teismo instancija, procesas joje iš esmės keistas net trys kartus¹⁵⁰. Pagaliau, naujas CPK, reikia tikėtis, pastatė tašką ir galų gale bus nustota „šokinėti“ nuo ribotos apeliacijos prie neribotos apeliacijos ir atvirkščiai.

¹⁴⁹ Ambrasaitė, G. Apeliacinis procesas: pagrindinės civilinio proceso kodekso naujovės. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 37 (29), p. 9.

¹⁵⁰ *Cit. op.* 126, p. 210.

Galimybė analizuoti bylos faktus du kartus – pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose, t.y. kad juos analizuos ne vieną kartą ir ne vienas teisėjas, sumažina faktų nustatymo ir jų vertinimo klaidos tikimybę. Tai laikoma vienu iš apeliacijos privalumų¹⁵¹.

2.3.1. Apeliacinio proceso esmė, principai ir ribos. Visos valstybės pripažįsta, jog šalių galimybė siekti, kad būtų peržiūrėtas priimtas pirmosios instancijos teismo sprendimas, yra viena iš pagrindinių, gyvenimo tikrovės nulemtų civilinių procesinių teisių¹⁵².

Daugelio valstybių teisės doktrina pripažįsta, kad apeliacija sukelia svarbių teisinių padarinių¹⁵³. Pirmiausiai, apeliacija apeliaciniame procese reiškia pirmosios instancijos teismo sprendimo sustabdymą, šis padarinys vadinamas suspensyviu apeliacijos poveikiu (lot. *suspensio*; vok. *Suspensiveffekt*). Pirmos instancijos teismo sprendimo įsiteisėjimas sustabdomas, kol bylą išnagrinės ir priims sprendimą apeliacinės instancijos teismas¹⁵⁴. Antra, apeliacija reiškia ginčo perkėlimą iš pirmos instancijos į apeliacinės instancijos teismą, šis padarinys vadinamas devoliuciniu poveikiu (lot. *devolutio*; vok. *Devolutiveffekt*). Tačiau pabrėžtina, kad tose valstybėse, kur apeliacija yra *revisio prioris instantiae*, devoliucinis apeliacijos poveikis reiškia, kad apeliacinės instancijos teisme procesas tęsiamas ne kaip pakartotinis bylos nagrinėjimas, o tik kaip pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimas¹⁵⁵.

Apeliaciniame procese vienas iš pagrindinių neabejotinai yra asmuo, inicijuojantis apeliacinį procesą, t.y. apeliantas. Šio asmens tiek materialusis, tiek procesinis suinteresuotumas lemia ir bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka apimtį¹⁵⁶. Todėl, neabejotinai, kad vienas pagrindinių apeliacinio proceso principų yra *tantum devolutum quantum appellatum*. Šis principas turi du aspektus. Pirma, jis reiškia, kad apeliacinės instancijos teismas tikrina teisėtumą ir pagrįstumą tik tos sprendimo dalies, kurią skundžia apeliantas. Atitinkamai nėra tikrinamos tos sprendimo dalys, kurių apeliantas neskundžia¹⁵⁷. Antra, šis principas reiškia, kad apeliacinės instancijos teismas tikrina apskųsto teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą tik apellantui. Todėl sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims, kurie teismo sprendimo neskundė, nėra tikrinamas¹⁵⁸.

¹⁵¹ *Cit. op.* 15, p. 263.

¹⁵² *Ibidem.* P. 268.

¹⁵³ *Cit. op.* 73, p. 225.

¹⁵⁴ *Cit. op.* 15, p. 277.

¹⁵⁵ *Ibidem.*

¹⁵⁶ Valančius, V.; *et al.* Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras: II, III dalis. Vilnius: Justitia, 2005. P. 324.

¹⁵⁷ *Cit. op.* 15, p. 278.

¹⁵⁸ *Ibidem.* P. 279.

Taigi, *tantum devolutum quantum appellatum* principas yra sąlygojamas kitų civilinio proceso principų, ypač tokių kaip dispozityvumo ir rungimosi principų. Tuo pačiu pabrėžtina, kad šis principas labiausiai susijęs su principo *non reformationis in peius* įgyvendinimu, kadangi peržengiant apeliacinio skundo ribas pažeidžiamas principas *non reformationis in peius*.

Tačiau šis principas nėra absoliutus. CPK 320 str. 2 d. nustato šio principo išimtis. Apeliacinės instancijos teismas nėra saistomas apeliacinio skundo ribomis 2 atvejais: 1) kai to reikalauja viešasis interesas; 2) tikrindamas *ex officio* ar nėra CPK 329 str. nurodytų absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų.

Kitas, vienas svarbiausių apeliacinio proceso principų, šiame darbe analizuojamas, principas *non reformationis in peius* (CPK 313 str.). *Non reformationis in peius* principas pripažįstamas apeliacijos teisės garantija. Juo, kaip minėta, siekiama suteikti apelianui galimybę apskusti, jo manymu, neteisėtą ir (arba) nepagrįstą teismo sprendimą nesibaiminant, kad apeliacinės instancijos teismas dar labiau pablogins jo padėtį, palyginti su ta, kuri buvo priėmus ginčijamą pirmosios instancijos teismo sprendimą¹⁵⁹. Kaip minėta, blogesniu sprendimu gali būti laikomas tas, kuriuo asmeniui sumažinama teisių arba nustatoma daugiau pareigų¹⁶⁰. Tai reiškia, kad apeliacinės instancijos teismui išnagrinėjus bylą apeliano teisių, nustatytų ginčijamu pirmosios instancijos teismo sprendimu, apimtis negali sumažėti, o pareigų padidėti¹⁶¹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs: „*vertinant, ar sprendimas blogesnis, priimtas sprendimas turi būti lyginamas su skundžiamuoju sprendimu, o ne su hipotetiniu sprendimu ar nutartimi, kurie apeliacinės instancijos teismo gali būti priimti pagal apeliacinio skundo motyvus*“¹⁶². Todėl jei apeliacinis skundas tenkinamas iš dalies (pvz., atsakovui prašant priimti naują sprendimą, kuriuo būtų visiškai atmesti ieškovo reikalavimai, o apeliacinės instancijos teismas sprendimu atmeta dalį ieškovo reikalavimų), nepripažįstama, kad apeliacinės instancijos teismas priėmė apelianui nepalankesnę sprendimą¹⁶³. Kaip minėta, šis principas turi išimčių, tačiau jas išsamiau analizuosime toliau.

Dar du apeliacinio proceso principai susiję su apeliacinio proceso ribomis – tai draudimo reikšti naujus reikalavimus principas (CPK 312 str.) bei draudimo teikti naujus įrodymus principas (CPK 314 str.). Taigi, apeliacinio nagrinėjimo ribos negali būti

¹⁵⁹ Cit. op. 156, p. 308.

¹⁶⁰ Cit. op. 27.

¹⁶¹ Cit. op. 156, p. 308.

¹⁶² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 1 d. nutartis c.b. A.V., R.V. v. K.K., Nr. 3K-3-160/2006, kat. 20.2; 44.2.4.1; 44.2.4.2.

¹⁶³ Cit. op. 156, p. 308.

platesnės už bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme ribas. Šis principas paaiškinamas tiek apeliacijos esme, tiek proceso koncentruotumo principu¹⁶⁴.

Ribotos apeliacijos atveju teismo sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas tikrinama tik remiantis bylos medžiaga¹⁶⁵. Todėl CPK 314 str. yra nustatytas draudimas pateikti naujus įrodymus, t.y. teismas atsisako juos priimti, jeigu jie galėjo būti pateikti pirmos instancijos teisme, išskyrus atvejus, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai juos atsisakė priimti ar kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau. Kadangi, apeliacija yra pirmosios instancijos teismo klaidų taisymo mechanizmas, logiška reikalauti, kad dėl pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo būtų sprendžiama įvertinant tuos duomenis, kuriuos turėjo pirmosios instancijos teismas negrinėdamas bylą¹⁶⁶.

Apeliacijos teisė yra viena iš pagrindinių dalyvaujančio byloje asmens teisių, kuria pasinaudoti dalyvaujantiems byloje asmenims paprastai turi būti suteikiama visais atvejais. Tačiau, CPK vis dėl to nustatyti tam tikri apeliacijos ribojimai. Šie ribojimai visiškai atitinka Europos Tarybos Ministrų komiteto 1995 m. vasario 7 d. rekomendacijos Nr. R (95)5 „Dėl apeliavimo sistemų ir procedūrų civilinėse ir komercinėse bylose įvedimo ir veiklos tobulinimo“ 3 str. nuostatas. Apeliacijos ribojimai reiškia, kad kai kurie pirmosios instancijos teismo sprendimai (nutartys) negali būti apeliacijos objektas¹⁶⁷. CPK 303 str. 1 d. nustatyta, kad „*apeliacija negalima smulkiuose turtiniuose ginčiuose, kai ginčijama suma yra mažesnė kaip du šimtai penkiasdešimt litų*“. Apeliacijos ribojimas ginčijama suma įstatymų leidėjo nustatytas siekiant išvengti pernelyg didelės apeliacinės instancijos teismų apkrovos santykiškai nelabai reikšmingais ginčais. Be to, ginčijamai sumai neviršijus numatytos sumos, bylinėjimasis apeliacinės instancijos teisme dažniausiai yra neekonomiškas, kadangi galimos bylinėjimosi išlaidos tokiais atvejais paprastai siekia arba net viršija prašomą priteisti sumą¹⁶⁸. Tačiau, siekiant apsaugoti labiausiai socialiai pažeidžiamas asmenų grupes minėtame straipsnyje daroma išimtis - apribojimai netaikomi ginčams, kylantiems bylose dėl darbo užmokesčio ir kitų išmokų, susijusių su darbo santykiais, išlaikymo priteisimo, žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu ar susirgimais profesine liga, atlyginimo.

2.3.2. Principo *non reformationis in peius* galiojimas apeliaciniame procese.

Šioje vietoje reikėtų pažymėti, kad principas *non reformationis in peius* apeliaciniame

¹⁶⁴ Cit. op. 15, p. 281.

¹⁶⁵ Ibidem. P. 283.

¹⁶⁶ Ambrasaitė, G. Apeliacijos rūšių įtaka apeliacinės instancijos teismo teisei grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. *Teisė*, 2002, Nr. 43, p. 7.

¹⁶⁷ Cit. op. 15, p. 285.

¹⁶⁸ Cit. op. 156, p. 287.

procesė galioja esant šioms pagrindinėms sąlygoms: 1) skundas paduotas aukštesnės (apeliacinės) instancijos teismui – tik šis organas turi teisę patikrinti ir pakeisti žemesnės instancijos teismo sprendimą; 2) skundas yra pagrįstas ir priimtinas pagal visus CPK nustatytus, apeliaciniam skundui paduoti, reikalavimus; 3) apeliacinį skundą paduoda tik viena šalis; 4) kita šalis arba negali paduoti skundo arba jį nepaduoda savo nuožiūra.

Principas *non reformationis in peius* aiškinamas dviem argumentais. Pirma, jis yra būtina apeliacijos teisės įgyvendinimo sąlyga. Apeliacijos teisė gali būti reali tik asmeniui naudojantis ja nebijant pabloginti jau esamos padėties. Nesant garantijų, kad apeliacinės instancijos teismas nepriims apeliantui nepalankesnio sprendimo, daugelis asmenų tiesiog nedrįstų skųsti sprendimų apeliacine tvarka. Antra, dispozityvumo ir rungimosi principai neleidžia teismui peržengti apeliacinio skundo ribų. Kadangi apeliantas skundžia tik jam nepalankų sprendimą ar jo dalį, tai apeliacinės instancijos teismas neturi kištis į tai, kas apeliantui yra palanku ir ko jis neskundžia¹⁶⁹.

2.3.3. Apeliacinio proceso subjektai ir principas *non reformationis in peius*.

CPK 305 str. yra nustatyta, kad apeliacinį skundą turi teisę paduoti tik dalyvaujantys byloje asmenys, t.y. ieškovai, atsakovai, tretieji suinteresuoti asmenys ar kiti CPK 37 str. nustatyti asmenys. Asmuo paduodantis skundą vadinamas apeliantu. Sprendžiant, ar asmuo turi teisę paduoti apeliacinį skundą, neturi reikšmės tas faktas, ar jis iš tikrųjų dalyvavo pirmosios instancijos teismo posėdyje. Reikšminga yra tik ta aplinkybė, ar jis buvo įtrauktas į pirmosios instancijos teismo procesą kaip byloje dalyvaujantis asmuo. Pabrėžtina, kad apeliacinį skundą taip pat turi teisę paduoti byloje dalyvaujančių asmenų teisių perėmėjai¹⁷⁰.

Taigi, apeliacinį skundą negali paduoti asmuo, kuris nedalyvavo pirmos instancijos teisme. Todėl apeliacinis procesas gali prasidėti tik šalies, kuriai priimtas nepalankus teismo sprendimas, iniciatyva padavus apeliacinį skundą. Kaip minėta, atsižvelgiant į dispozityvumo principą, apskųsti teismo sprendimą yra šalių teisė, o ne pareiga¹⁷¹. Asmuo, kuris į bylą nebuvo įtrauktas kaip byloje dalyvaujantis asmuo, bet kurio teisės ir pareigos veikia teismo sprendimas, turi teisę kreiptis į teismą dėl proceso atnaujinimo (CPK 366 str. 1 d., 7 p.)¹⁷².

Taigi, kyla klausimas, kokiais atvejais principas *non reformationis in peius* taikomas padavus skundą, ir kam būtent taikomas, o kokiais atvejais šis principas netaikomas.

¹⁶⁹ Cit.op. 15, p. 281.

¹⁷⁰ Cit. op. 156, p. 290.

¹⁷¹ Cit. op. 15, p. 286.

¹⁷² Ibidem. P. 287.

Pavyzdžiui, asmuo, kuriam skundžiamas teismo sprendimas yra palankus, laikytinas nesančiu teisiškai suinteresuotu skundžiamo teismo sprendimo (nutarties) pakeitimu ar panaikinimu. Ginčijamo teismo sprendimo palankumas skundą paduodančiam asmeniui turėtų būti aiškinamas kaip visiškas skundą padavusio asmens pirmosios instancijos teisme pareikštų reikalavimų pateikinimas ginčijamu teismo sprendimu. Kadangi procesą gali inicijuoti tik suinteresuotas asmuo, todėl teisiškai nesuinteresuoto skundžiamo teismo sprendimo pakeitimu ar panaikinimu asmens paduotą apeliacinį skundą teismas turėtų atsisakyti priimti CPK 315 str. 2 d., 2 p. pagrindu¹⁷³. Akivaizdu, kad tokiu atveju tai neturėtų būti laikoma principo *non reformationis in peius* pažeidimu.

Esant procesiniam bendrininkavimui, t.y. esant keliems bendrininkams, vieno bendrininko apeliacija neturi įtakos kito bendrininko teisėms, išskyrus atvejus, kai ginčas kilęs iš nedalomos ir bendros prievolės, t.y. kai yra privalomasis bendrininkavimas. Pastaruoju atveju, apskundus teismo sprendimą apeliacine tvarka vienam iš bendrininkų, pripažįstama, kad sprendimą apskundė visi bendrininkai.(CPK 44 str. 3 d.)¹⁷⁴. Taigi, jeigu prievolė yra daloma ir skundą paduoda tik vienas bendrininkas, tai kitų bendrininkų, jeigu jie atitinkamai skundų nepadavė, neapima principo *non reformationis in peius* garantijos.

Svarbu pažymėti, kad tais atvejais, kai apeliacinio proceso metu šalis, vienintelė padavusi apeliacinį skundą, pasitraukia iš bylos (fizinio asmens mirtis, juridinio asmens pabaiga) ir teismui ją pakeitus jos teisių perėmėju, tai tų teisių perėmėją turi taip pat apimti principo *non reformationis in peius* garantija, kaip ji būtų apėmusi šalį iš kurios buvo perimtos tos teisės.

2.3.4. Vienos šalies apeliacinio skundo padavimas ir principas *non reformationis in peius*. Kadangi civiliniame procese dalyvauja dvi priešingus interesus turinčios šalys, principas, draudžiantis priimti apeliantui blogesnę sprendimą, gali būti taikomas tik jei sprendimą skundžia tik viena šalis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad „CPK 313 str. nustatyta, kad apeliacinės instancijos teismas dėl apelianto negali priimti blogesnio, negu yra skundžiamas, sprendimo ar nutarties, jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių“¹⁷⁵. „Tai reiškia, kad šioje normoje įtvirtintas draudimas priimti blogesnę sprendimą taikomas tik jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių, o kai pirmosios instancijos teismo sprendimą skundžia abi šalys, tai apeliacinės instancijos

¹⁷³ Cit. op. 156, p. 291.

¹⁷⁴ Cit. op. 15, p. 287.

¹⁷⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 5 d. nutartis c.b. Klaipėdos apskrities viršininko administracija v. I.M., Nr. 3K-3-377/2006, kat. 33; 95.2; 121.13.

teismas nėra varžomas aptariamam draudimui, nes toks draudimas apeliacinį procesą darytų negalimu”¹⁷⁶.

Taip pat, reikėtų pažymėti, jog pateikus apeliacinius skundus keliems asmenims, pavyzdžiui, bendrininkavimo atveju, jeigu jie dalyvavo procese kaip viena šalis ir jų teisinis suinteresuotumas bylos baigtimi sutampa, principas *non reformationis in peius* turėtų riboti apeliacinio teismo teises, t.y. drausti priimti blogesnę sprendimą kiekvieno iš bendrininkų, padavusių skundus, jeigu tai buvo daloma prievolė, atžvilgiu.

Taigi, kaip ne kartą šiame darbe minėta, principas *non reformationis in peius* gali būti taikomas tik tuo atveju, kai apeliacinį skundą paduoda tik viena šalis. CPK 307 str. 1 d. yra nustatytas 30 dienų terminas per kurį bet kuri suinteresuota ir byloje dalyvavusi šalis gali paduoti apeliacinį skundą. Apeliacinį skundą galima paduoti per visą nustatytą apeliacinio skundo padavimo terminą. Taigi, per nustatytą terminą skundą gali paduoti tiek ieškovas, tiek atsakovas, tiek kiti asmenys turintys teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi. Kaip minėta, skundo padavimas yra teisė, o ne pareiga. Laiku padavus apeliacinius skundus abiem šalims, teismas bylą nagrinėja šalių paduotų apeliacinių skundų ribose, tačiau nėra saistomas ir ribojamas principo *non reformationis in peius*, taigi gali priimti teisingą sprendimą.

2.3.5. Atsiliepimas į apeliacinį skundą ir principas *non reformationis in peius*.

Apeliantui pateikus apeliacinį skundą, skundą priėmęs teismas per septynias nuo termino nustatytam sprendimui apskūsti pasibaigimo išsiunčia visiems dalyvaujantiems apeliaciniame procese asmenims apeliacinio skundo ir jo priedų nuorašus (CPK 317 str. 1 d.). CPK 318 str. 1 d. nustatyta, kad „šalys per dvidešimt dienų nuo apeliacinio skundo išsiuntimo iš pirmosios instancijos teismo dienos apeliacinės instancijos teismui privalo, o kiti dalyvaujantys byloje asmenys turi teisę raštu pateikti išsamius atsiliepimus į apeliacinį skundą, kuriuose išdėsto savo nuomonę dėl paduoto apeliacinio skundo“.

Kyla klausimas, ar pateikus atsiliepimą į apeliacinį skundą, teismas yra saistomas principo *non reformationis in peius* ir, ar atsiliepimas į apeliacinį skundą yra tapatus pačiam apeliaciniam skundui.

Kaip pažymėjo Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija: „pagal CPK 318 str. 1 d. šalys privalo raštu pateikti atsiliepimus į apeliacinį skundą, kuriuose išdėsto savo nuomonę dėl paduoto apeliacinio skundo, nurodo byloje reikšmingas aplinkybes, teisinius argumentus. Atsiliepimo į apeliacinį skundą instituto įtvirtinimas įstatyme, šio proceso dokumento turiniui keliama reikalavimai nėra betikslis teisinis reglamentavimas; atsiliepimo į apeliacinį skundą argumentai yra susiję su apeliacinio skundo argumentais

¹⁷⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 17 d. nutartis c.b. R.S. v. *Ancišio žemės ūkio bendrovė*, Nr. 3K-3-487/2005, kat. 44.2.4.2; 95.2; 121.22.

ir juos apeliacinis teismas privalo analizuoti. Apeliacinės instancijos teismo rėmimasis faktais ir įrodymais, neminimais apeliaciniame skunde, tačiau nurodytais kitos šalies, atsikertančios į apeliacinį skundą, nelaikomas išėjimu už apeliacinio skundo ribų¹⁷⁷.

Taigi, atsiliepiamas į apeliacinį skundą – tai byloje dalyvaujančio asmens procesinis dokumentas, kuriame išdėstoma motyvuota byloje dalyvaujančio asmens nuomonė dėl paduoto apeliacinio skundo. Atsiliepimuose į apeliacinį skundą pateikiami argumentai turi būti susiję su apeliacinio skundo argumentais¹⁷⁸. Tačiau, reikia konstatuoti, kad apeliacinis skundas ir atsiliepiamas į apeliacinį skundą nėra tapatūs dokumentai ir atsiliepiamas į apeliacinį skundą neatstoja apeliacinio skundo. Tokiu būdu, nors teismas ir atsižvelgia į atsiliepime į apeliacinį skundą pateiktus argumentus, tačiau tai nepašalina principo *non reformationis in peius* galiojimą apeliančio atžvilgiu, jeigu skundą padavė tik viena šalis.

2.3.6. Prisidėjimas prie apeliacinio skundo ir principas *non reformationis in peius*. Byloje dalyvaujantys asmenys, nesutikdami su pirmos instancijos teismo sprendimu, turi teisę ne tik paduoti savarankišką apeliacinį skundą, bet ir prisidėti prie jau paduoto byloje dalyvaujančio asmens skundo paduodami rašytinį pareiškimą tiesiogiai apeliacinės instancijos teismui (CPK 309 str.)¹⁷⁹. Pažymėtina, kad prisidėti prie apeliacinio skundo gali tik byloje dalyvaujantys asmenys. Taip pat pabrėžtina, kad prisidėti prie apeliacinio skundo galima tik iki bylos nagrinėjimo, apeliacinėje instancijoje, iš esmės.

Prisidėjimas prie apeliacinio skundo yra byloje dalyvaujančio asmens pritarimas apeliaciniame skunde reiškiamiems apeliančio reikalavimams ir argumentams¹⁸⁰. Norint pateikti naujus reikalavimus arba argumentus, kurie nebuvo nurodyti apeliaciniame skunde prie kurio asmuo prisidėjo jis privalo pateikti savarankišką apeliacinį skundą.

Teisinė prisidėjimo prie apeliacinio skundo pareiškimo reikšmė, kad asmuo, prisidedantis prie apeliacinio skundo, nors savarankiškai neinicijavęs apeliacinio proceso, laikomas išreiškusiu savo nesutikimą su priimtu pirmosios instancijos teismo sprendimu, todėl apeliacinės instancijos teismas gali tikrinti priimtą sprendimą ir prie skundo prisidėjusio asmens atžvilgiu.

Svarbu pažymėti, kad prisidėjusio prie apeliacinio skundo asmens atžvilgiu taip pat galioja draudimas priimti blogesnį sprendimą (principas *non reformationis in peius*), kaip ir apeliacinį skundą padavusio asmens atžvilgiu.

¹⁷⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugšėjo 6 d. nutartis c.b. BUAB „Vakarų prekyba“ v. A.Z., Nr. 3K-3-454/2006, kat. 27.3.2.1; 121.

¹⁷⁸ Cit. op. 156, p. 319.

¹⁷⁹ Ibidem. P. 302.

¹⁸⁰ Ibidem.

2.3.7. Apeliacinio skundo atsisakymas ir principas *non reformationis in peius*.

Dispozityvumo principas civiliniame procese pasireiškia, tame tarpe, kaip teisė atsisakyti nuo tam tikrų procesinių veiksmų¹⁸¹. Tokia teisė apima ir teisę atsisakyti apeliacinio skundo. CPK 308 str. nustatyta, kad „*apeliacinį skundą padavęs asmuo turi teisę atsisakyti skundo iki baigiamųjų kalbų, o jeigu skundas nagrinėjamas rašytinio proceso tvarka – iki skundo nagrinėjimo iš esmės pradžios*“. Taigi, jeigu skundą padavė tik viena šalis, tai teismas, priėmęs apeliacinio skundo atsisakymą, nutartimi apeliacinį procesą nutraukia. Tuo tarpu, jeigu apeliacinius skundus buvo padavusios abi šalys, apeliacinis procesas nutraukiamas tik pagal skundo atsisakiusio asmens apeliacinį skundą. Apeliacinis procesas pagal kitos šalies paduotą skundą tęsiamas. Išnagrinėjęs bylą, apeliacinės instancijos teismas priima vieną iš CPK 326 str. nurodytų procesinių sprendimų, ta pačia nutartimi išspręsdamas ir apeliacinio skundo atsisakymo klausimą. Pažymėtina, kad apeliacinio skundo atsisakęs asmuo praranda teisę pakartotinai paduoti apeliacinį skundą dėl to paties pirmosios instancijos teismo sprendimo¹⁸².

Taigi, kyla klausimas, ar tokiu atveju, kai apeliacinius skundus padavė abi šalys, o vėliau viena šalis apeliacinio skundo atsisako, teismas turi būti saistomas principo *non reformationis in peius*, šalies neatsisakiusios apeliacinio skundo atžvilgiu, ar atsižvelgiant į tai, kad iš pat pradžių apeliacinius skundus padavė abi šalys, teismas nėra saistomas šio principo?

Atsižvelgiant į tai, kad vienai šaliai atsisakius apeliacinio skundo, kai skundus padavė abi šalys, apeliacinis procesas vyksta toliau ir yra saistomas tik šalies, kuri neatsisakė skundo, apeliacinio skundo ribų ir į tai, kad teismas vertina visas bylos aplinkybes, kurios nustatytos proceso pabaigos metu, logiška manyti, kad turi būti laikoma, kad kita šalis iš viso nebuvo padavusi apeliacinio skundo ir tokiu atveju teismas turi būti saistomas principo *non reformationis in peius*, šalies, kuri neatsiėmė skundo, atžvilgiu. Tačiau, pavyzdžiui, Lenkijos teismų praktikoje yra suformuota kitokia praktika, t.y. vienai šaliai atsisakius apeliacinio skundo, kai skundus padavė abi šalys, iki apeliacinio proceso pabaigos, teismas vistiek nagrinėja bylą taip lyg apeliaciniai skundai paduoti abiejų šalių ir tokiu būdu nėra saistomas principo *non reformationis in peius*¹⁸³.

Autoriaus manymu, vieningos nuomonės šiuo atveju turbūt nėra, tačiau autorius palaiko poziciją, jog atsižvelgiant į dispozityvumo ir rungimosi principus, šaliai atsisakius apeliacinio skundo, kitos šalies atžvilgiu turi būti taikomas principas *non reformationis in peius*.

¹⁸¹ Cit. op. 20, p. 115.

¹⁸² Cit. op. 156, p. 301.

¹⁸³ Plačiau žr. Cit. op. 20, p. 115-116.

2.4. Principo *non reformationis in peius* netaikymas.

Kaip minėta, *non reformationis in peius* principas apsaugo privatų šalies, skundžiančios priimtą teismo sprendimą, interesą ir tam tikrais atvejais riboja apeliacinės instancijos teismo galimybę ištaisyti pirmosios instancijos teismo klaidas, jei priešinga šalis sprendimo neskundė. Todėl šis principas visa apimtimi gali būti taikomas tik dispozityviose bylose. Bylose, kurių baigtimi visuomenė labiau suinteresuota, apeliacinės instancijos teismas *non reformationis in peius* principo nėra saistomas ir gali priimti apeliantui nepalankesnę, nei yra skundžiamas, sprendimą, jei šitai būtina dėl viešojo intereso apsaugos. Šiuo atveju viešojo intereso apsaugai įstatymų leidėjas teikia pirmumą prieš privatų interesą¹⁸⁴.

Reikėtų pažymėti, kad nelaikytina blogesnio sprendimo priėmimu atsisakymas priimti apeliacinį skundą. CPK 315 str. 2 d. yra nustatyti atvejai, kai apeliacinis skundas nepriimamas ir grąžinamas jį padavusiam asmeniui. Teismas gali atsisakyti priimti apeliacinį skundą, jeigu: 1) skundas paduotas praleidus terminą, nustatytą jam paduoti, ir neprašoma šio termino atnaujinti arba toks prašymas nebuvo patenkintas; 2) skundą paduoda neveiksnius asmuo arba asmuo, neturintis teisės jį paduoti; 3) jeigu skundžiamas sprendimas (nutartis), kuris pagal įstatymus negali būti apeliacinio apskundimo objektas.

Teismo atsisakymas priimti apeliacinį skundą CPK 315 str. 2 d. nurodytais pagrindais nekliudo nepažeidžiant apeliacinio skundo padavimo termino, pašalinus apeliacinio skundo trūkumus, apeliantui vėl kreiptis su apeliaciniu skundu. Taip pat pabrėžtina, jog paaiškęjus esant CPK 315 str. 2 d. nurodytiems trūkumams bylos nagrinėjimo metu apeliacine tvarka, apeliacinis procesas nutraukiamas. Kadangi šiuo atveju pirmos instancijos teismo sprendimas paliekamas nepakeistas, kaip ir išnagrinėjus apeliacinį skundą iš esmės ir palikus galioti pirmos instancijos teismo sprendimą, todėl konstatuotina, kad tokia padėtis negali būti laikoma kaip principo *non reformationis in peius* pažeidimas.

Pirmosios instancijos teismo sprendimas paliekamas galioti, jeigu apeliacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs bylą, padaro išvadą, kad sprendimas teisėtas ir pagrįstas, o apeliaciniame skunde išdėstyti reikalavimai ir moyvai yra nepagrįsti¹⁸⁵. Pažymėtina, kad paliktas galioti pirmos instancijos teismo sprendimas nors ir išlieka nepalankus apeliantui, tačiau toks pirmos instancijos teismo sprendimo palikimas galioti, nepablogina apelianto teisinės padėties¹⁸⁶, todėl toks apeliacinės instancijos teismo sprendimas nepažeidžia principo *non reformationis in peius* nuostatų. Taip pat pažymėtina, kad

¹⁸⁴ Cit. op. 156, p. 309-310.

¹⁸⁵ Cit. op. 15, p. 301.

¹⁸⁶ Žr. Cit. op. 149.

nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme padarytos neesminės klaidos, kurios neturi įtakos sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, neturėtų būti pagrindas naikinti sprendimą. Iš esmės teisingas teismo sprendimas neturėtų būti panaikintas vien formaliais sumetimais (CPK 328 str.). Atkreiptinas dėmesys, kad teismo sprendimo stabilumas yra didelė vertybė¹⁸⁷. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad neleistina naikinti sprendimo vien formaliais pagrindais, nes „*teisingo teismo sprendimo naikinimas, pavyzdžiui, vien dėl padarytos techninės klaidos prieštarautų įstatymų leidėjo, siekiančio užtikrinti teismo sprendimų ir jais nustatytų teisinių santykių stabilumą, ketinimams*“¹⁸⁸.

Taip pat nelaikytina blogesnio sprendimo priėmimu, jeigu apeliacinės instancijos teismas išnagrinėjęs bylą, panaikina pirmosios instancijos teismo sprendimą (visą ar iš dalies) ir bylą nutraukia arba pareiškimą palieka nenagrinėtą nustačius CPK 293 ir 296 str. nurodytas aplinkybes (CPK 326 str. 1 d., 5 p.), kadangi šalys nesilaikė CPK įtvirtintų imperatyvių normų.

2.4.1. Bylos grąžinimas pirmos instancijos teismui ir principas *non reformationis in peius*. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad, siekiant įgyvendinti proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus, sutrumpinti bylinėjimosi trukmę ir užtikrinti operatyvesnį teismo procesą, apeliacinės instancijos teismas gali perduoti bylą nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui tik išimtiniais, įstatyme nustatytais atvejais¹⁸⁹.

Taigi, tokiu atveju kyla du klausimai: 1) kokiais atvejais ir kokia apimtimi teismas gali grąžinti bylą pirmos instancijos teismui; ir 2) ar pakartotinai nagrinėjant bylą pirmos instancijos teisme, teismas yra saistomas principo *non reformationis in peius*?

CPK 313 str. įstatymų leidėjas nustatė, kad bylos grąžinimas pirmosios instancijos teismui, kai skundą padavė tik viena šalis, nėra laikomas blogesnio sprendimo priėmimu.

CPK 326 str. 1 d., 4 p. yra įtvirtinta apeliacinės instancijos teismo teisė panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimą visą ar iš dalies ir perduoti bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Pagal CPK 327 str. byla gali būti perduodama nagrinėti iš naujo tik trimis atvejais: pirma, kai nustatomi CPK 329 str. 2 ir 3 d. nurodyti absoliutūs sprendimo (nutarties) negaliojimo pagrindai; antra, jeigu neatskleista bylos esmė ir pagal byloje esančius įrodymus apeliacinės instancijos teismas negali išnagrinėti bylos iš esmės; trečia, jeigu pirmosios instancijos teismas išsprendė ne visus byloje pareikštus reikalavimus, grąžinama nagrinėti pirmąja instancija bylos dalis dėl neišspręstų

¹⁸⁷ Cit. op. 15, p. 301.

¹⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. A.Ivašenko v. Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija, Nr. 3K-3-450/2000, kat. 13.

¹⁸⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 21 d. nutartis c.b. V.A. v. D.V., L.M., A.A., Nr. 3K-3-344/2004, kat. 65; 75; 94.2; 115.

reikalavimų, o kita bylos dalis išnagrinėjama apeliacine tvarka. Taigi, apeliacinės instancijos teismas gali perduoti bylą pirmosios instancijos teismui tiek visa apimtimi, tiek jo dalį. Nagrinėjant bylą apeliacinės instancijos teismas *ex officio* nustato, ar yra pagrindas sprendimą panaikinti ir grąžinti bylą pirmosios instancijos teismui, ar apeliacinės instancijos teismas gali pats išspręsti bylą iš esmės.

CPK 329 str. 1 d. nurodytas dar vienas pagrindas, kai apeliacinės instancijos teismas gali grąžinti bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo – kai yra pažeistos ar netinkamai pritaikytos proceso teisės normos, jeigu dėl šio pažeidimo galėjo būti neteisingai išspręsta byla ir šis pažeidimas negali būti ištaisytas apeliacinės instancijos teisme. CPK 329 str. 2 d. nustatyti absoliūtus sprendimo negaliojimo pagrindai. Esant bent vienam iš šių pažeidimų pripažįstama, kad tinkamo proceso pirmosios instancijos teisme apskritai nebuvo. Šio padarinio apeliacinės instancijos teismas pašalinti negali, todėl bylą privalu perduoti pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo, t.y. pakartoti pirmosios instancijos teismo procesą. Dėl minėtų pažeidimų reikšmingumo absoliučių pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindų nebuvimą apeliacinės instancijos teismas tikrina *ex officio*, neatsižvelgdamas į apeliaciniame skunde nustatytas bylos nagrinėjimo ribas¹⁹⁰. Savo ruožtu, CPK 329 str. 3 d. nurodyti proceso teisės normų pažeidimai civilinio proceso teorijoje vadinami santykiškai absoliučiais pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindais¹⁹¹. Jie nuo minėtų pažeidimų skiriasi tuo, kad apeliacinės instancijos teismas jų buvimo *ex officio* netikrina, o jais turi remtis apeliantas¹⁹². Tokiu būdu, konstatuotina, kad apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo sprendimą panaikinti ir grąžinti bylą nagrinėti iš naujo gali tik tokiais atvejais, kai apeliacinės instancijos teismas pats negali išnagrinėti bylą iš esmės ir priimti teisingą sprendimą. Taip pat konstatuotina tai, jog apeliacinės instancijos teismas gali grąžinti bylą ne visa apimtimi, o tik jos dalį, o negrąžinta sprendimo dalis įsiteisėja po apeliacinės instancijos teismo sprendimo priėmimo ir dėl jos pirmosios instancijos teismas spręsti nebegali, tokiu būdu ji tampa privaloma šalims. Taigi ir panaikinus pirmosios instancijos teismo sprendimą bei grąžinus bylą teismui yra paisomas dispozityvumo principas bei *tantum devolutum quantum appellatum* principas.

Savo ruožtu, Lietuvos teismų praktikoje, yra susiformavusi praktika, kad pakartotinai nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, teismas nėra saistomas principo *non reformationis in peius*. Kyla klausimas, kodėl grąžinus bylą pirmosios instancijos

¹⁹⁰ Cit. op. 156, p. 346.

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² Cit. op. 15, p. 304.

teismui, pirmos instancijos teismo procesas nėra saistomas minėto principo. Ar tai iš tiesų yra teisinga praktika. Pasakytina, kad plačiau šios problemos, principo *non reformationis in peius* kontekste, Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje niekas negvildeno, todėl, autoriaus nuomone, verta panagrinėti priešingas nuomones.

Viena vertus, atsižvelgiant į CPK sisteminių aiškinimą ir į tai, kad CPK nėra normų nustatančių kitokias pirmosios instancijos teismo proceso taisykles, kai byla grąžinta pakartotiniam jos nagrinėjimui, konstatuotina, kad toks bylos pakartotinis nagrinėjimas vyksta pagal bendras CPK II dalyje nustatytas taisykles, su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis (t.y. galimybė teikti naujus įrodymus, argumentus ir pan.), todėl darytina išvada, kad, esant tokiam teisiniam reguliavimui, pakartotinis procesas pirmosios instancijos teisme negali būti saistomas principo *non reformationis in peius*, kadangi tai prieštarautų pirmosios instancijos teismo proceso esmei bei, kadangi CPK nėra normos saistančios pirmosios instancijos teismo šiuo principu, tai prieštarautų pačiam įstatymui.

Kita vertus, reikėtų atsižvelgti į nuomones tų mokslininkų, kurie pasisako už tai, jog pirmosios instancijos teismas pakartotinai nagrinėdamas bylą turėtų būti saistomas principo *non reformationis in peius*. Pavyzdžiui, Lenkijos mokslininkas T.Rowiński pažymi, kad neabejotina yra tai, jog, siekiant, kad principas *non reformationis in peius* atliktų savo užduotį civiliniame procese, panaikinus pirmosios instancijos teismo sprendimą ir perdavus bylą pirmosios instancijos teismui atveju, pakartotiniame pirmosios instancijos teismo procese apelianto teisinė padėtis negali būti bloginama. Sukurimas situacijos, kai apeliacini skundą padavęs asmuo būtų tikras, kad jo teisinė padėtis nepablogės tik apeliacinės instancijos teisme, padarytų principo *non reformationis in peius* įgyvendinimą formaliu (iliuzorišku)¹⁹³. Panašios nuomonės laikosi ir tokie mokslininkai, kaip Z.Resich¹⁹⁴, S.Hanausek, A.Oklejak¹⁹⁵.

S.Hanausek nurodė, kad palaikys poziciją, jog šis principas pakartotiniame procese negalioja, galima daleisti galimybę, kad po papildomų įrodymų pateikimo, pirmosios instancijos teismas prieis išvados, jog panaikintas sprendimas apeliantai buvo „per geras“ ir tokiu būdu galėtų sprendimu pabloginti jo teisinę padėtį.

Tokia situacija, Autorės nuomone, yra nepriimtina, pirmiausiai dėl to, kad atsižvelgiant į koncepciją, jog aukštesnės instancijos teismo veikla yra kontrolinė, todėl to pasekmėje gali padidėti skaičius atvejų, kai kontrolinė veikla apsiribos išimtinai

¹⁹³ Cit. op. 20, p. 142. Plačiau žr. Rowiński, T. Motywy zakazu *reformationis in peius* w polskim procesie cywilnym. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, 1963.; Rowiński, T. Z problematyki uchylenia wyroku sądu I instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. *Palestra*, 1962, Nr. 9.

¹⁹⁴ Plačiau žr. Resich, Z. Glosa do orzeczenia SN z dnia 15 stycznia 1960 r. W sprawie III CR 2156/59, OSPiKA, 1960 r. Z. 9.

¹⁹⁵ Plačiau žr. Oklejak, A. Apelacja w procesie cywilnym. *Kraków*, 1994.

sprendimų panaikinimu ir bylų grąžinimais pirmos instancijos teismams, todėl principo *non reformationis in peius* negaliojimas tokiais atvejais, apskritai pakirstų šio principo įgyvendinimo apeliaciniame procese veiksmingumą, nes kiekvienas sprendimo panaikinimas, sąlygojamas netinkamo proceso pirmos instancijos teisme, pavyzdžiui, kai neatskleista bylos esmė ir pagal byloje pateiktus įrodymus bylos negalima išnagrinėti iš esmės apeliacinės instancijos teisme, sukurtų prielaidas priimti, apelianto atžvilgiu, blogesnę sprendimą sprendžiant bylą iš esmės pirmos instancijos teisme¹⁹⁶.

Tokiu būdu, (aut.) tais atvejais, kai apeliacinės instancijos teismas sprendimą panaikina ir bylą grąžina pirmosios instancijos teismui ir pastarajam išsprendus bylą iš esmės, susiduriama su kolizija, kadangi tokiu būdu pažeidžiami dispozityvumo bei rungimosi principai, taip pat principas *tantum devolutum quantum appellatum* bei pagaliau principas *non reformationis in peius*, nes pirmosios instancijos teismo procesas inicijuojamas paduodant apeliacinį skundą, kuriame galioja visi šie principai, ir kurio pasekoje įvyksta minėtas procesas.

Taigi, nėra abejonių, kad tokie bylų grąžinimų pirmosios instancijos teismui atvejai turi būti įmanomi tik išimtiniais atvejais. Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių yra pabrėžęs, kad „*tais atvejais, kai nėra įstatyme įtvirtintų pagrindų peržengti apeliaciniame skunde nustatytas bylos nagrinėjimo ribas, apeliacinės instancijos teismas negali panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimo ir grąžinti bylą nagrinėti iš naujo, vadovaudamasis tokiomis aplinkybėmis ar įstatymo taikymo pažeidimais, kuriais nesiremiam apeliaciniame skunde, nes tai reikštų visuotinai pripažinto apeliacinio proceso principo, įtvirtinto CPK 320 str., draudžiančio apeliacinės instancijos teismui peržengti apelianto nustatytas bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ribas (lot. tantum devolutum quantum appellatum), pažeidimą*“¹⁹⁷. Ši garantija apima ir principą *non reformationis in peius*.

2.4.2. Viešasis interesas ir principas *non reformationis in peius*. CPK 313 str. yra numatyta, kad „*nelaikomas blogesnio sprendimo priėmimu <...> kai sprendimas priimtas CPK 320 straipsnio 2 dalyje numatytu atveju*“. CPK 320 str. 2 d. nustatyta, kad „*apeliacinės instancijos teismas nagrinėja bylą neperžengdamas apeliaciniame skunde nustatytų ribų, išskyrus, kai to reikalauja viešasis interesas nagrinėjant šio Kodekso IV dalies XIX ir XX skyriuose ir V dalyje numatytų kategorijų bylas*“. Taigi, tais atvejais kai apeliacinės instancijos teismas nagrinėja šeimos bylas, bylas susijusias su darbo santykiais ar bylas nagrinėjamas ypatingos teisenos tvarka, teismas gali išeiti už

¹⁹⁶ Plačiau žr. Hanausek, S. Orzeczenie sądów rewizyjnego w procesie cywilnym. Warszawa, 1966.

¹⁹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. E. M. v. R. B., M. L., U. L., R. M., H. V., Nr. 3K-3-518/2007, kat. 30.9.1; 121.20.

apeliacinio skundo ribų. Viešasis interesas, šiuo atveju, yra preziumuojamas. Tokiu būdu, įstatymų leidėjas įtvirtino atvejus, kai principai *tantum devolutum quantum appellatum* ir *non reformationis in peius* netaikomi, taip pat paneigiamas dispozityvumo principas.

Tačiau, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime: „viešasis interesas yra dinamiškas, kinta“. Todėl Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „neįmanoma a priori pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisinių ginčų arba kuriose gali prireikti taikyti teisę, viešajam interesui gali atsirasti grėsmių arba gali prireikti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams“. Tuo pačiu Konstitucinis Teismas nustatė, kad „CPK 320 str. 2 d. (2002 m. vasario 28 d. redakcija) ta apimtimi, kuria įtvirtinta, kad apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas kitas, ne CPK IV dalies XIX ir XX skyriuose ir V dalyje numatytų kategorijų bylas, negali peržengti apeliaciniame skunde nustatytų ribų, nors to ir reikalauja viešasis interesas, ir jų neperžengus šio teismo sprendimas (nutartis) būtų neteisingas (neteisinga) ir būtų pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, prieštarauja Konstitucijos 109 str., konstituciniams teisinės valstybės ir teisingumo principams“. Taigi, pagal tokį Konstitucinio Teismo išaiškinimą, apeliacinės instancijos teismui suteikiama teisė peržengti apeliacinio skundo ribas ir CPK 320 str. 2 d. nenumatytais atvejais, tačiau kai to reikalauja viešasis interesas.

Akivaizdu, kad kyla klausimas, kaip identifikuoti viešąjį interesą, kuo jis grindžiamas ir kokiais kriterijais teismas turi remtis nustatant, ar sprendžiant tam tikrą bylą gali būti pažeistas viešasis interesas ar ne. Viešojo intereso sąvoka yra svarbi, nes ginant viešąjį interesą, pirma, yra paminami minėti principai, o antra, tai gali sukelti neigiamų teisinių pasekmių skundą padavusiam asmeniui.

Interesas – sudėtinga sąvoka, kuri yra ne tik teisės, bet ir daugelio kitų mokslų šakų tyrimo objektas. Teisės moksle intereso prigimties ir esmės klausimai yra labai svarbūs¹⁹⁸. Mokslinėje literatūroje galima rasti intereso klasifikacijų pagal įvairius kriterijus. Reikšmingiausias interesų skirstymas pagal šiuos požymius: 1) intereso subjektus; 2) intereso veikimo sritis; 3) intereso patenkinimo priemonės; 4) intereso veikimo laiką; 5) intereso mastus. Pagal pirmąjį požymį interesai skirstomi į: 1) individualius; 2) grupių; 3) viešuosius. Išvardinti interesai persipina tarpusavyje kaip atskirybė, ypatybė ir bendrybė¹⁹⁹.

Procesinis interesas yra vienas iš teisinių interesų rūšių. Procesinis teisinis interesas savo turiniu yra vientisas, tačiau gali būti skirstomas pagal teisminės gynybos dalyką į: 1) individualųjį procesinį teisinį interesą; 2) viešąjį procesinį teisinį interesą.

¹⁹⁸ Krivka, E. Intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5 (95), p. 25.

¹⁹⁹ *Ibidem*. P. 28.

Tokia procesinio teisinio intereso klasifikacija turi esminę reikšmę nustatant byloje dalyvaujančių asmenų procesinę padėtį²⁰⁰.

Pažymėtina, kad XVIII ir XIX a.a. susiformavus liberaliojo civilinio proceso mokyklai, kuri buvo grindžiama liberalizmo filosofija, viešasis interesas civiliniame procese kaip ir nebuvo pripažįstamas. Pagal liberaliąją civilinio proceso sampratą procesas buvo suprantamas ir traktuojamas kaip pačių šalių reikalas. Be to liberaliosios mokyklos atstovai manė, kad pačios šalys geriausiai gali pasirūpinti „savo“ teisės apsauga²⁰¹. Tačiau, ilgainiui, liberalizmo idėjas civiliniame procese pakeitė socialinio civilinio proceso modelis, kurio pradininkas buvo F.Kleinas. Šiam mokslininkui pirmiausia rūpėjo, ar iš tikrųjų civilinis procesas tėra privataus ginčo sprendimo būdas, kuriuo visuomenė visiškai nesuinteresuota²⁰².

Dabartinė socialinio civilinio proceso mokykla pripažįsta, kad šalia privataus intereso yra ir viešasis interesas, kad tam tikrų bylų nagrinėjimas yra svarbus ne tik ginčo šalims, bet turi ir visuomeninį pobūdį. Pasakytina, kad tiek teisės literatūroje, tiek teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad neįmanoma suformuluoti universalios viešojo intereso sąvokos. Bendrosios viešojo intereso sampratos pateikimas gali būti sudėtingas dar ir todėl, kad industrializacija, modernios technologijos ir kiti veiksniai lemia sparčią visuomenės kaitą, kintanti visuomenė skirtingai dėlioja prioritetus, todėl gali kisti ne tik viešojo intereso samprata, bet ir jo apimtis esant konkretiems teisiniams santykiams. Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje, kaip ir daugelyje užsienio valstybių, viešojo intereso sąvokos formavimas, aiškinant turi būti ir yra paliktas teismų praktikai²⁰³.

Konstitucinis Teismas tame pačiame nutarime viešąjį interesą apibrėžė taip: „viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; tai inter alia visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt. Tai toks visuomenės ar jos dalies interesas, kurį valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti, inter alia per teismus, pagal savo kompetenciją sprendžiančius bylas. Todėl kiekvienąkart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės“²⁰⁴.

²⁰⁰ Ibidem. P. 30.

²⁰¹ Gečaitė, V. Viešojo intereso samprata civiliniame procese. *Justitia*, 2006, Nr. 2 (60), p. 61.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Cit. op. 201, p. 63.

²⁰⁴ Cit. op. 13.

Teisės literatūroje skiriamos trys civilinių bylų kategorijos. Pirma, grynai privačios (dispozityvios) bylos. Antra, bylos, kurių nagrinėjimas susijęs su viešojo intereso apsauga, nes jos kyla iš materialinių teisinių santykių, kurių subjektų galimybės laisvai disponuoti savo materialinėmis teisėmis ir pareigomis yra ribotos. Šias bylas galima pavadinti nedispozityviomis, nes materialinių santykių subjektai, neturėdami teisės visiškai disponuoti savo teisėmis ir pareigomis materialinėje teisėje, negali turėti tokios teisės ir procese (pavyzdžiui, bylos dėl įvaikinimo, bylos dėl atleidimo iš darbo ir pan.). Trečia, bylos, kuriose vieni reikalavimai yra dispozityvūs, o kiti – nedispozityvūs. Tai – mišrios bylos, kuriose matomas ir privatus, ir viešasis interesas²⁰⁵. Tokiose bylose teismas turi teisę išeiti už skundo ribų tik toje sprendimo dalyje, kurią apima viešasis interesas, kitoje sprendimo dalyje, jeigu yra tokia galimybė, teismas turi laikytis dispozityvumo principo bei turi būti ribojamas principų *tantum devolutum quantum appellatum* ir *non reformationis in peius*.

Pažymėtina, kad apeliacinės instancijos teismui konstatavus, kad sprendžiant bylą gali būti paliestas viešasis interesas, apeliacinės instancijos teismas turi teisę, išeidamas už apeliacinio skundo ribų, išspręsti bylą ir priimti sprendimą pats arba, jeigu tokios galimybės nėra, sprendimą panaikinti ir grąžinti bylą visa apimtimi arba jos dalį pirmos instancijos teismui.

Taigi, apeliacinės instancijos teismui nustačius, kad nagrinėjama byla ar jos dalis atitinka viešojo intereso sampratą arba nagrinėjant vieną iš CPK 320 str. 2 d. paminėtų bylų, teismas turi teisę, o kai kada ir privalo, peržengti apeliacinio skundo ribas, tokiu būdu peržengiant dispozityvumo bei *tantum devolutum quantum appellatum* principus, taip pat nepaisyti principo *non reformationis in peius*, ko pasekoje gali atsirasti galimybė priimti blogesnį sprendimą apelianto atžvilgiu. Tokiu būdu, nustačius esant viešajam interesui, jam suteikiama pirmumo teisė prieš privatų interesą. Šiuo atveju, pasakytina, kad tokias teismo galimybes pateisina socialinio civilinio proceso esmė ir tikslai bei, reikėtų pasakyti, kad tai atitinka bendrus visuomenės interesus. Tačiau, vis dėl to norėtusi, kad įstatymų leidėjas aiškiau suformuluotų viešojo intereso nustatymo kriterijus, kad teismai ar pati visuomenė negalėtų tuo piknaudžiauti.

2.4.3. Blogesnio sprendimo priėmimas ir principas *non reformationis in peius*.

Kaip minėta, kai skundą paduoda tik viena proceso šalis ir teismui nenustačius esant viešajam interesui arba absoliučių ar sąlyginai absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų, apeliacinės instancijos teismas negali priimti blogesnio sprendimo apelianto

²⁰⁵ Cit. op. 5, p. 102.

atžvilgiu (principas *non reformationis in peius*), net jeigu toks sprendimas ir nevysiškai atitiktų teisingumo kriterijus.

Savo ruožtu, apeliacinės instancijos teismui, tokiu būdu, pabloginus apelianto padėtį, aeliantas turi teisę tokį sprendimą kasacine tvarka. Kasacinis teismas, konstatavęs principo *non reformationis in peius* pažeidimą, gali tokį apeliacinės instancijos teismo sprendimą panaikinti ir bylą grąžinti nagrinėti pakartotinai apeliacinės instancijos teismui. Pavyzdžiui, 2005 m. lapkričio 30 d. nutartyje Aukščiausiasis Teismas nustatęs, kad apeliacinės instancijos teismas pažeidė principą *non reformationis in peius* nustatė: „Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį, kad apeliacinės instancijos teismas, pakeisdamas teismo sprendimo dalį dėl turto padalijimo, ne tik perparskirstė šalims natūra priteistiną turtą, bet ir faktiškai pakeitė jiems priteistinas turto dalis, atsakovei priteisdamas mažiau nei 2/3 dalis šio turto, nors pirmosios instancijos teismas buvo nustatęs, kad atsakovei tenka 2/3 santuokinio turto dalys, ieškovui – 1/3 turto dalis. <...> Atsižvelgiant į tai, kad apeliacinės instancijos teismas bylą apeliacine tvarka nagrinėjo tik pagal atsakovės apeliacinį skundą, toks atsakovės padėties pabloginimas prieštarauja CPK 131 str. nuostatoms, nustatančioms, kad apeliacinės instancijos teismas dėl apelianto negali priimti blogesnio, negu yra skundžiamas, sprendimo ar nutarties, jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių”²⁰⁶.

Toliau šiame darbe bus analizuojamos principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės kasaciniame procese.

2.5. Principas *non reformationis in peius* kasaciniame procese.

Jeigu apeliacijos instituto ištakos siekia net Romėnų laikus, tai fenomeno vadinamo kasacija ištakos siejamos su *ancien régime*. Kasacinis teismas (pranc. *la Cour de cassation*) buvo įkurtas priėmus 1790 m. įstatymą ir buvo pavadintas „Kasacinis Tribunolas“. *Ancien régime* laikais Karališkoji Taryba (pranc. *Conseil du Roi*) buvo padalinta į keturis skyrius, iš kurių viena vadinta „*Conseil des Parties*“ arba „*Grand Conseil*“ („Didžioji Taryba“). Šios Tarybos funkcija buvo ne nagrinėti bylas, o tik kontroliuoti, ar teismai teisingai ir vienodai aiškina ir taiko teisę. Ši funkcija nuo 1790 m. buvo patikėta aukščiausiam teismo organui – Kasaciniam Tribunolui (nuo 1804 m. pervadintam į „*Cour de cassation*“). 1790 m. įstatymas draudė Kasaciniam Tribunolui nagrinėti bylas iš esmės (*au fond des affaires*). Kasacinio Tribunolo užduotis buvo užtikrinti vieningą teisės aiškinimą ir taikymą teismuose²⁰⁷.

²⁰⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. G.V. v. D.V., Nr. 3K-3-620/2005, kat. 75.4.3; 75.8; 78.2.1.

²⁰⁷ Cit. op. 6, p. 459-460.

Taigi, išnagrinėjus bylą apeliacine tvarka, bylinėjimasis dar gali nesibaigti. Po apeliacijos bent jau teoriškai išlieka dar viena galimybė patikrinti teismo sprendimo teisėtumą – peržiūrėti teismo sprendimą Aukščiausiąjame Teisme kasacine tvarka²⁰⁸.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kaip ir apeliacinis procesas, kasacinis procesas taip pat buvo bemaž daugiausiai ir kardinaliausiai reformuojamas. Tai buvo sąlygojama to, jog tarybiniame civiliniame procese klasikinės kasacijos (revizijos) apskritai nebuvo, vietoje jos egzistavo teismų sprendimų kontrolės formų priežiūros sistema, kai teismas tikrino tiek faktinę, tiek teisinę bylos pusę, o galimybė paduoti priežiūros protestą priklausė nuo atitinkamų pareigūnų valios²⁰⁹.

Kodėl apeliacija nėra vienintelė ir galutinė teismo sprendimo teisėtumo forma? Argumentuoti galima keleriopai. Pirma, klaidą gali padaryti ir apeliacinės instancijos teismas, todėl turi būti nustatytas ir apeliacinės instancijos teismo klaidų ištaisymo mechanizmas²¹⁰. Antra, apeliacine tvarka bylas nagrinėja ne viena, o kelios teismo institucijos. Lietuvoje tą daro šešios teismo institucijos – penki apygardos teismai ir Lietuvos apeliacinis teismas. Lieka objektyvi tikimybė, kad apeliacinėje instancijoje galima nevienoda, o kartais net prieštaringa teisės taikymo praktika. Todėl būtina užtikrinti ne tik pirmosios, bet ir apeliacinės instancijos teismų praktikos vienodumą²¹¹. Trečia, teisės aiškinimas ir taikymas yra daug sudėtingesnis procesas nei bylos faktų analizė. Daugumoje pasaulio valstybių įstatymų leidėjas daro prielaidą, jog siekiant teisingai nustatyti bylos faktus pakanka, kad faktinės bylos aplinkybės būtų išanalizuojamos du kartus – pirmosios ir apeliacinės instancijos teisme. Tačiau teisės aiškinimo ir taikymo klausimai yra daug sudėtingesni nei faktinių bylos aplinkybių nustatymas. Todėl teisės klaidos tikimybė yra didesnė nei fakto klaidos tikimybė²¹². Taigi, vienas pagrindinių kasacijos tikslų yra teisės klaidų ištaisymas ir vieningos teisės taikymo ir aiškinimo praktikos formavimas.

2.5.1. Kasacijos esmė. Pirmiausiai reikėtų pabrėžti, kad konstitucinio principo „teisingumą vykdo tik teismas“ turinys neapima galimybę peržiūrėti teismų sprendimus kasacine tvarka, t.y. Konstitucija negarantuoja asmenims galimybę skusti teismų sprendimus kasacine tvarka, tai priklauso išskirtinai nuo įstatymų leidėjo valios. Tai ir pabrėžia šio instituto išskirtinumą.

Civilinio proceso doktrina pripažįsta, kad kasacija (lot. *cassatio* – atšaukimas, panaikinimas) yra įsiteisėjusių teismo sprendimų ar nutarčių teisėtumo kontrolės forma.

²⁰⁸ Cit. op. 15, p. 311.

²⁰⁹ Cit. op. 126, p. 223.

²¹⁰ Cit. op. 15, p. 311.

²¹¹ Mikelėnas, V. *Quo vadis?* arba eksperimentuojama toliau. *Justitia*, 1999, Nr. 4, p. 2.

²¹² Cit. op. 15, p. 312.

Nors kasacija ir turi devoliucinį elementą, t.y. byla pereina į aukštesnę instanciją, tačiau kasacija nėra trečioji instancija, einanti po pirmosios ir apeliacinės instancijos. Skirtingai nuo apeliacinės tvarkos – įprastos (ordinarinės) teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimo formos, kasacine tvarka teismas sprendžia tik teisės, t.y. jos aiškinimo ir taikymo, o ne fakto klausimus²¹³.

Kalbant apie kasacinio (revizinio) proceso esmę, tradiciškai civilinio proceso doktrinoje pabrėžiami du dalykai:

1) šiuo procesu užtikrinamas teisingumo vykdymas konkrečioje byloje tarp konkrečių šalių (privatus kasacinio proceso tikslas). Šio tikslo įgyvendinimas užtikrinamas tuo, kad tik šalys gali paduoti kasacinį skundą, tik jos nulemia skundo nagrinėjimo ribas, pagaliau tai reiškia, jog kasaciniame procese yra sprendžiamas konkrečių šalių ginčas teisės taikymo prasme;

2) Viešojo intereso, kuris pasireiškia vienodo teisės taikymo teismuose užtikrinimu bei teisės aiškinimu, įgyvendinimas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad maždaug nuo praėjusio šimtmečio devintojo dešimtmečio doktrinoje yra pripažįstama, jog būtent šis tikslas yra pagrindinis, netgi vienintelis kasacijos ir revizijos sistemoje²¹⁴.

Taigi, apibendrinant galima pasakyti, kad pagrindinis kasacinio proceso tikslas yra ne priimti teisingą sprendimą byloje, o užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą, t.y. apginti viešąjį interesą, panaikinant neteisėtą sprendimą²¹⁵. Toks kasacijos „viešosios“ funkcijos išaukštinimas daro ją išimtinę ir ekstraordinaria teismo sprendimų teisėtumo kontrolės forma. Juo labiau kad būtent kasacijos atveju yra skundžiamas jau *res judicata* įgyjęs teismo sprendimas, kurio vienas iš bruožų yra neskundžiamumas²¹⁶.

2.5.2. Kasacinio proceso ribos.

Nors civilinė byla į kasacinį teismą, kaip ir į pirmosios ar apeliacinės instancijos teismą, gali pakliūti tik byloje dalyvaujančių asmenų iniciatyva, nors yra tikrinamas teismo sprendimo, priimto dėl privačių asmenų privataus ginčo, teisėtumas, tačiau teorinė kasacinio proceso analizė patvirtina, kad kasaciniame procese pabrėžiamas būtent viešojo, o ne privataus intereso gynimas. Ši išvada grindžiama keliomis aplinkybėmis²¹⁷.

Pirma, kasacija galima tik esant tam tikriems įstatyme nurodytiems pagrindams (CPK 346 str.). Vienas iš šių pagrindų yra materialiosios ar proceso teisės normų

²¹³ Cit. op. 156, p. 367.

²¹⁴ Nekrošius, V.; et al. Lietuvos CPK įgyvendinimo problemos: nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 322.

²¹⁵ Cit. op. 73, p. 256.

²¹⁶ Cit. op. 75, p. 26.

²¹⁷ Cit. op. 15, p. 314.

pažeidimas, turintis esminės reikšmės vienodam teisės aiškinimui ir taikymui. Taigi ne kiekvienas teisės normos pažeidimas gali būti pakankamas kasacijos pagrindas²¹⁸.

Atrankos kolegija, nustačiusi bent vieną iš CPK 346 str. išvardytų kasacijos pagrindų, nesant kitų aplinkybių, dėl kurių kasacinis procesas negalimas, priima kasacinį skundą ir šitaip leidžia kasaciją, o nenustačiusi kasacijos pagrindo, kasacinį skundą atsisako priimti, taigi neduodama leidimo kasacijai (CPK 350 str. 1 d., 2 d. 3 p.)²¹⁹. Vadinas, kasacijos pagrindas dažnai yra tik toks teisės pažeidimas, kuris kelia grėsmę viešajam interesui. „Eilinis“ teisės pažeidimas, kuris neabejotinai daro įtaką bylos šalių teisėms ir interesams, t.y. privataus intereso pažeidimas, gali būti pripažintas nepakankamu kasacijos pagrindu. Be to, į Aukščiausiąjį Teismą gali patekti tik tokia byla, kurios nagrinėjimas yra viešojo pobūdžio, t.y. kurioje priimtas sprendimas turės precedento reikšmę ir lems vienodos teismų praktikos formavimą²²⁰.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. gruodžio 17 d. nutartyje pažymėjo, jog *„naujasis CPK ne tik įvedė atrankos (leidimų) sistemą, bet ir nustatė naujus kasacijos pagrindus bei naujus kasacijos ribojimus. Tuo siekiama užtikrinti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kaip kasacinis teismas turėtų nagrinėti tik tokias bylas, kurių nagrinėjimas leistų plėtoti teisę ir užtikrinti vienodą jos aiškinimą“*²²¹.

Visuotinai žinomas ir pripažįstamas kasaciniame procese dispozityvumo principas, išplaukiantis iš šalių autonomijos principo civilinėje teisėje, lemia ir tai, kad bylą nagrinėjantis teismas yra susaistytas tomis ginčo ribomis, kurias nustato šalys, ir neturi teisės jų peržengti (principas *tantum devolutum quantum appellatum*)²²². CPK 353 str. 1 d. nustatyta, kad *„kasacinis teismas, neperžengdamas kasacinio skundo ribų, patikrina apskųstus sprendimus ir (ar) nutartis teisės taikymo aspektu“*. Ten pat yra numatyta, jog kasacinis teismas yra saistomas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nustatytų aplinkybių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad *„įrodymų tyrimas ir vertinimas yra pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų prerogatyva, nes pagal CPK 353 str. 1 d. kasacinis teismas patikrina apskųstus sprendimus ir (ar) nutartis teisės taikymo aspektu. Kasacinis teismas yra saistomas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nustatytų aplinkybių. Tai reiškia, kad kasacinis teismas sprendžia teisės klausimus ir nesprendžia fakto klausimų, t. y. pagal savo kompetenciją nesprendžia*

²¹⁸ Cit. op. 15.

²¹⁹ Cit. op. 156, p. 380.

²²⁰ Cit. op. 15, p. 315.

²²¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. *L.Karčiauskaitė v. V.Beržinis*, Nr. 3K-3-1063/2003, kat. 117.

²²² Cit. op. 75, p. 30.

*kitaip dėl žemesnės instancijos teismų nustatytų bylos aplinkybių*²²³. To pačio straipsnio 3 d. įtvirtintas dar vienas, mums svarbus, principas – tai principas *non reformationis in peius*. CPK 353 str. 3 d. nustatyta, kad „kasacinis teismas dėl kasatoriaus negali priimti blogesnio sprendimo, negu yra skundžiamas sprendimas ar nutartis, jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių“. Tačiau, kaip ir apeliaciniame procese, kasacijoje taip pat nelaikoma blogesnio sprendimo priėmimu skundžiamo sprendimo panaikinimas ir bylos perdavimas nagrinėti iš naujo žemesnės instancijos teismui. CPK 359 str. 1 d. 5 p. numatyta kasacinio teismo teisė sprendimą visą arba iš dalies panaikinti ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti apeliacinės instancijos teismui, išskyrus atvejus, numatytus CPK 360 str. Jeigu kasacinis teismas nustatys, kad apeliacinės instancijos teismas pažeidė įrodymų vertinimo taisyklės ir pats negalės pašalinti sprendimo trūkumų, byla turės būti sugrąžinta apeliacinės instancijos teismui nagrinėti iš naujo²²⁴.

Savo ruožtu, kasacinis teismas panaikina sprendimą ir grąžina bylą pirmosios instancijos teismui jeigu nustato bent vieną iš CPK 329 str. 2 d. ar 3 d. numatytų absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų (CPK 360 str.). Byla gali būti perduodama nagrinėti pirmosios instancijos teismui taip pat nustačius esminius civilinio proceso teisės normų pažeidimus, kurie negali būti pašalinti apeliacinės instancijos teisme.

Reikia pažymėti, kad kasaciniam teismui, kaip ir apeliacinės instancijos teismui, suteikiama teisė išeiti už kasacinio skundo ribų, ši teisė vertinama kaip bendrosios taisyklės išimtis, kuri nustatoma turint tikslą apsaugoti viešąjį interesą²²⁵. CPK 353 str. 2 d. nustatyta, kad teismas turi teisę peržengti kasacinio skundo ribas, jeigu to reikalauja viešasis interesas. Taigi, kasaciniam teismui suteikiama diskrecijos teisė sprendžiant, ar yra pagrindas peržengti kasacinio skundo ribas, ar ne. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių yra nustatęs: „ar yra pagrindas peržengti kasacinio skundo ribas, kiekvieną kartą sprendžia kasacinis teismas. Kasacinio teismo jurisprudencijoje nurodyta, kad kasacinis teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, bylą nagrinėjusių teismų teisėtumą gali analizuoti ir kasaciniame skunde nenurodytais motyvais, tačiau turinčiais tiesioginę reikšmę teisėtų sprendimų priėmimui. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką viešojo intereso, kaip sąlygos kasaciniam teismui peržengti kasacinio skundo ribas, sąvoka yra vertinamojo pobūdžio,

²²³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis c.b. T.M. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, Nr. 3K-3-98/2009, kat. 30.4.1.; 124.4.; 128.2.

²²⁴ Driūkas, A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 172.

²²⁵ *Cit. op.* 224.

kurios turinys gali būti atskleidžiamas tik analizuojant konkrečios bylos faktines aplinkybes ir aiškinant bei taikant joms konkrečias teisės normas, bet ne a priori“²²⁶.

Siekiant išlaikyti teismų sprendimų stabilumą, ne bet koks materialinės teisės normos pažeidimas turėtų sudaryti galimybę kasaciniam teismui peržengti kasacinio skundo nustatytas ribas. Priešingu atveju, naikinant teismų procesinius sprendimus dėl neesminių materialinės teisės normų pažeidimų, gerokai susilpnėtų įsiteisėjusių teismų sprendimų teisinė galia, nukentėtų privatinų santykių stabilumas²²⁷. Taip pat pažymėtina, kad kasacinio skundo nustatytų ribų peržengimo problematika yra tiesiogiai susijusi su principo *non reformationis in peius* įgyvendinimu²²⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad CPK 341 str. yra numatyti kasacinio skundo pateikimo apribojimai, t.y. negalima apskųsti pirmosios instancijos teismo sprendimų, neperžiūrėtų apeliacine tvarka; taip pat neleidžiama teikti kasacinių skundų turtiniuose ginčiuose, jeigu ginčijama suma yra mažesnė kaip penki tūkstančiai litų. Pastarasis apribojimas netaikomas ginčams, kylantiems bylose dėl darbo užmokesčio ir kitų išmokų, susijusių su darbo santykiais, išlaikymo priteisimo, žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu ar susirgimais profesine liga, atlyginimo.

2.5.3. Principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės kasacinėje instancijoje. Kadangi kasacija yra viena iš teismų sprendimų (tikrinimo) kontrolės formų, natūraliai iškyla ir principo *non reformationis in peius* galiojimo kasaciniame procese problematika. Kaip minėta, šis principas yra įtvirtintas CPK 353 str. 3 d. Šio principo taikymo kasaciniame procese tvarka yra analogiška kaip ir apeliaciniame procese.

Kasacinis teismas dėl kasatoriaus negali priimti blogesnio sprendimo, nei skundžiamas sprendimas, jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių. Kai sprendimą skundžia abi šalys, šis draudimas netaikomas. Šis principas, kaip ir apeliacijos atveju, gali būti pagrindžiamas šalių autonomija, šalių dispozityvumo bei rungimosi principais, taip pat ir kasacijos ribomis (*tantum devolutum quantum appellatum*).

Visuotinai pripažįstama, kad demokratinėse valstybėse viešasis interesas, prieštaraujantis privačiam kasatoriaus interesui, neturėtų būti laikomas tokia apimtimi svarbesniu, kad visiškai kasatoriaus interesą paneigtų ir lemtų kasatoriui nepalankesnį, nei jau galiojantis, teismo sprendimą. *Non reformationis in peius* principo teisėtumo užtikrinimo optimali pusiausvyra kasaciniame procese pasiekama pripažįstant, kad skundžiamo sprendimo panaikinimas ir bylos perdavimas nagrinėti iš naujo žemesnės

²²⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. V.I. v. A.R., Nr. 3K-3-108/2009, kat. 124.2.2.; 124.2.7.

²²⁷ Cit. op. 224, p. 172.

²²⁸ Cit. op. 75, p. 30.

instancijos teismui nebus laikomas blogesnio sprendimo priėmimu. Laikantis nuoseklumo, *non reformationis in peius* principas netaikomas ir tuo atveju, kai kasacinis teismas peržengia kasacinio skundo ribas stengiantis apsaugoti viešąjį interesą²²⁹. Tokia išlyga paaiškinama tuo, kad pagrindinė kasacinio teismo funkcija yra viešoji – užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą²³⁰.

Siekiant užkirsti kelią „užburtam ratui“, kai byla be paliovos siuntinėjama iš vienos teisminės instancijos kitai, naujas CPK išplėtė kasacinio teismo teisę priimti naują sprendimą ir taip bylos nagrinėjimą užbaigti pačiame kasaciniame teisme. Dabar kasacinis teismas gali priimti naują sprendimą ne tik nustačius, kad buvo pažeistos materialinės teisės normos jas netinkamai taikant arba aiškinant, bet ir tuo atveju, kai nustato proceso teisės normų pažeidimą, kurį jis pats gali pašalinti (CPK 359 str. 4 d.). Galimybė priimti sprendimą kasaciniame teisme suteikia Lietuvos kasacijos institutui pozityvių klasikinės revizijos bruožų, kas, vykstant kasacijos ir revizijos sistemų konvergencijai, atitinka permainų Europos valstybių civilinio proceso sistemose kryptis²³¹.

Kasacinio teismo teisė, panaikinus sprendimą, perduoti bylą nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui, turėtų tapti išimtimi. Pagal galiojančią praktiką byla neretai grąžinama nagrinėti pirmosios instancijos teismui, tuo neišvengiamai pažeidžiant proceso operatyvumo principą. Užsienio valstybių praktika rodo, jog kasacinio teismo teisė grąžinti bylą žemesnės instancijos teismui reiškia bylos grąžinimą apeliacinės instancijos teismui. Išimtis galėtų būti daroma tais atvejais, kuomet byloje nustatomi šiurkštūs pirmosios instancijos teisme padaryti proceso teisės pažeidimai, reiškiantys, kad pažeista šalių teisė į tinkamą procesą, taip pat kai nustatyti kiti esminiai proceso teisės pažeidimai, kurie negali būti pašalinti apeliacinės instancijos teisme²³².

Kasacinis teismas CPK 359 str. 1 d. išvardytas teises įgyvendina atsižvelgdamas į CPK 353 str. nuostatas, apibrėžiančias kasacijos dalyką ir nurodančias bylos nagrinėjimo kasaciniame teisme ribas, taip pat įtvirtinančias *non reformationis in peius* taisyklę ir nustatančias šios taisyklės taikymo ribas²³³. Taigi, principo *non reformationis in peius* taikymo ribos kasaciniame procese yra identiškos kaip ir apeliaciniame procese.

Tačiau, autoriaus manymu, įstatymų leidėjas neaiškiai reglamentavimo kasacinio teismo teisę panaikinti sprendimą ir palikti galioti vieną iš pirmiau priimtų bylose sprendimų. Kyla klausimas, ar šiuo atveju galioja principas *non reformationis in peius*?

²²⁹ Cit. op. 224, p. 173.

²³⁰ Cit. op. 15, p. 349.

²³¹ Cit. op. 224, p. 174.

²³² Cit. op. 224.

²³³ Cit. op. 156, p. 437.

Tokia bylos baigtis galima, jeigu pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismai bylą sprendė skirtingai, pavyzdžiui, pirmosios instancijos teismas ieškinį patenkino, o apeliacinės instancijos teismas tokį ieškinį atmetė. Tokiais atvejais kasacinis teismas, išnagrinėjęs bylą gali pripažinti, kad bylą teisingai išnagrinėjo pirmosios instancijos teismas. Todėl apeliacinės instancijos teismo sprendimas bus panaikintas ir paliktas galioti pirmosios instancijos teismo sprendimas. Tokia padėtis galima tik jeigu kasacinis teismas pripažįsta, kad pirmosios instancijos teismas teisės klausimus išsprendė teisingai. Pabrėžtina, kad, kaip ir apeliacijos atveju, kasacinis teismas taip pat negali naikinti skundžiamų sprendimų remdamasis vien formaliais pažeidimais (CPK 328 str.)²³⁴. Taigi, ar kasacinis teismas panaikindamas apeliacinės instancijos teismo sprendimą ir palikdamas galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą yra saistomas principo *non reformationis in peius*? Autoriaus manymu, kad atsižvelgiant į principo *non reformationis in peius* tikslus bei esmę, teismas turėtų būti saistomas minėto principo, kadangi: pirma, šiuo atveju kasacinis teismas negrąžina bylos nagrinėti iš naujo, o pats išsprendžia klausimą, kurį sprendimą palikti galioti; antra, CPK nėra numatyta išlyga, kad tokiu atveju minėtas principas netaikomas. Taigi, autoriaus nuomone, kasacinis teismas panaikindamas vieną iš sprendimų, turėtų palikti galioti tik naudingesnį, kasatoriaus atžvilgiu, sprendimą.

Apibendrinant, galima pasakyti, kad nors kasacinis procesas ir yra išskirtinė (ekstraordinarinė) teismų sprendimų kontrolės forma bei, kad pagrindinis kasacijos tikslas yra viešasis interesas, nepaisant to kasacinis teismas yra saistomas principo *non reformationis in peius*, kuris grindžiamas privačiu interesu. Taigi, kasacinį procesą galima vadinti mišriu procesu, kuris derina tiek viešąjį, tiek privatų interesą.

2.6. Principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo galimybės proceso atnaujinimo byloje.

Esminis kiekvieno teismo sprendimo bruožas yra teisinė jo galia (lot. *res judicata*), kurią lemia siekis padaryti sprendimą galutinį, nepakeičiamą, stabilų, bei užtikrinti teisinę ginčo šalių santykių taiką²³⁵. Tačiau, kita vertus, išnagrinėjus bylą ir įsiteisėjus sprendimui, gali atsirasti naujų aplinkybių, dėl kurių galima suabejoti priimtu teismo sprendimu ar vykusio teismo proceso tinkamumu. Šitaip gali atsitikti dėl įvairių priežasčių. Pavyzdžiui, nagrinėjant bylą nei byloje dalyvaujantys asmenys, nei teismas nežinojo svarbių faktinių aplinkybių, kurios būtų lėmusios kitokią bylos baigtį, o jos sužinomos tik įsiteisėjus sprendimui. Taip pat gali paaiškėti, kad teismo sprendimas

²³⁴ Cit. op. 15, p. 352.

²³⁵ Cit. op. 126, p. 235.

priimtas asmeniui, kuris apskritai nebuvo įtrauktas į bylo nagrinėjimą, ir pan.²³⁶ Čia reikia pažymėti, kad tokiam asmeniui, kuris nebuvo įtrauktas į bylą, tačiau teismo sprendimas lėmė jo teisių bei pareigų apimtį, nesuteikiama teisė tokį teismo sprendimą apskusti nei apeliacine, nei kasacine tvarka. Taigi išeitų, kad toks asmuo neturi galimybių siekti teisingumo savo atžvilgiu, o taip būti neturėtų. Tokiems tikslams ir yra įtvirtintas proceso atnaujinimo institutas.

Pažymėtina, kad proceso atnaujinimo institutui yra keliama panašūs tikslai, kaip ir kitiems teismų sprendimų kontrolės institutams, kaip antai apeliacijai ar kasacijai. Taigi, konstatuotina, kad proceso atnaujinimo institutas yra viena iš teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų. Tačiau, šioje vietoje reikia pabrėžti, jog proceso atnaujinimo institutas nepriklauso prie instancinės apskundžiamosios teismų sprendimų kontrolės formos (pavyzdžiui, apeliacija, kasacija ar atskirieji skundai).

Proceso atnaujinimas yra ne savarankiškas procesas, bet civilinio proceso stadija toje pačioje byloje. Šios stadijos tikslas – užtikrinti teisėtumą civiliniame procese. Būtent šiuo atžvilgiu, proceso atnaujinimo ir apeliacijos bei kasacijos tikslai sutampa²³⁷.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, analizuodamas proceso atnaujinimo instituto tikslus, 2001 m. vasario 21 d. nutartyje nurodė, kad „įstatymų leidėjas, nustatydamas proceso atnaujinimo institutą, siekė to paties tikslo, kaip ir nustatydamas teismų sprendimų instancinės kontrolės mechanizmą (apeliaciją ir kasaciją) – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas. Proceso atnaujinimo institutas leidžia maksimaliai užtikrinti, kad nebūtų palikti galioti galimai neteisėti teismo sprendimai tais atvejais, kai teismo padarytų faktų ir teisės klaidų nepavyko ištaisyti apeliacine ir kasacine tvarka. Todėl procesas privalo būti atnaujintas, jeigu yra pagrįstas pagrindas manyti, kad dėl pareiškėjo nurodytų aplinkybių, kurias jis įvardija kaip proceso atnaujinimo pagrindą, byloje priimti teismų sprendimai ar nutartys gali būti neteisėti ar nepagrįsti. <...> Esant pagrįstam pagrindui abejoti priimtų teismo sprendimų teisėtumo ir pagrįstumu, atsisakymas atnaujinti procesą vien formaliais argumentais reikštų atsisakymą vykdyti teisingumą“²³⁸.

Reikia pažymėti, jog proceso atnaujinimo institutas pripažįstamas kaip išimtinis (ekstraordinarus) būdas peržiūrėti įsiteisėjusius teismų sprendimus, t. y. jo taikymas galimas tik esant konkrečiai įstatymo apibrėžtiems pagrindams, kurie dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių negalėjo būti patikrinti instancine tvarka. CPK 366 str. 1 d.

²³⁶ Cit. op. 15, p. 357.

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 21 d. nutartis c.b. J.Martinauskas v. J.Dobrovolskis ir kt., Nr. 3K-3-183/2001, kat. 118.

įstatymų leidėjas nustatė konkrečius proceso atnaujinimo pagrindus. Šiame straipsnyje pateiktas sąrašas yra baigtinis.

Konstatavus, kad proceso atnaujinimo institutas yra viena iš teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų, natūraliai kyla klausimas, ar taikomas principas *non reformationis in peius* proceso atnaujinimo stadijoje.

Atkreiptinas dėmesys, jog proceso atnaujinimas susideda iš dviejų stadijų – tai sprendimo priėmimas dėl proceso atnaujinimo²³⁹ bei, priėmus sprendimą atnaujinti procesą, pakartotinis bylos nagrinėjimas.

Kalbant apie principo *non reformationis in peius* galiojimą pačioje proceso atnaujinimo stadijoje, konstatuotina, jog teismas, sprenddamas klausimą dėl proceso atnaujinimo, faktiškai negali pabloginti pareiškėjo teisinės padėties, kadangi teismas gali priimti du sprendimus – arba atnaujinti procesą, kuris toliau vyksta CPK 370 str. 4 d. nustatyta tvarka, arba atsisakyti atnaujinti procesą, tokiu atveju lieka galioti anksčiau priimtas teismo sprendimas, taigi, bet kokių atveju pareiškėjo teisių bei pareigų apimtis nepasikeičia, todėl nors formaliai principas *non reformationis in peius* šioje stadijoje nėra taikomas, tačiau neišmanomas ir šio principo teorinis pažeidimas. Atkreiptinas dėmesys, kad dėl teismo nutarties, kuria atsisakyta atnaujinti procesą, gali būti paduotas atskiras skundas, išskyrus atvejus, kai atnaujinti procesą atsisakyta apeliacinės instancijos arba kasaciniame teisme (CPK 370 str. 3 d.).

Atkreiptinas dėmesys, jog dėl proceso atnaujinimo, priklausomai nuo proceso atnaujinimo pagrindų, gali būti kreiptasi tiek į pirmosios instancijos teismą, tiek į apeliacinės instancijos teismą, tiek į kasacinės instancijos teismą (CPK 367 str.).

CPK 370 str. 4 d. nustato, kad atnaujinus bylos nagrinėjimą, teismas bylą nagrinėja pakartotinai pagal bendrąsias CPK taisykles, tačiau neperžengdamas ribų, kurias apibrėžia proceso atnaujinimo pagrindai. Kaip pažymėjo Aukščiausiasis Teismas: „*atnaujinus bylos nagrinėjimą, teismas bylą nagrinėja pakartotinai pagal bendrąsias*

²³⁹ LAT CBS 2007 m. vasario 22 d. apžvalga „teismų praktikos taikant įstatymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose civilinėse bylose aktualūs klausimai“, Nr. 1-2007, kat. 124. „Teismas, nagrinėdamas prašymą teismo posėdyje, klausimą dėl prašymo pagrįstumo sprendžia iš esmės, t. y. dalyvaujant šalims ir pareiškėjui, teisėjas patikrina, ar prašymas yra paduotas nepraleidus termino, nustatyto CPK 368 str., ir pagrįstas įstatyme nustatytais pagrindais. Tik šioje stadijoje sprendžiama, ar koks nors pagrindas procesui atnaujinti iš tiesų egzistuoja, tiriami ir vertinami su tuo susiję įrodymai. Teismas, nagrinėdamas teismo posėdžio metu aplinkybę, ar prašymas pagrįstas proceso atnaujinimo pagrindais, turi patikrinti, ar pareiškėjo nurodytos aplinkybės atitinka pripažintas aplinkybių, kurios yra pagrindas civilinei bylai atnaujinti, nuostatas ir ar atnaujinimo pagrindą numatoma įrodinėti pagal įstatymą. Šioje prašymo dėl proceso atnaujinimo nagrinėjimo stadijoje turi būti tiriama, ar remiamasi tinkamomis įrodinėjimo priemonėmis, t. y. ar leistinu įrodymu, ar jis susijęs su įrodinėjamu faktų. Šio posėdžio metu nenagrinėjama naujų įrodymų ar aplinkybių reikšmė visų byloje esančių įrodymų kontekste, nes tai jau reikštų pakartotinį bylos nagrinėjimą, kuris galimas tik po nutarties dėl proceso atnaujinimo priėmimo ir bylos nagrinėjimo CPK 370 str. 4 d. nustatyta tvarka. Ši stadija gali baigtis dvejopai: teismo nutartimi atnaujinti procesą arba teismo nutartimi atsisakyti atnaujinti procesą. Procesą byloje atnaujinus, teismo nutartyje turi būti nurodytas atnaujinimo pagrindas“.

CPK taisyklės, tačiau neperžengdamas ribų, kurias apibrėžia proceso atnaujinimo pagrindai (CPK 370 str. 4 d.), t. y. teismas patikrina teismo sprendimo (nutarties) teisėtumą ir pagrįstumą ta apimtimi ir tokiais pagrindais, kurie yra nustatyti teismo nutartyje atnaujinti procesą. Byloje dalyvaujančių asmenų galimybė naudotis procesinėmis teisėmis reikšti naujus reikalavimus, tikslinti ieškinio, priešieškinio dalyką ar pagrindą vertinama, atsižvelgiant į proceso atnaujinimo pagrindą ir CPK 141, 143 str. nuostatas²⁴⁰.

Taigi, atnaujinus procesą, teismas bylą nagrinėja iš esmės pagal bendrąsias CPK taisykles. Tačiau teismas nagrinėjantis bylą pagal bendrąsias taisykles (kaip pirmosios instancijos teismas) negali peržengti ribų, kurias apibrėžia proceso atnaujinimo pagrindai. Pažymėtina, jog proceso atnaujinimo tvarką reglamentuojančiose normose nėra įtvirtintas draudimas, nagrinėjant proceso atnaujinimo bylą, priimti blogesnį sprendimą pareiškėjo atžvilgiu. Todėl galima konstatuoti, kad teismas proceso atnaujinimo bylose nėra saistomas principo *non reformationis in peius* (CPK 313 str. ir 353 str. 3 d.).

Atkreiptinas dėmesys, kad, atnaujinus procesą, byla toliau nagrinėjama tame pačiame teisme, kuris priėmė sprendimą atnaujinti procesą. Tokiu būdu, jeigu sprendimą dėl proceso atnaujinimo priėmė pirmosios instancijos teismas, tai šis teismas toliau ir nagrinėja pakartotinai bylą. Kaip žinia, pirmosios instancijos teismas apskritai nėra saistomas principo *non reformationis in peius*.

Tačiau, kaip yra jeigu byla grąžinama apeliacinės instancijos arba kasacinės instancijos teismui. Ar šie teismai nagrinėdami atnaujintą procesą apart bendrųjų taisyklių taiko ir šioms proceso stadijoms taikomas specialiąsias taisykles. Kadangi proceso atnaujinimo institutas nėra instancinė apskundžiamoji proceso stadija bei, atsižvelgiant į tai, jog CPK 370 str. 4 d. vartojama sąvoka „bendrosios taisyklės“, autoriaus nuomone, tai eliminuoja specialiųjų taisyklių taikymą, tame tarpe ir principo *non reformationis in peius* taikymą.

Kita vertus, su prašymu atnaujinti procesą dažniausiai kreipiasi sprendimu nepatenkinta šalis, todėl ji įprastai remiasi tais pagrindais, kurie lėmė jai nepalankaus sprendimo priėmimą. Tokiu būdu, nors teismas ir nėra saistomas principo *non reformationis in peius*, tačiau teismui, atnaujinusiam procesą ir nustačiusiam, kad proceso atnaujinimo pagrindai iš tiesų leidžia abejoti byloje priimto ir įsiteisėjusio sprendimo teisėtumu ir pagrįstumu, teismo nagrinėjimo kryptį nustato pats pareiškėjas. Todėl nors atnaujinus procesą teismui nėra draudžiama priimti blogesnį sprendimą pareiškėjo atžvilgiu, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad teismas tikrina įsiteisėjusio sprendimo teisėtumą

²⁴⁰ Cit. op. 226.

ir pagrįstumą, pareiškėju nustatytose proceso atnaujinimo pagrindų ribose, blogesnis sprendimas pareiškėjo atžvilgiu, teorijoje, nors ir galimas, tačiau mažai tikėtinas.

Atkreiptinas dėmesys, kad jeigu, atnaujinus procesą, byla grąžinama pirmosios instancijos teismui, ir teismui priėmus pareiškėjo atžvilgiu blogesnį sprendimą, pareiškėjas tokį sprendimą gali skusti instancine tvarka, t.y. apeliacine, o vėliau ir kasacine tvarka. Tokiu atveju, apskundimo stadijose galioja principas *non reformationis in peius*. Taip pat reikėtų pažymėti, jog jeigu, atnaujinus procesą, bylą pakartotinai nagrinėja apeliacinės instancijos teismas, tokį sprendimą galima skusti tik kasacine tvarka, savo ruožtu, jeigu, atnaujinus procesą, bylą pakartotinai nagrinėja tiesiogiai kasacinis teismas, šio teismo priimtas sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Proceso atnaujinimo prašymų teisingumą nustato CPK 367 str.

Taigi, reikia konstatuoti, kad principas *non reformationis in peius*, proceso atnaujinimo stadijoje, nors ir nėra taikomas, tačiau, kadangi, dėl proceso atnaujinimo kreipiasi įsiteisėjusiu sprendimu nepatenkinta šalis bei atsižvelgiant į tai, jog šalis remiasi tokiais proceso atnaujinimo pagrindais, kurie jos nuomone lėmė nenaudingą jos atžvilgiu sprendimo priėmimą, o teismas vėliau nustatęs, kad proceso atnaujinimo pagrindai yra pagrįsti ir šių pagrindų remuose sprendžia dėl priimto sprendimo teisingumo bei pagrįstumo, galima konstatuoti, jog principas *non reformationis in peius* vis dėl to turi savo neformalią įtaką proceso atnaujinimo bylose.

IŠVADOS

1. Atsižvelgiant į civilinio proceso raidą, reikia konstatuoti, kad principo *non reformationis in peius* ištakos susijusios su apskundimo instituto atsiradimu civiliniame procese. Principas *non reformationis in peius* yra sąlygojamos apskundimo instituto esmės bei tikslų. Tai yra teismų sprendimų kontrolės, civiliniame procese, esmė ir tikslai lemia šio principo atsiradimą bei egzistavimą. O tai, savo ruožtu, pabrėžia šio principo svarbą civiliniame procese.

2. Reikia pabrėžti, jog išanalizavus principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo mechanizmą, konstatuotina, kad darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino, t.y. iš esmės šis principas iš tiesų riboja teismo galimybę priimti teisingą sprendimą, tai patvirtina ir teismų praktika.

Tačiau, kita vertus, atsižvelgiant į privatinį civilinio proceso pobūdį bei į kitus civilinio proceso principus (kaip antai, dispozityvumo, rungimosi, koncentruotumo, teisminės gynybos prieinamumo ir kt.), taip pat į civilinio proceso tikslus, reikia pažymėti, kad toks teismų ribojimas yra pagrįstas ir šio principo eliminavimas atneštų, greičiau, daugiau žalos nei naudos.

3. Nors principo *non reformationis in peius* atsiradimas sąlygojamas sprendimų kontrolės instituto esmės bei tikslų, tačiau reikia pabrėžti, kad požiūris į šį principą skirtingose valstybėse gali stipriai skirtis, skirtingai nei, pavyzdžiui, požiūris į dispozityvumo principą. Net paėmus tik Baltijos šalis, pastebime, kad principo *non reformationis in peius* reglamentavimas pakankamai stipriai skiriasi. Antai, viena valstybė pripažįsta ir įtvirtina šį principą savo įstatymuose, kita šį principą pripažįsta, tačiau tiesiogiai įstatymuose neįtvirtina, o kitos valstybės apskritai šio principo nepripažįsta. Tokiu būdu, net Europos valstybėse trūksta vieningos pozicijos šio principo atžvilgiu.

Tačiau, kita vertus, tai be abejo priklauso nuo valstybių požiūrio į kitus civilinio proceso principus, antai skirtingose valstybėse skiriasi požiūris į teisingumo principą, o kadangi šie du principai iš dalies vienas kitam prieštarauja, skiriasi ir požiūris į principą *non reformationis in peius*. Jeigu, pavyzdžiui, valstybė suabsoliutina teisingumo principą ir suteikia jam pirmenybę, tai nėra abejonės, kad principas *non reformationis in peius*, tokiais atvejais, gali būti paneigiamas.

4. Reikia pabrėžti, jog iš esmės principo *non reformationis in peius* įgyvendinimo taisyklės tiek apeliaciniame procese, tiek atskirųjų skundų nagrinėjimo procese, tiek kasaciniame procese niekuo nesiskiria. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad principas *non*

reformationis in peius nėra absoliutus, t.y. CPK numato atvejus, kai šis principas netaikomas. T.y. atsižvelgiant į socialinio civilinio proceso tikslus, įstatymų leidėjas gindamas viešąjį interesą leidžia teismams netaikyti principo *non reformationis in peius* sprendžiant bylas bei priimant sprendimus. Tai yra svarbu, kadangi atsižvelgiant į viešojo, t.y. visuomeninio intereso svarbą, reikia pripažinti, kad privatus interesas negali būti suabsoliutinamas. Galbūt viešojo intereso sąvoka ir nepakankamai nustatyta įstatymuose, tačiau, kaip minėta šiame darbe, viešojo intereso sąvoka yra tokia plati ir dinamiška, kad, turbūt, nustatyti labai konkrečius viešojo intereso nustatymo kriterijus yra neįmanoma.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
6. Latvijas civilprocesa kodekss (su pakeitimais ir papildymais). „Latvijas Vēstnesis“, 03.11.98, Nr. 326/330; „Zinotājs“, 1998, Nr. 23.
7. Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustik (su pakeitimais ir papildymais). RT I 2005, 26, 197.
8. Kodeks postępowania cywilnego (su pakeitimais ir papildymais). Dz.U. 1964, Nr. 43, poz. 296.
9. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации (su pakeitimais ir papildymais). 2002, Nr. 138-ФЗ.

Specialioji literatūra

10. AMBRASAITĖ, G. Apeliacijos rūšių įtaka apeliacinės instancijos teismo teisei grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. *Teisė*, 2002, Nr. 43, p. 7-24.
11. AMBRASAITĖ, G. Apeliacinis procesas: pagrindinės civilinio proceso kodekso naujovės. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 37 (29), p. 8-18.
12. BRONIEWICZ, W. Postępowanie cywilne w zarysie. Warszawa: LexisNexis, 2005.
13. DRIŪKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: *Teisinės informacijos centras*, 2005.
14. DRIŪKAS, A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 164-177.
15. GEČAITĖ, V. Viešojo intereso samprata civiliniame procese. *Justitia*, 2006, Nr. 2 (60), p. 60-71.
16. JODŁOWSKI, J.; MISIUK-JODŁOWSKA, T.; LAPIERRE, J.; RESICH, Z. Postępowanie cywilne. Warszawa: *Wydawnictwo prawo i praktyka gospodarcza*, 1997.
17. KAMINSKAS, J.; et al. Lietuvių Enciklopedija. XXIV tomas. JAV: *Lietuvių enciklopedijos leidykla*, 1961.
18. KRIVKA, E. Intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5 (95), p. 25-31.
19. KUZAVINIS, K. Lotynų-Lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: *Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla*, 1958.
20. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: *Justitia*, 2003. I t.

21. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: *Justitia*, 2005. II t.
22. MAŁDRZAK, H.; MARSZAŁKOWSKA-KRZEŚ, E. Postępowanie cywilne: 4 wydanie. Warszawa: *C.H.Beck*, 2003.
23. MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. Vilnius: *Justitia*, 1997. I d.
24. MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. Vilnius: *Justitia*, 1997. II d.
25. MIKELĖNAS, V. *Quo vadis?* arba eksperimentuojama toliau. *Justitia*, 1999, Nr. 2.
26. MIKELĖNAS, V. *Quo vadis?* arba eksperimentuojama toliau. *Justitia*, 1999, Nr. 4.
27. МУСИН, В.А.; ЧЕЧИНА, Н.А.; ЧЕЧОТА, Д.М.; et al. Гражданский процесс: учебник. Москва: *Проспект*, 1997.
28. NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. Romėnų teisė. Vilnius: *Justitia*, 1999.
29. NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: *Justitia*, 2002.
30. NEKROŠIUS, V.; et al. Lietuvos CPK įgyvendinimo problemos: nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai. Vilnius: *Teisinės informacijos centras*, 2007.
31. NEKROŠIUS, V. Kasacija Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62), p. 26-31.
32. NEKROŠIUS, V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė*, 1999, Nr. 33 (1), p. 43-51.
33. NEKROŠIUS, V. Kooperacijos principas civiliniame procese. *Teisė*, 1999, Nr. 33 (2), p. 36-42.
34. NEKROŠIUS, V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė*, 2002, Nr. 43, p. 152-163.
35. NEKROŠIUS, V. Kai kurie civilinio proceso klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė*, 2007, Nr. 63.
36. PIASECKI, K. Postępowanie sporne rozpoznawcze. Warszawa: *C.H.Beck*, 2004.
37. PIEŃKOS, J. Słownik łacińsko-polski. *Łacina w nauce i kulturze*. Warszawa: *Wydawnictwo Prawnicze*, 1996.
38. POGONOWSKI, P. Zakaz *reformationis in peius* w postępowaniu cywilnym. Warszawa: *Wydawnictwo prawo i praktyka gospodarcza*, 2004.
39. SIEDLECKI, W.; ŚWIEBODA, Z. Postępowanie cywilne: Zarys wykładu. Warszawa: *LexisNexis*, 2001.
40. SMYK, G. Zarys historycznego rozwoju zakazu *reformationis in peius* w procesie cywilnym w czasach nowożytnych do końca XIX wieku, „*Annales UMCS*” vol. XXXVIII, 1991.
41. VADAPALAS, V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: *Eugrimas*, 2003.
42. VALANČIUS, V.; et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras: I dalis. Vilnius: *Justitia*, 2004.
43. VALANČIUS, V.; et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras: II, III dalis. Vilnius: *Justitia*, 2005.

44. ШАКАРЯН, М.С.; АЛЕХИН, С.А.; БЛАЖЕЕВ, В.В.; *et al.* Гражданское процессуальное право: учебник. Москва: ООО “ТК Велби“, 2003.

Teismų praktika

45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

47. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 12 d. nutartis c.b. *M.Jankauskas v. Jonavos rajono žemėtvarkos skyrius*, Nr. 3K-3-49/1999, kat. 35.

48. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 12 d. nutartis c.b. *S.Ilčiukienė v. K.Mažeikienė ir kt.*, Nr. 3K-3-120/1999, kat. 55.

49. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 21 d. nutartis c.b. *M.Jankauskas v. K.Blaževičius*, Nr. 3K-3-203/2000, kat. 37.

50. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *A.Ivašenko v. Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija*, Nr. 3K-3-450/2000, kat. 13.

51. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. *R.Bridziulaitis v. Žemės ir kito nekilnojamojo turto kadastro ir registro valstybės įmonės Kauno filialas*, Nr. 3K-3-552/2000, kat. 36.

52. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 22 d. nutartis c.b. *L.Drevinskienė v. I.R.Drevinskienė*, Nr. 3K-3-25/2001, kat. 15.2.1.3; 15.2.1.4; 50; 94.3; 115.

53. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 21 d. nutartis c.b. *J.Martinauskas v. J.Dobrovolskis ir kt.*, Nr. 3K-3-183/2001, kat. 118.

54. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis c.b. *G.Kikalienė v. AB „Turto bankas“*, Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87.1; 115; 117.

55. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. *L.Karčiauskaitė v. V.Beržinis*, Nr. 3K-3-1063/2003, kat. 117.

56. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. D.Dudėnienė*, Nr. 3K-3-282/2004, kat. 84; 94.5.

57. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 21 d. nutartis c.b. *V.A. v. D.V., L.M., A.A.*, Nr. 3K-3-344/2004, kat. 65; 75; 94.2; 115.

58. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *R.S. v. Anciškio žemės ūkio bendrovė*, Nr. 3K-3-487/2005, kat. 44.2.4.2; 95.2; 121.22.

59. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. *G.V. v. D.V.*, Nr. 3K-3-620/2005, kat. 75.4.3; 75.8; 78.2.1.

60. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 1 d. nutartis c.b. A.V., R.V. v. K.K., Nr. 3K-3-160/2006, kat. 20.2; 44.2.4.1; 44.2.4.2.
61. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *Klaipėdos apskrities viršininko administracija v. I.M.*, Nr. 3K-3-377/2006, kat. 33; 95.2; 121.13.
62. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis c.b. BUAB „*Vakarų prekyba*“ v. A.Z., Nr. 3K-3-454/2006, kat. 27.3.2.1; 121.
63. LAT CBS 2007 m. vasario 22 d. apžvalga „*teismų praktikos taikant įstatymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose civilinėse bylose aktualūs klausimai*“, Nr. 1-2007, kat. 124.
64. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. E. M. v. R. B., M. L., U. L., R. M., H. V., Nr. 3K-3-518/2007, kat. 30.9.1; 121.20.
65. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis c.b. K.V. v. UAB „*Bioprocesas*“, Nr. 3K-3-607/2008, kat. 27.3.2.1.
66. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis c.b. T.M. v. *Vilniaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-98/2009, kat. 30.4.1.; 124.4.; 128.2.
67. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. V.I. v. A.R., Nr. 3K-3-108/2009, kat. 124.2.2.; 124.2.7.
68. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis c.b. A.B. IĮ v. A.B., M.B., Nr. 2A-411/2005, kat. 21.6; 24.2; 27.3.2.5; 27.8.2; 35.6.1; 126.7.
69. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 27 d. nutartis c.b. Z.J. v. UAB „*Rejona*“, Nr. 2A-35/2006, kat. 2.16.; 44.2.4.1.; 44.2.4.2.; 44.5.
70. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis c.b. BUAB „*Tekoveta*“ v. N.S., Nr. 2A-334/2006, kat. 44.5.2.17; 44.8; 50.9; 121.13.
71. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 2 d. nutartis c.b. UAB „*Galinta ir partneriai*“ v. UAB „*PZU Lietuva*“, Nr. 2A-299/2007, kat. 73.1; 73.2.5.7.
72. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. R. S. A., B. J., I. K., M. P., Z. S. v. *Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės*, Nr. 2A-166/2009, kat. 19.4.; 20.2.; 92.
73. Panevėžio apygardos teismo CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. Š.Š. v. A.B., Nr. 2A-485-338/2008, kat. 121.15; 121.21.

SANTRAUKA

Principas „*non reformationis in peius*“ civiliniame procese

Šio darbo tikslas – principo „*non reformationis in peius*“ įgyvendinimo galimybių civiliniame procese analizė. Šio principo esmė ta, jog apskundus žemesnės instancijos teismo sprendimą aukštesnės instancijos teismas nagrinėdamas bylą negali priimti blogesnį sprendimą skundžiančiojo atžvilgiu, jeigu žemesnės instancijos teismo sprendimą skundžia tik viena šalis. Taigi, principas „*non reformationis in peius*“ yra papildoma teismų sprendimų pagrįstumo ir teisėtumo kontrolės garantija.

Šio darbo struktūra padalinta į dvi dalis. Pirmoje dalyje analizuojama principo „*non reformationis in peius*“ esmė ir jo reikšmė civiliniame procese. Taip pat analizuojama šio principo ištakos, t.y. atsiradimo prielaidos civiliniame procese bei jo istorinė raida. Truputi plačiau nagrinėjama principo „*non reformationis in peius*“ raida XX a. Lietuvos civiliniame procese. Pirmos šio darbo dalies pabaigoje atlikta trumpa nagrinėjamo principo įgyvendinimo galimybių lyginamoji analizė kaimyninėse valstybėse, t.y. Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Rusijoje. Ši analizė padeda atskleisti skirtingą nors ir kaimyninių valstybių požiūrį į šio principo įgyvendinimo galimybes.

Antroje šio darbo dalyje analizuojama principo „*non reformationis in peius*“ santykis su kitais civilinio proceso principais bei nagrinėjama šio principo įgyvendinimo galimybės atskirai apeliaciniame procese, kasaciniame procese bei proceso atnaujinimo bylose. Taip pat didesnis dėmesys šiame darbe skiriamas principo „*non reformationis in peius*“ netaikymo atvejams, t.y. kai teismas nėra varžomas šio principo reikalavimų. Kalbant apie atskiras civilinio proceso stadijas, atkreipiamas dėmesys į šių stadijų esmę bei plačiau analizuojama principo „*non reformationis in peius*“ įgyvendinimo galimybės šiose stadijose, kadangi, kaip minėta, šis principas ne visada ir ne visose stadijose yra taikomas.

SUMMARY

***"Non reformationis in peius"* principle in the Civil process**

The Paper aims to provide an analysis of implementation of the *"Non reformationis in peius"* principle in the Civil process. The main idea of the principle is, that when a decision by the lower court is appealed, the court of a higher jurisdiction considering the case is not entitled to take a decision, that would be worse than the previous one to the appealing party, when the decision of the court of a lower jurisdiction is appealed by one party. Therefore, *"Non reformationis in peius"* principle represents an additional method of control of validity of a court's decision.

The Paper consists of two parts. The first part gives an analysis of essence of the *"Non reformationis in peius"* principle and its meaning in the Civil process. It also reveals origins of the principle, i.e. conditions under which the principle emerged in Civil process and its development in history. Closer attention is paid to development of the *"Non reformationis in peius"* principle in Lithuanian Civil process law in the 20th century. At the end of the first part of the Paper is given a short comparative analysis of implementation of the principle in the neighbouring countries such as Latvia, Estonia, Poland, and Russia. Such analysis helps to disclose a different approach towards implementation of the principle even in the neighbour states.

The second part contains analysis of relation of the *"Non reformationis in peius"* principle with the other principles of Civil process, and its implementation separately in the process of appeal, cassation and the process renewal cases. More attention is paid to cases, when the *"Non reformationis in peius"* principle shall not be applied, i.e. when a court is not restrained by requirements of the principle. When separate stages of Civil process are considered, attention is paid to the essence of those stages and possibilities of implementation of the *"Non reformationis in peius"* principle at such stages, since, as it was mentioned the principle shall not be applied in all cases.